

MEVZUATTAN UYGULAMAYA ENGELLİ HAKLARI İZLEME RAPORU 2013
"Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler"



MEVZUATTAN UYGULAMAYA
ENGELLİ HAKLARI İZLEME RAPORU 2013
RAPOR ÖZETİ

“Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler”

DERLEYEN
SÜLEYMAN AKBULUT

MEVZUATTAN UYGULAMAYA ENGELLİ HAKLARI İZLEME RAPORU 2013 RAPOR ÖZETİ

“Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler”

Eser Adı	: Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2013 Rapor Özeti
Eser Sahibi	: Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği
Dizgi ve Uygulama	: Mustafa Alpak
Baskı ve Cilt	: Hermes Tanıtım Ofset Ltd. Şti. Büyük Sanayi 1. Cd. No: 105 İskitler/Ankara Tel: 0.312 341 01 97 - Faks: 0.312 341 01 98 - hermes@hermesofset.com
Kapak Tasarımı	: Bilal Ülker
Basım Tarihi	: 1. Baskı, İstanbul, Temmuz 2014
Dağıtım ve Bilgi	: bilgi@tohad.org

Bu rapor, MEVZUATTAN UYGULAMAYA ENGELLİ HAKLARI İZLEME RAPORU 2013 “Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler” adlı yayından yararlanarak rapor özeti şeklinde hazırlanmıştır.

Bu doküman Sabancı Vakfı Hibe Programı’nın mali katkısı ile hazırlanmıştır. Bu belgenin içeriğinden sadece Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği sorumludur ve bu içerik herhangi bir şekilde Sabancı Vakfı’nın görüş veya tutumunu yansıtmaz.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	
Sunuş	
1. Giriş	
1. Giriş	8
1.1. Engelli Hakları İzleme Grubu Projesi	8
2. Erişilebilirlik	
2. Erişilebilirlik	10
2.1. Erişilebilirlik İzleme Çalışmalarının Kapsamı ve Hedef Grupları	10
2.2. Politika Analizi ve Genel Durum	12
2.2.1. Kara Taşıtları (şehir içi yolcu otobüsleri)	12
2.2.2. Raylı Sistemler	13
2.2.3. Deniz Taşıtları	13
2.2.4. Belediyelerin Kentsel Alanlarının Erişilebilirlikleri	15
2.2.5. Kamu Binalarının Erişilebilirlikleri	16
2.2.6. Web Sayfalarının Erişilebilirlikleri	18
2.3. Genel Değerlendirme ve Sonuç	19
3. Eğitim	
3. Eğitim	21
3.1. Politika Analizi ve Genel Durum	21
3.2. Engelli Öğrencilerin Verileri ve Analizler	22
3.2.1. Genel Durum	22
3.2.2. İlk ve Ortaöğretim Eğitim Sisteminde Engelli Öğrenciler Bakımından 1999-2012 Yılları Arasındaki Eğitim İstatistikleri	24
3.2.2.1. Okul Öncesi Eğitim	25
3.2.2.2. Kaynaştırma Yoluyla Özel Eğitim	25
3.2.2.3. Özel Sınıflarda, Özel Eğitim Okullarında ve Özel Kurumlarda Eğitim	28
3.2.3. Eğitim Kurumlarında Erişilebilirlik İmkânları	29
3.2.4. Eğitimci ve Eğitim Destek Hizmet Sorunları	29
3.2.5. Engellilerin Eğitim Hayatında Maruz Kaldıkları, Kötü Muamele, Şiddet, Taciz ve İstismar Olayları	31

3.3. Yükseköğretim Hakkının Kullanımı.....	32
3.3.1. Engelli Öğrencilerin Yükseköğretim Alanındaki Verileri ve Analizler	32
3.3.2. Yüksek Öğrenimde Engelli Öğrenciler Bakımından Durum.....	32
3.3.3. Yükseköğretimde Engelli Hizmetleri Konusunda Teşkilatlanma.....	34
3.3.4. Üniversitelerin Fiziki Erişilebilirlik İmkânları	35
3.3.5. Sınav Sisteminde Yaşanan Sorunlar.....	36
3.4. Sonuç ve Değerlendirme	38

4. Çalışma Hayatı

4. Çalışma Hayatı.....	41
4.1. Politika Analizi ve Genel Durum	41
4.2. İstihdam Alanındaki İzleme Verilerinin Değerlendirilmesi	41
4.2.1. Genel Durum.....	41
4.2.2. Kamuda Yükselme.....	46
4.2.3. Fiziksel Koşullar	49
4.3. Sonuç	51

5. Sağlık

5. Sağlık	55
5.1. Politika Analizi ve Genel Durum	55
5.2. Sağlık Hizmetlerinin Engelli Erişimi ve Hizmet Temini Yönünden Elde Edilen Verilerin İrdelenmesi	56
5.2.1. Rehabilitasyon Hastanelerinin Kapasite ve Ülke Genelindeki Dağılımları.....	56
5.2.2. Hastane ve Ağız Dış Sağlığı Merkezleri'nin (ADSM) Erişim Durumları	58
5.2.3. Teşhis ve Tedavi Hizmetlerinde Erişilebilirlik ve Hizmet Standartları.....	59
5.2.4. Sağlık Kurulu Raporları Sorunu	60
5.2.5. Sağlık Alanında Engelliliğin İstismarı	61
5.3. Sağlık Yardımları Alanında Elde Edilen Verilerin İrdelenmesi	61
5.3.1. Nitelik, Engel Gruplarına Göre Dağılım ve Bütçe Değerleri Bakımından Sağlık Yardımlarına Ait Verilerin İrdelenmesi.....	61
5.3.2. Uygulamada Yaşanan Sorunlara Dair Veriler	61
5.4. Sonuç ve Değerlendirme	63
5.4.1. Sağlık Hizmetleri Bakımından.....	63
5.4.2. Sağlık Yardımları Bakımından	64

Kısaltmalar

ADSM	Hastane ve Ağız Diş Sağlığı Merkezleri
ALES	Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BEP	Bireyselleştirilmiş Eğitim Planı
BM	Birleşmiş Milletler
BÖ	Belediye Otobüsü
BURULAŞ	Bursa Ulaşım Toplu Taşıım İşletmeciliği Turizm San ve Tic. A.Ş.
DPB	Devlet Personel İdaresi Başkanlığı
EHK	Engelliler Hakkında Kanun
EHS	Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
EKPSS	Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı
EYH	Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
GESTAŞ	Gestaş Deniz Ulaşım Turizm A.Ş.
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organisation)
IQ	Zekâ Katsayısı (Intelligence Quotient)
İDO	İstanbul Deniz Otobüsleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
İZDENİZ	İzmir Deniz İşletmeciliği Nakliye ve Turizm Ticaret A.Ş.
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KPSS	Kamu Personeli Seçme Sınavı
LYS	Lisans Yerleştirme Sınavı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MEBBİS	Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri
MR	Manyetik Rezonans
OÇEM	Otistik Çocuklar Eğitim Merkezi
ÖHO	Özel Halk Otobüsü
RAM	Rehberlik Araştırma Merkezi
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SUT	Sağlık Uygulama Tebliği
T.C	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TGHP	Sabancı Vakfı Toplumsal Hibe Geliştirme Programı
TOHAD	Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği
TSE	Türk Standartları Enstitüsü
TURYOL	Turyol S.S. Turizm ve Yolcu Deniz Taşımacıları Kooperatifi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
YDS	Yabancı Dil Sınavı
YGS	Yükseköğretime Geçiş Sınavı
YÖK	Yükseköğretim Kurumu
YSK	Yüksek Seçim Kurulu

Sunuş

Engelli Hakları İzleme Grubu Projesi, Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği ile İstanbul Bilgi Üniversitesi ortaklığıyla hazırlanmış, engellilik üzerine doğrudan ya da dolaylı faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının (STK) katılımıyla yürütülmüş bir proje olup, Sabancı Vakfı Toplumsal Gelişme Hibe Programı tarafından desteklenmiştir.

Proje, engellilerin; anayasa, yasalar ve ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ile sağlanan erişim, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık haklarından ayrımcılığa uğramadan, ne ölçüde yararlanabildiğinin ölçülerek izlendiği bir çalışmadır. Bu bakımdan çalışma, engellilik konusunda yeterince yol alınamayan “izleme, ölçme ve değerlendirme” ihtiyacına cevap vermek ve alandaki bu boşluğu bir nebze olsun doldurmak amacını hedeflemiştir. İzleme çalışmaları sonucunda MEVZUATTAN UYGULAMAYA ENGELLİ HAKLARI İZLEME RAPORU 2013 “Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler” adlı yayın çıkarılmıştır.

MEVZUATTAN UYGULAMAYA ENGELLİ HAKLARI İZLEME RAPORU 2013 “Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler” adlı eser, izlediği alanlarda oldukça yoğun ve detaylı veriler içermektedir. Anlaşılabacağı üzere, yayın bu yönüyle, konu hakkında detaylı veri araştırması yapan; akademisyenler, karar vericiler ve diğer araştırmacılar için ideal bir eserdir. Ancak araştırmacının, derinlemesine analiz yapan kişi ve kuruluşlar olduğu kadar, konu hakkında bilgi sahibi olmak isteyen kişilere yönelik bir bilgi kaynağı olma kaygısı da vardır. İşte bu sebeple, konu hakkında bilgi sahibi olmak isteyen her kesimden kişiye hitap edebilmek için, elinizdeki bu özet yayın çıkarılmıştır.

Özet yayın, araştırmaya konu olan temalarda, elde edilen veri ve sonuçların en temel vurgularını içermektedir. Engelli bireylerin erişim, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık hakları alanındaki genel durumu yansıtması bakımından, konuya taraf olan her kesime önemli referansları sunmak, bu özletin en başta gelen hedefidir.

Süleyman AKBULUT

*Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği
Başkan*

1 GİRİŞ

1. Giriş

Türkiye, özellikle son 10 yıllık dönemde, engelli bireylerin ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve siyasi yaşama katılımının sağlanması, eşit bireyler olarak yasalarca tanınan haklardan faydalanması yönünde ciddi adımlar atmıştır. Bu bağlamda:

- Temmuz 2005’de 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun (EHK) yürürlüğe konulmuş,
- 30 Mart 2007 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) Engelli Hakları Sözleşmesi’ni (EHS) imzalamış ve ardından söz konusu sözleşmeye 28 Eylül 2009 tarihinde taraf olarak iç hukukun bir parçası getirmiş,
- Henüz taraf olma süreci tamamlanmamakla birlikte, EHS’nin ihtiyari Ek Protokolü de (bireysel başvuru hakkını tanıyan) imzalamış,
- 14 Şubat 2014 tarihinde yürürlüğe giren 6518 sayılı düzenleme ile EHK’nın kapsam ve içeriği EHS ekseninde genişletmiştir.

Bu dönem içerisinde birçok kanun, yönetmelik ve tüzükte de engelli bireylerin haklarının geliştirilmesi yönünde düzenlemeler yapılmıştır. Ancak, çıkarılan yasaların ne derece hayata geçtiği, mevzuatın uygulama aşamasında ne gibi sorunlarla karşılaşıldığının tespiti ve bu sorunların nasıl çözüleceği, yapılacak geniş ölçekli ve derinlikli izleme çalışmalarının sağlayacağı projeksiyonla mümkün olabilecek bir husustur.

1.1. Engelli Hakları İzleme Grubu Projesi

Engelli Hakları İzleme (çalışmaları) Projesi, engelli kişilerin; Anayasa, yasalar ve ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ile sağlanan eğitim, erişim, çalışma hayatı ve sağlık haklarından ayrımcılığa uğramadan, ne ölçüde yararlanabildiğinin ölçülmeye çalışıldığı bir çalışmadır.

Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD) tarafından, İstanbul Bilgi Üniversitesi ortaklığı ve Sabancı Vakfı Toplumsal Gelişme ve Hibe Programı desteği ile yürütülen çalışmalar, Temmuz 2013-Haziran 2014 dönemini kapsamaktadır. (www.engellihaklariizleme.org) Proje çalışmalarına 20 sivil oluşum katılımcı olarak destek sağlamıştır. Proje kapsamında yapılan çalışmaların içerdiği önemli başlıklar şöyledir:

- a) Çeşitli kurum ve kuruluşlara 3.114 adet bilgi edinme başvurusu yapılmış,
- b) 200 binden fazla haber taraması yapılarak engelli hak kayıplarını içeren haberler seçilmiş,
- c) Erişim, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık konularındaki kanun, yönetmelik ve genelge taraması yapılmış,
- d) İlköğretim seviyesindeki 68 ders kitabının incelemesi yapılarak engelli kişileri konu alan içerik tespit edilmiş,
- e) Engelli kişilerin bireysel başvuruları (139 hak ihlâl vakası) kayda alınmış,
- f) 20 STK ile 2 kez yapılan toplantılarda saha deneyim paylaşımları yapılmıştır.

Elde edilen binlerce sayfa bilgi, yukarıda bahsedilen 4 hak bakımından incelenmiş, değerlendirilmiş ve akademik bir yaklaşımla 360 sayfalık bir yayında kitap haline getirilmiştir.

İncelemenize sunulan bu rapor, yukarıda bahsi geçen yayından derlenmiş olup, bu alanda kamusal hizmet veren kuruluşlara bir projeksiyon sağlama amacındadır.

2 ERİŞİLEBİLİRLİK

2. Erişilebilirlik

Erişilebilirlik, “Engelli bireylerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına tam ve etkin katılımını sağlamak ve engelli bireylerin, engelli olmayan bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına, hem kırsal ve hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere, evrensel tasarım ilkesiyle erişiminin sağlanmasıdır.”¹ Bir başka deyişle tüm kamusal alanlar ve hizmetler, yani eğitim kurumları, sağlık tesisleri, kültür merkezleri, yollar, kaldırımlar, kavşaklar, alt ve üst geçitler, parklar, lokantalar, sosyal tesisler, spor merkezleri, ibadethaneler, toplu taşıma araçları (kara, deniz, hava ve raylı sistemler), bilgi (örneğin sesli ya da kabartma kitaplar), bilgi sistemleri (örneğin web sayfaları ya da elektronik bankacılık hizmetleri), iletişim sistemleri ve teknolojileri (örneğin televizyon programlarının sesli betimlenmesi ya da işaret dili ile tercümesi) ile acil hizmetler (örneğin 110, 155 vb.) erişilebilirliğin konusu içinde değerlendirilmektedir.

Erişilebilirlik, engelli bireylerin toplumda ve ekonomide yaşamda yer almalarının ön koşuludur ve tüm temel hak ve özgürlüklerin kesiştiği noktadır. Zira erişim düzenlemeleri, sağlık hizmetlerinden eğitim hizmetlerine ulaşmaktan, ekonomik, sosyal ve kültürel hizmetlerden medeni ve siyasi hakları kullanmaya kadar birçok alandaki hakkın kullanımının ön koşulu, olmazsa olmazdır.

İzleme çalışmaları sırasında edilen bilgilere göre erişilebilirlik hakkı, detayları ilerleyen bölümlerde de ele alınacağı üzere, izlemeye tabi olan alanlar içinde en çok hak ihlâline konu olan alandır. Keza Projenin internet web sayfasına yapılan ihlâl bildirimlerinde,² yazılı ve görsel medyaya yansıyan haberlerde, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) son yasama dönemi içinde muhalefet parti milletvekillerinin soru önergelerinde ve hükümetçe yapılan yasama ve idari faaliyetlerde en çok işlenen alanlar arasında erişilebilirlik yer almıştır.

2.1. Erişilebilirlik İzleme Çalışmalarının Kapsamı ve Hedef Grupları

Erişilebilirlik izleme çalışmaları; tüm yurttaki çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının hizmet binaları, toplu taşıma sistemleri ve bilgi ve iletişim teknolojilerinde yapılan ya da yapılamayan düzenlemeleri kapsamaktadır.

Bu çerçevede izleme yapılan odaklar aşağıdaki gibi oluşmuştur:

- **Toplu Taşıma Sistemleri**

Kara (şehir içi belediye ve halk otobüsleri)

Raylı (metro, hafif metro, cadde tramvayı vb.)

Deniz (şehir içi yolcu feribot/deniz otobüsü/araba vapuru/vapur/motor/deniz taksi)

- **Kamu Kurum ve Kuruluşları**

Bakanlıklara ait hizmet binaları

Kamu kurum ve kuruluşlarına ait hizmet binaları

Valilik hizmet binaları

Belediye hizmet binaları ve kentsel alanlar

SGK il hizmet binaları

Emniyet il teşkilatlarına ait hizmet binaları

ASPB il hizmet binaları

Sağlık il hizmet binaları

İŞKUR il hizmet binaları

Kaymakamlık hizmet binaları

- **Eğitim Binaları³**

Üniversiteler

- **Sağlık Merkezleri**

Hastaneler ve ağız ve diş sağlığı merkezleri

1. Bkz. EHS’nin 9. maddesi, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8137/files/bm_engellihaklarisozlesmesi.pdf (erişim tarihi: 18.03.2014)

2. İhlâl bildirim formu için bkz. <http://www.engellihaklariizleme.org/tr/ihlal-bildirim-formu.html> (erişim tarihi: 19.03.2014)

3. Eğitim binalarından sadece üniversiteler seçilmiştir. Zira örgün ya da yaygın eğitimde onbinleri bulan binalar hakkında bilgi toplamak mevcut proje bütçesi ve insan kaynağı bakımından olanaksızdır.

Müracaat Yapılan Kurumlar İle Alınan Sonuçlar							
MÜRACAAT KONUSU	Müracaat Odağı	Gönderilen Toplamı	Cevap Verilen	Cevap Yüzdesi (%)	Cevap Verilmeyen	Cevap Toplamları	Konulara Göre Cevap Yüzdesi (%)
TEŞKİLAT YAPILARI	Bakanlıklar Teşkilat Yapısı	21	11	52,4	10	69	20,4
	Kurumlar Teşkilat Yapısı	62	15	24,2	47		
	Belediye Teşkilat Yapısı	81	14	17,3	67		
	Üniversiteler Teşkilat yapısı	174	29	16,7	145		
		338	69		269		
TOPLU TAŞIMA ERİŞİLEBİLİRLİK	Toplu Taşıma (kara)	81	61	75,3	20	61	60,4
	Toplu taşıma (raylı sistem)	13		0,0	13		
	Toplu Taşıma (deniz)	7		0,0	7		
		101	61		40		
KENTSEL MEKAN	Cadde, sokak, park, rekreasyon alanı vb.	81	51	63,0	30	51	63,0
KAMU BİNALARI ERİŞİM	Belediyeler Hizmet Binaları	81	43	53,1	38	982	52,2
	Bakanlıklar Hizmet Binaları	21	12	57,1	9		
	Kurumlar bina erişilebilirlik	62	41	66,1	21		
	Valilik Bina	81	63	77,8	18		
	Üniversiteler	174	107	61,5	67		
	Kaymakamlık	978	427	43,7	551		
	İl İŞKUR Müdürlüğü	81	71	87,7	10		
	SGK İl Müdürlüğü	81	68	84,0	13		
	ASPB İl Müdürlükleri	81	50	61,7	31		
	İl Sağlık Müdürlükleri	81	49	60,5	32		
	İl Milli Eğitim Müdürlükleri	81	0	0,0	81		
	İl Emniyet Müdürlükleri	81	51	63,0	30		
		1883	982		901		
SAGLIK HİZMETLERİNE ERİŞİM	Hastaneler	474	250	52,7	224		
TOPLAM		2877	1413		1464		

Tablo 2-1: Müracaat yapılan kurumlar ile alınan sonuçlar

Tablo 2-1'den anlaşılacağı üzere toplamda 2.887 müracaat yapılmış, bunlardan 1.413'üne yanıt alınmış ve 1.464'üne ise yanıt alınamamıştır.

Erişilebilirlik, konusu itibarıyla oldukça geniş bir alandır ve tetkiki birçok disiplini⁴ ve söz konusu disiplinlerin birçok alt bölümünü ilgilendirmektedir. Öte yandan her sistemin ve yapının her bakımdan incelenebilmesi için çok sayıda insan ve büyük bütçe kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin bir binanın herkes bakımından erişilebilir olup olmadığına karar verebilmek ve incelemeleri bir bilgi havuzunda toplayabilmek için yüzlerce soruya yanıt bulmak gerekir. Zira sanıldığı gibi erişilebilirlik "rampa, asansör ve tuvaletlerden" ibaret değildir. Herhangi bir yapının erişilebilirlik incelemesi, her yapı elamanının ya da bunları oluşturan ekip ya da ekipmanların konumuna, tasarımına, kullanım kolaylığına, rengine, diğer yapı elamanlarıyla uyumuna ve bunun gibi birçok unsuruna bakmakla mümkün olabilir.

Yukarıda ifade edilen hususların gerektirdiği zaman ihtiyacı, teknik, mali ve insan gücü temin zorlukları sebebiyle, izleme çalışması kendini belirli alanlarla sınırlamıştır. Bu bağlamda, çalışma, insanların sıklıkla git-

4. Erişilebilirlik her ne kadar mimarlık ve mimarlığın alt disiplinlerinin konusu olsa da mühendislik (inşaat, elektrik, iş güvenliği, makine) şehir planlama, ergoterapi, fizyoterapi ve sosyal bilimler gibi birçok disiplinleri de alâkadar eden bir konudur.

tikleri düşünülen yapılar ve kullanılan toplu taşıma sistemleri ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin bir kısmını kapsamıştır.

2.2. Politika Analizi ve Genel Durum

Erişilebilirlik Türkiye'nin gündemine çok geç girmiş ve alınması gereken tedbirler konusunda geç kalınmıştır. Son on yıl öncesine kadar erişilebilirlik hiçbir yönetimin ciddiyetle eğildiği bir konu olamamıştır.

Erişilebilirlik ulusal hukuk sistemine ilk kez 1997 senesinde 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile girmiştir. Söz konusu KHK ile, 3194 sayılı İmar Kanunu'na bir madde eklenmiş ve bütün toplu taşıma araçlarında, kamusal binalarda ve her türlü kentsel mekânda engelli erişiminin sağlanması ve bunun için de Türk Standartları Enstitüsü'nün (TSE) standartlarına uyma zorunluluğu getirilmiştir.

Yasakoyucu, İmar Kanunu'nda yapılan değişikliğin alanda herhangi bir değişiklik oluşturmaması ve yapılan düzenlemenin yetersizliğinden hareketle, 2005 yılının Temmuz ayında kamuoyunda "Engelliler Kanunu" diye anılan 5378 sayılı düzenleme yürürlüğe koymuştur. Yasayla, tüm kamusal alanların ve toplu taşıma sistemlerinin "8" yıl içinde erişilebilir hale getirilmesini zorunlu hale getirmiştir.

Diğer yandan Türkiye, aynı zamanda Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ni (EHS'yi) ilk imzalayan ülkeler arasındadır yer almış, ardından da, ve sözleşmeye taraf olmuştur. Bu Sözleşme'nin 9. maddesi erişilebilirlikle alâkalıdır ve hükümleri Türkiye'yi bağlamaktadır.

Şüphesiz ki, Yukarıda anlatılardan başka hukuki düzenlemeler de mevcuttur. Bu hukuki düzenlemelerin ve alana ilişkin yapılan idari eylemlerin neler olduğuna ilişkin detaylı bilgiler "MEVZUATTAN UYGULAMAYA ENGELLİ HAKLARI İZLEME RAPORU 2013, "Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler" (Kİ-TAP) adlı yayında bulunabilir.

2.2.1. Kara Taşıtları (şehir içi yolcu otobüsleri)

İzleme çalışmaları sırasında toplu taşımada kullanılan kara taşıtları (otobüsler) bakımından 81 il belediyesine bilgi edinme başvurusu yapılmıştır. Başvurularda belediyelere, işletmede olan halk ve belediye otobüs sayıları, bu otobüslerin trafik tescil tarihlerine göre temin yılları, araçlarda rampa/asansör düzeneğinin olup olmadığı, hangi durağa gelindiğini ve hangi yöne gidildiğini araç içine ve dışına duyuran sesli anons sisteminin olup olmadığı, hangi durağa gelindiğini yazıyla gösteren monitör sistemi bulunup bulunmadığı sorulmuştur.

81 il belediyesinden 61'i bilgi edinme müracaatına yanıt vermiştir. Bu illerden 6'sı toplu taşımada otobüsleri olmadığını ya da kooperatif işletmesinde olduğunu belirtmiştir.⁵ Bir belediyenin verdiği cevap, yeterince bilgi içermediği için dikkate alınmamış,⁶ bir belediye yazılı cevap vermek istememiş⁷, bir belediye istatistikî çalışma yaptıklarını, ancak çalışma bitince veri paylaşabileceğini⁸ belirtmiştir. Ayrıca 257 Belediye Otobüsü (BO) ve 373 Özel Halk Otobüsü'nün (ÖHO) temin yıllarına ilişkin bilgi edinilememiştir.

Aşağıda, Tablo 2-2'de görüleceği üzere; 12.417 otobüsten 4.077'sinde (% 32,83) ortopedik engelli kişiler için gerekli olan rampa ya da asansör sistemi bulunmaktayken, 8.340 (%67,17) adedinde ise bu yönde herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Diğer yandan, 12.417 otobüsten 869'unda (% 7) görme engellilere yönelik sesli anons sistemi bulunmaktayken, 11.548 (% 93) adedinde ise bulunmamaktadır. Keza, 12.417 otobüsten 756'sında (%6,09) araç içi (hangi durağa gelindiğini belirtir) bilgilendirme sistemi bulunurken, 11.661 (%93,91) adedinde ise bulunmamaktadır.

5. Otobüs olmadığını belirten iller: Bayburt, Bingöl, Kırıkkale, Mardin, Ordu ve Siirt'tir.

6. Ağrı Belediyesi

7. Kocaeli Belediyesi telefon ile bilgi vermek istemiştir.

8. Sivas Belediyesi

Otobüslerin Rampa/Asansör, Anons ve Araç İçi Bilgilendirme Ekranı Sistemleri									
	Rampa / Asansör			Anons Sistemi			Araç İçi Bil. Ekranı		
	BO Sayısı	ÖHO Sayısı	Oranı (%)	BO Sayısı	ÖHO Sayısı	Oranı (%)	BO Sayısı	ÖHO Sayısı	Oranı (%)
Uygun	3.108	969	32,83	611	258	7,00	704	52	6,09
Uygun Değil	3.831	4.509	67,17	6.328	5.220	93,00	6.235	5.426	93,91
Toplam	6.939	5.478	100,00	6.939	5.478	100,00	6.939	5.478	100,00
Genel Toplam	12.417			12.417			12.417		

Tablo 2-2: Otobüslerin rampa/asansör, anons ve araç içi bilgilendirme ekranı sistemleri

İşletmede olan 12.417 adet otobüsün 3.693 (%31,33) adedi 2005 yılından önce, 8.094 (%68,67) adedi ise 2005 yılından sonra alındığı öğrenilmiştir. Öte yandan 257 adet BO ve 373 adet ÖHO'nun hangi yıllar temin edildiği öğrenilememiştir.

Otobüslerin Temin Yılları						
Temin Dönemleri	Belediye Otobüsleri		Halk/Özel Otobüsleri		Toplam Otobüsler	
	Sayısı	% Oranı	Sayısı	% Oranı	Sayısı	% Oranı
2005 Öncesi	2.286	32,94	1.407	25,68	3.693	29,74
2005 Sonrası	4.396	63,35	3.698	67,51	8.094	65,18
Temin Yılları Belli Olmayanlar	257	3,70	373	6,81	630	5,07
Toplam	6.939	100,00	5.478	100,00	12.417	100,00
Genel Toplam	12.417					

Tablo 2-3: Otobüslerin temin yılları

Yukarıda, Tablo 2-3'ün verileri incelendiğinde de otobüslerin büyük bir kısmının (8.094 adedi), 5378 sayılı Kanun çıktıktan sonra, bir başka deyişle otobüslerin erişilebilir olması gerektiğine dair düzenleme yapıldıktan sonra satın alındığı görülmektedir. Dolayısıyla ve aslında kanunun açık hükmüne rağmen, otobüslerin önemli bir kısmı, engelli erişimine uygun olmayacak şekilde temin edilmiş ve aynı zamanda Türkiye genelinde çok önemli bir fırsat kaçırılmıştır. Bu durum tek başına Kanun'un, beklenen değişimleri gerçekleştirmek için yeterli olmadığını ortaya koymaktadır.

Bu noktada erişim düzenlemelerini engel grupları bakımından irdilemekte de ayrıca fayda bulunmaktadır. Buna göre, otobüslerin genel olarak erişilebilirlik düzenlemeleri bakımında oldukça yetersiz olmakla birlikte, düzenlemelerin görme ve işitme engelli bireyler bakımından daha da sınırlı olduğu görülmektedir. Zira otobüsler için en fazla yapılan donanım değişiklikleri ortopedik engelli bireyler için düşünülmüştür.

2.2.2. Raylı Sistemler

Türkiye'nin bütün illerinde şehir içi raylı sistemler bulunmamaktadır. Raylı sistemlerin bulunduğu illerden Adana, Antalya, Bursa, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, İzmir, Kayseri, Konya ve Samsun'a bilgi edinme başvuruları yapılmış ve ancak elde edilen veriler, anlamlı bir sonuç çıkarmaya yeterli olamamıştır.

2.2.3. Deniz Taşıtları

Deniz ulaşımı, özellikle son 10 yılda gösterdiği gelişimle, kaliteli, zaman tasarrufu sağlayan, konforlu bir ulaşım şeklidir. Ancak diğer taraftan, engelli kullanıcılar açısından yabancı kalınan bir ulaşım sistemi halindedir.

Türkiye’de, şehir içi deniz taşımacılığı yapan, İstanbul, Çanakkale, İzmir, Bursa ve Kocaeli illerindeki işletmelere bilgi edinme başvurusu yapılmıştır. Bunlardan İzmir Deniz İşletmeciliği Nakliye ve Turizm Ticaret A.Ş. (İZDENİZ), Bursa Ulaşım Toplu Taşıım İşletmeciliği Turizm San ve Tic. A.Ş. (BURULAŞ), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Ulaşım Daire Başkanlığı ve Gestaş Deniz Ulaşım Turizm. A.Ş. (GESTAŞ) bilgi edinme başvurularına yanıt verirken, İstanbul Deniz Otobüsleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.(İDO), İstanbul Şehir Hatları Turizm San. ve Tic. A.Ş. ve Turyol S.S.Turizm ve Yolcu Deniz Taşımacıları Kooperatifi (TURYOL) bilgi edinme başvurularına yanıt vermemiştir.⁹

Bilgi edinme başvurusunda deniz taşıtlarının (feribot, deniz otobüsü, araba vapuru, yolcu vapuru, motor ve deniz taksi), iskele/terminaller ile kurumlara ait web sayfalarının erişilebilirlik durumları öğrenilmeye çalışılmıştır.

Aşağıda, Tablo 2-4’te de görüleceği üzere; başvurulara cevap veren kuruluşların bünyesinde toplamda 3 feribot, 14 deniz otobüsü, 15 araba vapuru, 4 yolcu vapuru ve 19 motor işletmededir.

Deniz Taşıtlarının Çeşitleri ve Sayıları						
	Feribot	Deniz Otobüsü	Araba Vapuru	Yolcu Vapuru	Motor	Deniz Taksi
Toplamlar	3	14	15	4	19	0

Tablo 2-4: Deniz taşıtlarının çeşitleri ve sayıları

Deniz araçlarının erişilebilirlik düzenlemeleri incelendiğinde; feribot, yolcu vapuru ve motorlarda herhangi bir düzenleme yapılmadığı, deniz otobüsü ve araba vapurlarında yapılan düzenlemelerin ise oldukça yetersiz kaldığı görülmektedir. Öte yandan ortopedik engelli bireyler bakımından yapılan düzenlemeler diğer engel gruplarına göre daha fazladır.

Deniz Araçlarının Erişilebilirlik Durumları										
İncelenen Unsurlar	Feribot		Deniz Otobüsü		Araba Vapuru		Yolcu Vapuru		Motor	
	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H
Rampa/Asansör Durumları	0	3	14	0	6	9	0	4	0	19
Oranları (%)	0,00	100,00	100,00	0,00	40,00	60,00	0,00	100,00	0,00	100,00
Tuvalet Durumları	0	3	5	9	6	9	0	4	0	19
Oranları (%)	0,00	100,00	35,71	64,29	40,00	60,00	0,00	100,00	0,00	100,00
Hissedilebilir Zemin Durumları	0	3	9	5	1	14	0	4	0	19
Oranları (%)	0,00	100,00	64,29	35,71	6,67	93,33	0,00	100,00	0,00	100,00
Kabartma Doküman Durumları	0	3	9	5	1	14	0	4	0	19
Oranları (%)	0,00	100,00	64,29	35,71	6,67	93,33	0,00	100,00	0,00	100,00
İç Mekan Monitör Durumları	0	3	9	5	0	15	0	4	0	19
Oranları (%)	0,00	100,00	64,29	35,71	0,00	100,00	0,00	100,00	0,00	100,00
Acil Eylem Plan Durumu	0	3	14	0	15	0	0	4	0	19
Oranları (%)	0,00	100,00	100,00	0,00	0,00	100,00	0,00	100,00	0,00	100,00

Tablo 2-5: Deniz Araçlarının Erişilebilirlik Durumları

Deniz araçlarının durumuna paralel olarak, terminal ve iskeleler konusunda da veriler toplanmıştır. Buna göre, bilgi edinme başvurusuna yanıt veren 4 deniz işletmesi toplamda 29 terminal/iskelede hizmet vermektedir. 29 terminal/iskelenin 23’ünde, yatay dolaşımında, ortopedik engelli bireyler bakımından fiziksel düzenleme yapılmışken, 6’sında yapılmadığı; 29 terminal/iskelenin 15’inde ortopedik engelli bireyler bakımından tuvalet yapılmışken 14’ünde yapılmadığı; 29 terminal/iskelenin 21’inde görme engelli bireyler bakımından

9. Türkiye’de gerek taşıt gerek terminal/iskele gerekse de yolcu kapasiteleri bakımından en çok hizmet veren kuruluşların bilgi edinme başvurularına yanıt vermemesi gerçek bir saptama ve değerlendirme yapılmasını güçleştirmiştir.

hissedilebilir zemin uygulaması yapılmışken 8'inde yapılmadığı; 29 terminal/iskelenin 18'inde kontrast renkte ve okunabilir büyüklükte yönlendirme tabelaları yapılmışken 11'inde yapılmadığı; 29 terminal/iskelenin 9'unda işitme engelli bireylere hizmet verebilecek işaret dili bilen personel bulunurken 20'sinde bulunmadığı ve 4 işletmenin 2'sinin web sayfaları görme engelli bireyler bakımından erişilebilirken diğer 2'sinin erişilebilir olmadığı öğrenilmiştir.

Terminallerin Fiziksel Durumları ve Bilgiye Erişim Düzenlemeleri												
	İskele Sayısı	Terminallerin Fiziksel Düzenlemeleri		Terminallerin Tuvalet Düzenlemeleri		Terminallerin Hissedilebilir Zemin Düzenlemeleri		Terminallerin Tabela Düzenlemeleri		Terminallerde İşaret Dili Bilen Personel		Web Erişim
		E	H	E	H	E	H	E	H	E	H	
Toplamlar	29	23	6	15	14	21	8	18	11	9	20	2
Oranları (%)		79,31	20,69	51,72	48,28	72,41	27,59	62,07	37,93	31,03	68,97	50,00

Tablo 2-6: Terminallerin fiziksel durumları ve bilgiye erişim düzenlemeleri¹⁰

Terminal/iskeleler hakkında elde edilen verilere göre, yapılan fiziksel düzenlemeler yetersizdir ancak deniz taşıtlarında yapılan düzenlemelerle kıyasladığında nispeten çok daha iyi konumdadır. Yine ortopedik engelli bireyler bakımından daha fazla düzenleme yapıldığı, görme, işitme ve diğer dezavantajlı bireyler bakımından düzenlemelerin daha sınırlı olduğu görülmektedir. Bilgiye erişim noktasında ise özellikle işitme engelli bireylere işaret dili ile hizmet verilmesi bakımından yeterli tedbirlerin alınmadığı anlaşılmaktadır.

2.2.4. Belediyelerin Kentsel Alanlarının Erişilebilirlikleri

81 il belediyesine bilgi edinme başvurusu yapılarak kentsel alanların erişilebilirlik durumu öğrenilmeye çalışılmıştır. Buna göre; 81 il belediyesine yapılan bilgi edinme başvurusuna 51'i yanıt vermiş, 30'u ise yanıt vermemiş ve yanıt verme oranı % 62,96 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2-7'de da görüleceği üzere, bilgi edinme başvurusuna yanıt veren 51 il belediyesinden sadece 2 il belediyesinin 2005 yılından önce kentsel alanların erişilebilirlik düzenlemelerine kaynak ayırdığı, bu kaynağın ise 320.000 TL gibi sınırlı bir miktarda kaldığı görülmektedir. 2005 yılı sonrasında ise 15 belediyenin 55.004.984 TL bütçe ayırdığı öğrenilmiştir. Elde edilen verilerde, 51 il belediyesinin sorumluluğunda toplam 6.384 arter, 12.907 cadde ve 91.247 sokak, bulunduğu görülmüştür. Söz konusu 6.384 arterin 3.954'ünde rampa, 1.285'inde ise hissedilebilir zemin uygulaması; 12.907 caddenin 4.560'unda rampa, 1.045'inde ise hissedilebilir zemin uygulaması ve 91.247 sokağın 9.671'dinde rampa, 470'inde ise hissedilebilir zemin uygulaması yapıldığı öğrenilmiştir. Buna göre toplam arter, cadde ve sokağın % 16,40'ında rampa yapıldığı ve sadece %2,53'ünde hissedilebilir zemin uygulaması yapıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

51 il belediyesinin işletmede olan toplamda 2.526 adet trafik sinyalizasyon sistemi bulunmaktadır. Bunlardan 553'ünde (%21,89) görme engelli bireyler bakımından sesli uyarı sistemleri ile donatılmak suretiyle düzenleme yapıldığı, 1.973'ünde (%78,11) ise herhangi bir düzenleme yapılmadığı görülmüştür. Başvurulara cevap veren belediyelerin sorumluluk sahasındaki 2.674 parkın 878'inde (%32,83) rampa yapıldığı, 415'inde (%15,52) hissedilebilir zemin uygulaması yapıldığı; 2.606 çocuk parkından 622'sinde (%23,87) rampa yapıldığı, 233'ünde (%8,94) hissedilebilir zemin uygulaması yapıldığı; 226 rekreasyon alanından 100'ünde (%44,25) rampa yapıldığı, 33'ünde (%14,60) hissedilebilir zemin yapıldığı; park, çocuk parkı ve rekreasyon alanlarında 713 tuvalet olduğu ve söz konusu tuvaletlerin 163'ünde (%22,86) ortopedik engelli bireyler bakımından düzenleme yapıldığı öğrenilmiştir.

10. Tabloda yer alan "E" harfi evet, "H" harfi ise hayır anlamındadır.

Belediyelerin Kentsel Alanlarına İlişkin Erişilebilirlik Verileri																												
	Erişilebilirlik Büt- çesi		Arter / Cadde / Sokak Sayıları			Rampa Yapılan Arter / Cadde / Sokak Sayıları			Hissedilebilir Ze- min Yapılan Arter / Cadde / Sokak Sayıları			Sesli Sinyalizas- yon Düzenleme- leri			Park / Çocuk Par- kı / Rekreatasyon Sayıları			Rampa Yapılan Park / Çocuk Parkı / Rekreatasyon			Hissedilebilir Zemin Yapılan Park / Çocuk Parkı / Rekreatasyon			Park / Çocuk Parkı / Rekreatasyon Alanlarında Tuvalet Sayıları			Tuvalet Yapılan Park / Çocuk Parkı / Rekreatasyon	
	2005 Öncesi	2005 Sonrası	Arter	Cadde	Sokak	Arter	Cadde	Sokak	Arter	Cadde	Sokak	Yapılan	Yapılmayan	Park	Çocuk Parkı	Rekreatasyon	Park	Çocuk Parkı	Rekreatasyon	Park	Çocuk Parkı	Rekreatasyon	Park / Çocuk Parkı / Rekreatasyon Alanlarında Tuvalet Sayıları	2005 Öncesi	2005 Sonrası			
Toplamlar	320.000	55.004.984	6.384	12.907	91.247	3.954	4.560	9.617	1.285	1.045	470	553	1.973	2.674	2.606	226	878	622	100	415	233	33	713	14	149			
Oranları (%)	0,58	99,42	-	-	-	61,94	35,33	10,54	20,13	8,10	0,52	21,89	78,11	-	-	-	32,83	23,87	44,25	15,52	8,94	14,60	12,95	0,25	2,71			

Tablo 2-7: Belediyelerin kentsel alanlarına ilişkin erişilebilirlik verileri

İzleme çalışmaları ortaya koymuştur ki, kentsel alanlarda yapılan erişilebilirlik düzenlemeleri, toplu taşıma, kamusal hizmet binaları vb. diğer bütün alanlardaki düzenlemelerin daha da altında kalmaktadır. Arter, cadde ve sokaklarda yapılan rampa düzenlemelerin % 16,40 seviyelerinde kalması, hissedilebilir zemin uygulamalarının ise sadece %2,53'ünde yapılmış olması ciddi bir durum ortaya koymaktadır. Özellikle belediyelerin sorumluluk alanında bulunan kentsel alanlar üzerinde yıllarca sınırlı çalışmalar yaptığı görülmektedir. Nitekim kentsel alanların erişim problemleri her grup bakımından, yaralanma hatta ve hatta ölüm ile sonuçlanabilecek önemli riskler barındırmaktadır.

2.2.5. Kamu Binalarının Erişilebilirlikleri

2.877 kamu kurum ve kuruluşuna yapılan bilgi edinme başvurusuna 1.413 kamu kurum ve kuruluşu yanıt vermiş, 1.464'ü yanıt vermemiştir. Cevap veren 1.413 kamu kurum ve kuruluşu toplamda 6.995 binada hizmet vermektedir. 6.995 binanın 4.592'ünde erişilebilirlik bakımından inceleme yapılmışken 2.403'ünde yapılmadığı görülmüştür. Erişilebilirlik bakımından yapılan düzenlemeler ise şöyledir:

- 6.995 binadan 441'inde hissedilebilir zemin uygulaması yapılmış 6.554'ünde yapılmamıştır,
- 6.995 binanın 1.298'i tek, 5.697'si çok katlı olup söz konusu 5.697 çok katlı binanın 2.430'ünde asansör bulunurken 3.267'sinde bulunmamaktadır,
- 3.267 asansörden 552'sinde sesli uyarı sistemi (asansörün hangi kata geldiğini belirten sesli ikaz) varken 1.878'inde yoktur,
- 6.995 binanın 3.287'sinde bina içi yatay dolaşımda ortopedik engelli bireyler bakımından düzenleme yapılmışken 3.708'inde yapılmamıştır,
- 6.995 binanın 2.784'ünde ortopedik engelli bireyler bakımından TS 9111'e göre tuvalet yapılmışken 4.211'inde yapılmamıştır,
- 6.995 binanın 34'ünde indüksiyon döngü sistemi bulunurken 6.961'inde bulunmamaktadır.

Hizmet veren personel bakımından yapılan incelemelerde ise:

- 6.995 binanın sadece 67'sinde işaret dili bilen personel bulunmaktadır,

Öte yandan 1.413 kamu kurum ve kuruluşunun sadece 33'ünün web sayfasının, görme engelli bireyler tarafından erişilebilir olduğu öğrenilmiştir.

Kamu Binalarının Erişilebilirlik Bakımından Durumları																										
Başvuru Yapılan	Toplam Bina				İnceleme Yapılan / Yapılmayan		Hissedilebilir Zemin Yapılan / Yapılmayan		Tek / Çok Katlı Bina Sayıları		Asansör Olan / Olmayan Binalar		Sesli Uyarı Sistemi Olan / Olmayan Asansör		Fiziksel Düzenleme Yapılan Bina Sayıları		Tuvalet Yapılan Bina Sayıları		İndüksiyon Sistemli Binalar		İşaret Dili Bilen Personel	Web Erişim				
	Yapılan		Yapılmayan		Yapılan		Yapılmayan		Olan		Olmayan		Yapılan		Yapılmayan		Uzun Olan		Uygun Olmayan				Olan		Olmayan	
	Yapılan	Yapılmayan	Yapılan	Yapılmayan	Tek Katlı	Çok Katlı	Olan	Olmayan	Olan	Olmayan	Yapılan	Yapılmayan	Uzun Olan	Uygun Olmayan	Olan	Olmayan	Olan	Olmayan	Olan	Olmayan			Olan	Olmayan		
Bakanlıklar	25	37	1	61	5	57	50	7	9	41	43	19	35	27	1	61	2	0								
Kamu Kurum ve Kuruluşları	888	592	175	1305	164	1316	592	724	167	425	629	851	568	912	5	1475	1	3								
Valilikler	42	58	6	94	7	93	48	45	7	41	71	29	55	45	0	100	-	12								
Belediyeler (Hizmet Binaları)	255	141	49	347	168	228	71	157	26	45	195	201	124	272	4	392	6	0								
ASPB İl Müdürlükleri	66	63	11	118	23	106	38	68	9	29	90	39	62	67	7	122	11	2								
SGK İl Müdürlükleri	50	45	12	83	3	92	69	23	10	59	61	34	61	34	5	90	4	3								
İŞKUR İl Müdürlükleri	24	56	5	75	8	72	41	31	7	34	51	29	37	43	0	80	21	2								
Milli Eğitim İl Müdürlükleri	34	40	7	67	3	71	32	39	7	25	48	26	29	45	2	72	6	0								
Sağlık İl Müdürlükleri	55	37	4	88	22	70	29	41	7	22	53	39	32	60	0	92	2	2								
Emniyet İl Müdürlükleri	263	128	31	360	115	276	47	229	13	34	219	172	78	313	0	391	0	0								
Kaymakamlıklar	115	239	13	341	48	306	102	204	37	65	168	186	97	257	7	347	1	1								
Üniversiteler	2775	967	127	3615	732	3010	1311	1699	253	1058	1659	2083	1606	2136	3	3739	13	8								
Toplamlar	6995	4592	441	6554	1298	5697	2430	3267	552	1878	3287	3708	2784	4211	34	6961	67	33								
Oranlar (%)	-	65,6	34,4	93,7	18,6	81,4	42,7	57,3	22,7	77,3	47	53	39,8	60,2	0,49	99,5	0,96	2,34								

Tablo 2-8: Kamu binalarının erişilebilirlik bakımından durumları

Tablo 2-8'in verileri incelendiğinde durumun oldukça düşündürücü olduğu açık bir biçimde görülmektedir. Çıkarılan birçok düzenlemeye ve alınan birçok idari tedbire rağmen fiziksel erişilebilirlik düzenlemelerin bu derece düşük oranlarda gerçekleşmesi, üzerinde özellikle durulması gereken bir konudur. Hizmetlere erişilebilirlik bakımından ise durum fiziksel erişilebilirliğe göre daha da kötüdür. Örneğin işaret dili bilen personel sayısı 6.995 binada sadece 67'dir ve %0,96'ya tekabül etmektedir. Bu koşullarda bir işitme engelli bireyin, emniyet il müdürlüğü binasında ya da bir sosyal güvenlik kurumu il binasında kendini ifade edememesinin doğuracağı olumsuz sonuçlar düşünüldüğünde, ortaya konulan olumsuz tablo daha da iyi anlaşılacaktır. Benzer şekilde, görme engelliler için de durum farklı değildir. 1413 kurumun web sayfası içerisinde görme engelli bireylere uygun altyapıya sahip olan kurum sayısı sadece 33'tür (%2,24).

Öte yandan kamu kurumlarının hizmet binalarında ortopedik engelli bireyler bakımından daha fazla düzenleme yapıldığı fakat sayısal bakımdan yine de oldukça yetersiz olduğu, görme, işitme ve diğer dezavantajlı bireyler bakımından ise düzenlemelerin daha sınırlı olduğu görülmektedir.

Kamu kurum ve kuruluş binalarının yukarıda özetlenen durumu, engelli bireylerin gerek hizmete gerekse de bilgiye erişimini oldukça sınırlandırdığı ve sınırlandırmaya devam edeceği açıktır. Engelli bireylerin, herkes bakımından sunulan hizmetlere ulaşması ya da sunulan hizmetlere yeterince ve etkili bir şekilde katılması gerçekten istenilen bir durum ise; belediyelerin, kamu kurum ve kuruluşlarının acilen erişim düzenlemelerini yapmak için harekete geçmesi gerekmektedir.

2.2.6. Web Sayfalarının Erişilebilirlikleri

Yapılan bilgi edinme başvurularına, verilen cevapların ortaya koyduğu tabloya göre, web sayfalarının erişilebilir olduğunu beyan eden toplam 47 kurum, kuruluş ya da işletme bulunmaktadır. İzleme çalışmaları kapsamında, Web sayfalarının görme engelli bireyler bakımından gerçekte erişilebilir olup olmadığı konusunda uzmanlar tarafından yapılan değerlendirmeler ışığında bir inceleme yapılmıştır. Söz konusu inceleme sonucunda 47 web sayfasından 7'sinin erişilebilir¹¹, 26'sının kısmen erişilebilir¹² ve 14'ünün ise erişilebilir olmadığı¹³ anlaşılmıştır.

Web Sayfalarının Erişilebilirlik Durumu			Toplam
Erişilebilir	Kısmen Erişilebilir	Erişilebilir Değil	
7	26	14	47
Oranları (%)	14,89	55,32	29,79
			100,00

Tablo 2-9: Web sayfalarının erişilebilirlik durumu

Çağımızda bilgi sistemleri ve teknolojileri, bilgi edinme ve çeşitli başvuruların yapıldığı mecralar olmak yolunda hızla ilerlemektedir. Kamunun sunduğu hizmetlerin önemli bir kısmı internet ortamına aktararak verilmektedir. Engelli bireyler nasıl ki herhangi bir hizmet binasına gittiğinde çeşitli fiziksel engellerle karşı karşıya kalıyorsa, benzer bir durum sanal ortam olarak ifade edilen internet dünyası için de mevzubahistir. Web sayfalarının görme engelli bireyler tarafından kullanılan ekran okuyucu programlara uyumlu olmaması, işitme engelli bireyler için işaret dili ile video anlatımı bulunmaması¹⁴ ya da ifadelerin soyut, anlaşılması güç ve karmaşık cümlelerden oluşması hiç şüphesiz en az fiziksel engeller kadar kişilerin hak ve özgürlüklerine, başvuru yapmalarına ve bilgi edinmelerine engel teşkil etmektedir. Web sayfalarının erişilebilirlik düzenlemeleri, fiziksel erişilebilirlikten çok daha kısa ve etkili bir şekilde yapılabilecek düzenlemelerdir. Zira gerek maliyet gerekse de ülkenin sahip olduğu potansiyel (insan kaynağı ve bilişim teknolojileri) bakımından dö-

11. Görme engelli bireyler bakımından erişilebilir web sayfaları, ekran okuyucu programların sayfanın her alanında çalışması ve ekranı seslendirebilmesidir. Web sayfalarının erişilebilirlikleri bakımından bkz. eEurope, 2002: Avrupa Birliği Web Erişilebilirlik Kılavuzu, Türkçeye uyarlayanlar: Abdulkadir Anaç, Cihan Candemir, Meliha Yenilmez, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Yayınları, Aralık 2010, http://www.eyh.gov.tr/upload/ozurluveyasli.gov.tr/mce/eski_site/guncel/AB_Web_Erisilebilirlik_Kilavuzu.pdf (erişim tarihi: 03.05.2014)

12. Kısmen erişilebilir web sayfaları, sayfanın bazı bölümlerde flaş, fotoğraf vb. alanlar barındırmasıyla ekran okuyucu programların web sayfasında kısmen çalışmasıdır.

13. Erişilebilir olmayan web sayfalarında, ekran okuyucu programların hiçbir şekilde çalışmamasıdır.

14. Devlet kurumları bakımından bunun tek istisnası Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün web sayfasıdır. Bkz. <http://www.eyh.gov.tr/tr> (erişim tarihi: 03.05.2014)

nüşüm ve düzenlemeler daha erken ve etkili bir biçimde hayat bulabilir. Bu sebeple, kurum ve kuruluşların bu konuda hızlı ve etkin çözümler üretme imkânı mevcuttur.

2.3. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Hiç şüphesiz erişim düzenlemeleri konusunda son on yılda atılan adımlar tüm Cumhuriyet Dönemi'nde atılan adımlardan daha fazladır. Ancak, erişilebilirlik konusunda yıllara yayılması gereken bir gelişme kültürünün son on yılda, üstelik yeterince ve etkili adımlar atılmaksızın yapılması, sonuç üretilmesi bakımından gerçekçi değildir.

Erişilebilirlik, her türlü hakkın kullanılabilmesi bakımından ilkesel bir kavram, ve ön şarttır. Erişilebilirlik koşulları yaratılmadan diğer haklara erişmenin ve haktan yararlanmanın imkânı yok denecek kadar azdır. Gelişmiş ülkelerde rehabilitasyon, erişilebilirlik vb. kavramların gelişmesinin hız kazanması (II. Dünya Savaşı, bazı salgın hastalıklar ve engeli bireylerin hak arama talepleri sebeplerden bazılarıdır), her şeyden önce söz konusu ülkelerin meseleyi "insan hakları" merkezine yerleştirmesi ve gerek hukuki gerekse de idari tedbirlerin bu minvalde alınmış olması, erişilebilirlik bakımından dönüm noktalarıdır. Türkiye'de ise erişilebilirlik kavramı 1997 senesine kadar hukuki metinlerde yer almamış, söz konusu düzenleme ise etkisiz ve denetimsiz olması sebebiyle uygulanamamış, sonrasında ise 2005 yılında 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nda kamunun hizmetine sunulan eski yapıların, kentsel alanların ve toplu taşıma araçlarının erişilebilir hale getirilmesi için "7" yıllık süre tanınmış ancak söz konusu sürenin dolmasına günler kala, 7 yıllık süre 1 + 2 yıl şeklinde uzatılmıştır.

Geçmişten günümüze kadar, hukuki düzenlemelerde yapılan sık değişiklikler (ki 2005 ve 2014 yılları arasında 3 defa değişikliğe gidilmiştir), yasa koyucunun, erişilebilirlik konusunda planlı, bilinçli, bilgili ve gereksinimleri karşılayacak donanımda ve durumda olmadığını ortaya koymaktadır. Zira yeni gelişen her olay ya da durum karşısında yeni bir düzenlemeye gidilmesi, sorunun doğru zeminde, yeteri derecede kavranmadığına delalet etmektedir.

Hukuki düzenlemeler elbette bir dönüşümün temeli ve dayanağı olması bakımından önemlidir ancak hukuki düzenlemeler diğer dinamiklerle beraber desteklenmediğinde istenilen sonucun alınabilmesi olanaksızdır. Nitekim Türkiye'nin erişilebilirlik konusundaki mevcut durumu istenilen sonuca ulaşmaktan çok uzaktadır. Kanunlar, yönetmelikler, tebliğler, genelgeler ve standartların ifade ettiği ve bazen zorunlu tuttuğu düzenlemeler, alana ve imalatlara yansımamıştır. Zira konu hakkında kanunların ne söylediği (*de jure*) ile gerçek, fiili uygulamalar (*de facto*) birbirlerinden çok farklıdır. Hatta mevzuatın bazı noktalarda birbirleriyle çeliştiği de görülmüştür.

İzleme çalışmalarından elde edilen veriler, erişilebilirlik kurallarının ne kadar hayata geçtiğini ya da geçemediğini somut olarak ortaya koymaktadır. Fiziksel ve bilgiye erişim imkânlarının uygunluğu bakımından Türkiye'deki koşulların henüz emekleme aşamasında olduğu açıktır. Bir başka önemli husus ise yapılan imalatlarda çoğunlukla ciddi tasarım hatalarının olduğu, yine birçok durumda da yanlış malzemelerin kullanıldığıdır. Şüphesiz bu durum, kamu kaynaklarını israfına yol açmaktadır.

Gerek hükümetin, gerek idarenin, gerek eğitim kurumları ve eğitimcilerin, gerekse de toplumun tüm dinamiklerinin erişilebilirlik konusunda gösterdiği çabanın daha fazlasını ortaya koyması elzemdir. Son dönemde erişilebilirliğin tanımı ve kapsamı bakımından yapılan hukuki düzenlemeler olumlu bir gelişme olarak görülmektedir. Ancak hukuki ve idari düzenlemelerin geç oluşturulması, hukuki ve idari düzenlemelerin sahaya yeterince yansımaması ve meselenin bir lütuf olarak görülmesi kaygı vericidir.

Erişilebilirlik sorunlarının tam ve etkin bir biçimde çözülebilmesi için, başta siyasi kurumlar olmak üzere toplumun her kesimince bir irade koyulmasıyla mümkün olabilir. Söz konusu iradenin sadece belirli bir kurum ya da belirli kişiler üzerinden yürütülmeye çalışılması, çabaların sonuçsuz kalmasına ya da yeterince sonuç elde edilememesine ve zamanla erişilebilirlik alanında emek sarf edenler ve engelli bireylerde "öğrenilmiş çaresizlik" duygularına neden olacağı açıktır.

Erişilebilirlik, engelli bireylerin tüketimden üretime geçebilmelerinin ve en önemlisi kendilerini gerçekleştirebilecek ortam bulabilmelerinin önünde duran en büyük engellerden biridir. Toplumun her kesiminde erişilebilirlik bir kültür olarak kazandırılmadıkça engelli bireylerin özgürlüklerinden bahsetmemiz olanaksız halde kalmaya devam edecektir.

3 EĞİTİM

3. Eğitim

Engelli bireylerin eğitim hakkından fırsat eşitliği içerisinde yararlanabilmesi, engelli bireylerin en önemli ihtiyaçlarında biri olagelmıştır. Engelli bireyler, eğitimin her aşamasında, özel eğitim hizmetleriyle (tedbirlerle) desteklenmek durumundadır. Bu destekler, ihlâl önleyici tedbirler ile pozitif edim/pozitif ayrımcılık tedbirleri arasındaki geniş bir alana yayılan uygulamalara tekabül etmektedir.

Modern dünyada, engelli bireylerin eğitim hakkının içeriği, Türkiye'nin de taraf olduğu EHS'nin eğitim başlıklı 24. maddesinde özetlenmektedir. 24. maddede, engelli bireylerin eğitim sisteminden dışlanamayacağına altı çizilerek, eğitimin genel eğitimin içinde, bütünleştirici ortamlarda verilmesi şart koşulmaktadır. Eğitim, engelli bireyin ayrımcı uygulamalardan korunarak, yaşlılarıyla ve sosyal çevreden ayırmadan yapılmak durumundadır. Bunun paralelinde eğitim, makul uyumlaştırma tedbirleriyle, engellinin bireysel becerisine hitap edecek, bireyselleştirilmiş programlarla ve yaşam boyu eğitim perspektifiyle yapılmalıdır.

3.1. Politika Analizi ve Genel Durum

Engelli bireylerin eğitim hakkından fırsat eşitliği içerisinde yararlanması için, 1997 yılından başlamak üzere ve ağırlıklı olarak 2005 yılından bu yana çok ciddi gelişmeler kaydedilmiştir.

1997 yılında çıkarılan 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile birlikte, Türkiye'de engelli bireylere yönelik eğitim hizmetleri "Özel Eğitim" hizmetleri başlığında toplanmıştır.¹⁵ Bu düzenlemenin ardından 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı EHK'nin ilgili hükümleri, bu yönde pekiştirici bir yapı kurmuştur.

Engelli bireyler, yukarıda ifade edilen hususlar kapsamında ve durumlarına göre:

- 1- 0-36 ay arasında erken çocukluk eğitim merkezlerinde,
- 2- 37-66 ay arasında özel eğitim anaokullarında, 48-66 ay arasında okullar/kurumlar bünyesinde açılan özel eğitim ana sınıflarında,
- 3- İlköğretim yaşına geldiklerinde örgün eğitim okullarındaki kaynaştırmalı eğitim sınıflarında,
- 4- Görme, işitme, ortopedik veya hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olanlar için okullardaki özel eğitim sınıfları ya da o engel grubuna özel olarak açılmış özel eğitim ilkokul ve ortaokullarında,
- 5- Kaynaştırmalı eğitime dâhil olamayacak derecedeki orta veya ağır düzeyde zihinsel yetersizliği ya da otizmi olan bireyler için I. ve II. kademe eğitimleri veren özel eğitim uygulama merkezlerinde ya da 3-15 yaş grubundaki otizmlı çocukların eğitim-öğretim görmelerini sağlamak üzere faaliyet gösteren Otistik Çocuklar Eğitim Merkezlerinde (OÇEM),
- 6- İlköğretimi tamamlamış, genel ve mesleki ortaöğretim programlarına devam edemeyecek durumda olan ve 23 yaşından gün almamış hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olanlar ile görme engelli bireyler için açılmış özel mesleki eğitim merkezlerinde,
- 7- Genel ve mesleki ortaöğretim eğitim programlarından yararlanamayacak durumda ve 23 yaşından gün almamış; orta veya ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireyler ile otizmlı bireyler için açılmış özel eğitim iş uygulama merkezlerinde,
- 8- İşitme engelli ve ortopedik engelli bireyler için özel eğitim meslek liselerinde eğitim alabilmektedirler.

Engelli çocuklar, yukarıda tip ve kategorileri verilen eğitim kurumlarında, eğitsel değerlendirme raporları doğrultusunda hazırlanan bireysel eğitim planları (BEP) çerçevesinde, ilk ve ortaöğretim hizmetlerinden yararlanmaktadırlar. Benzer şekilde, yükseköğretim aşamasında da engelli öğrencilere yönelik, dezavantajları ortadan kaldırıcı tedbirler ve uygulamalar da mevcuttur. 5378 sayılı EHK'nin eğitim konusunu içeren 15.

15. Bkz. 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.573.pdf> (erişim tarihi: 09.05.2014)

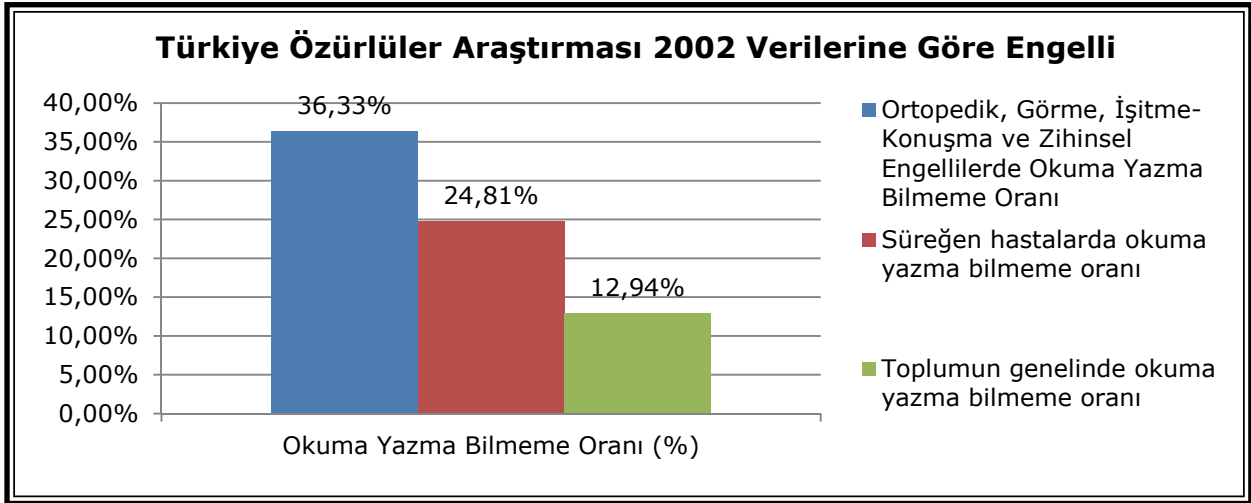
maddesi ile engelli öğrencilerin üniversite öğrenime etkin katılımının sağlanması amacıyla Yükseköğretim Kurulu (YÖK) bünyesinde bir YÖK Engelliler Komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyonun paralelinde üniversitelerde de Engelli Öğrenci Danışma ve Koordinasyon Birimleri kurulması öngörülmüştür.

Ana hatlarıyla yukarıdaki paragrafta özetlenen Özel Eğitim Hizmetleri, eğitim aşamalarındaki geçiş sınavlarında, yani; ilköğretimden ortaöğretime geçiş sınavlarında, Lisans Yerleştirme Sınavında (LYS), Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş (ALES) sınavlarında ya da (konservatuar, spor akademileri vb.) yetenek sınavlarındaki özel uygulamalarla desteklenmektedir.

3.2. Engelli Öğrencilerin Verileri ve Analizler

3.2.1. Genel Durum

Türkiye’de engelli bireylerin eğitim seviyelerine göre dağılımlarını tam olarak gösterecek bir veri tabanı yoktur. Ancak kaynak teşkil edebilecek iki referans bulunmaktadır. Bunlardan birisi olan ve 2002 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılmış Türkiye Engelliler Araştırması’nda, engelli bireylerin okuma yazma bilme durumlarına göre bir tasnif getirilmiştir. Araştırmaya göre altı ve daha yukarı yaştaki kişilerden okuma yazma bilmeyenlerin oranı, ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerde %36,33 iken süreğen hastalığı olanlarda %24,81’dir. Oysa aynı yıl itibarıyla, okuma yazma bilmeme oranı toplam nüfus için %12,94’tür.”¹⁶ Bu tablodan da anlaşılacağı üzere, engelliler arasındaki okuma yazma bilmeme oranı, engelsiz bireylere göre neredeyse 3 kat fazladır.

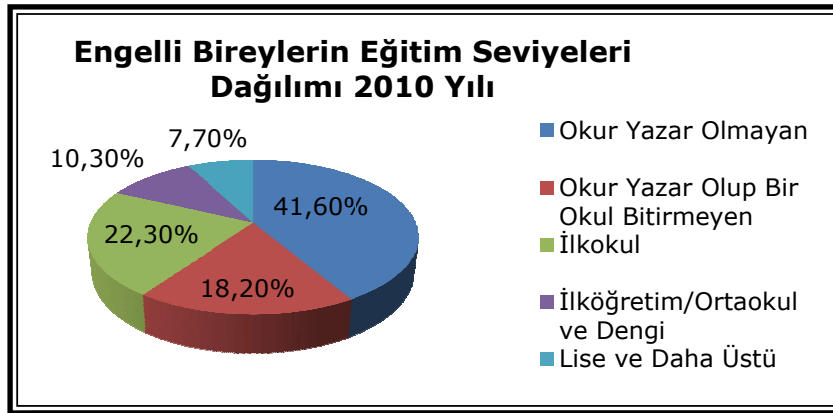


Grafik 3-1: Türkiye Özürlüler Araştırması 2002’ye göre engellilerde okuma yazma bilmeme oranı

Diğer taraftan, engelliler ile engelsiz bireyler arasındaki bu eşitsizlik, engelli kadınlarla engelli erkekler arasında benzer şekilde geçerlidir. Nitekim aynı araştırmaya göre: “Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli erkeklerde okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 28,14, kadınlarda % 48,01, süreğen hastalığı olanlarda okuma yazma bilmeyenlerin oranı erkeklerde % 9,78, kadınlarda ise % 35,04’tür.”

Bu konudaki ikinci veri kaynağı olan; Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Müdürlüğü tarafından yapılan Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması-2010’un verileri ise, engellilerin eğitim seviyelerinin gösterdiği dağılım hakkında daha detaylı bilgi vermektedir.

16. Türkiye Özürlüler Araştırması, s.8



Grafik 3-2: Engelli bireylerin eğitim seviyeleri dağılımı (2010 yılı)¹⁷

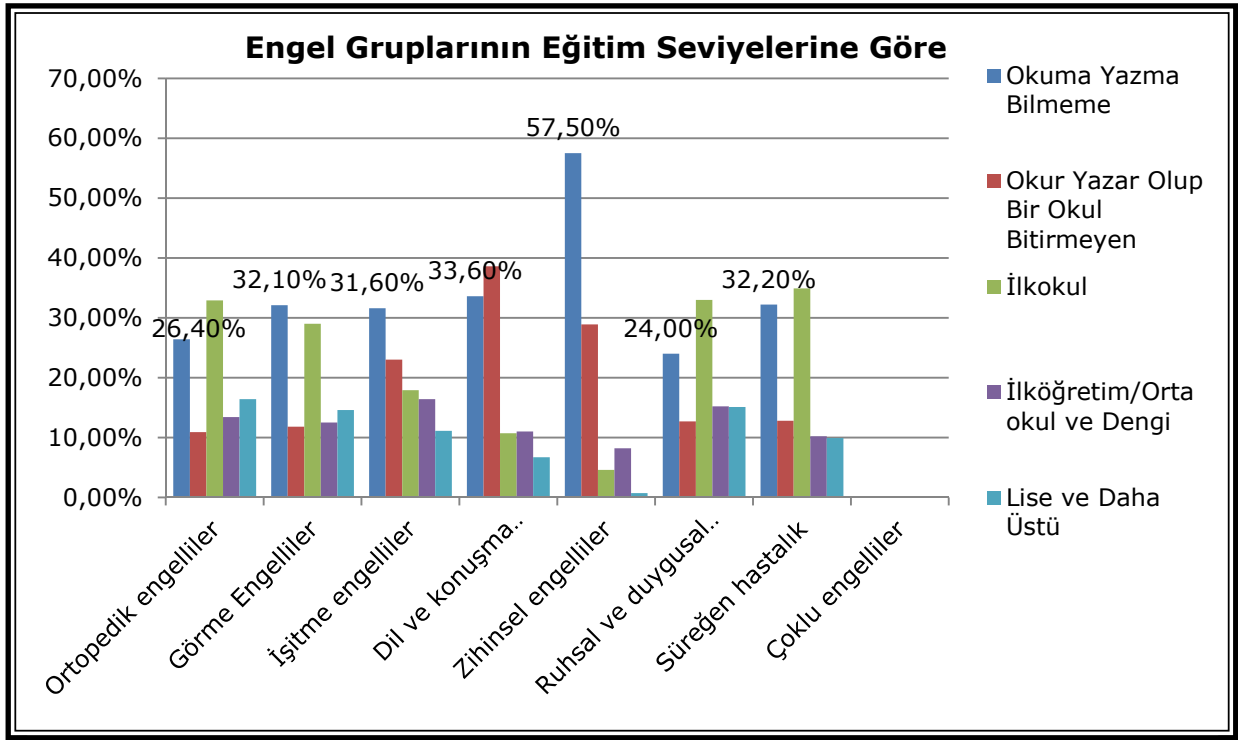
Grafik 3-2’de de görüleceği üzere, engellilerde okuma yazma bilmeme oranı %41,60 olarak görünmektedir. Yani engelli bireylerin okuma-yazma bilmeme oranı, 2002 yılında yapılan araştırmadaki orandan daha yüksektir. Diğer taraftan engelli bireylerin okuma yazma bilmeme oranı ile engelsiz bireylerdeki okuma yazma bilmeme oranındaki makas, 2010 yılında daha da açılmıştır. 2010 yılı itibarıyla, okuma yazma bilmeme oranı, engelliler arasında %41,60 iken, engelsiz bireyler arasındaki oran sadece %5,78’dir.¹⁸ Yani, engelli bireyler arasındaki okuma yazma bilmeme oranı, engelsiz bireylerden yaklaşık 7 kat fazladır.

Engellilerin engel grupları ve eğitim seviyelerine göre dağılımları Grafik 3-3’te gösterilmiştir. Grafiğe göre engelliler içindeki eğitim oranları en düşük kesim zihinsel engellilerdir. Zihinsel engelliler arasında okuma-yazma bilmeme oranı %57,5’tir. Ancak diğer gruplarda da okuma-yazma bilmeme oranı, toplumun diğer kesimlerine göre oldukça fazladır. Nitekim okuma yazma bilmeme oranı ortopedik engellilerde %26,4, görme engellilerde %32,1, işitme engellilerde %31,6, dil ve konuşma engellilerde %33,6’dır. Oranın en düşük olduğu ruhsal ve duygusal engellilerde bile oran %24’tür.

Engel grupları içerisinde lise ve üstü seviyesinde eğitim bakımından en yüksek yüzdeye, %16,40 ile ortopedik engelliler sahiptir. İşitme-konuşma engelliler, lise ve üstü eğitim görme oranı bakımından en düşük yüzdeye sahip gruptur.

17. Tablo verileri “Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması - 2010” çalışmasından derlenmiştir. Bkz. s.3 http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8703/files/ozurlulerin_sorun_ve_beklentileri_arastirmasi_2010.pdf (erişim tarihi: 17.03.2014)

18. Bkz. TÜİK’in toplumun eğitim seviyesi durumunu gösterir istatistiği, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul?kod=2> (erişim tarihi: 09.05.2014)



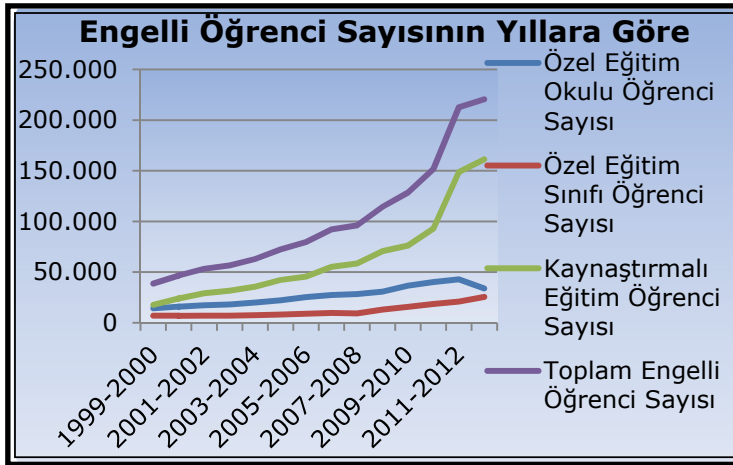
Grafik 3-3: Engel gruplarına göre eğitim oranları

Engelli bireylerin eğitim seviyelerinin kadın ve erkeklere göre dağılımında erkeklerde eğitim durumu seviyelerinin, kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Okuryazar olmayanların oranı, erkeklerde %32,1, kadınlarda ise %54,9'dur. Okuryazar olup bir okul bitirmeyenlerin oranı, erkeklerde %19,2, kadınlarda ise %16,8'dir. İlkokulu bitirenlerin oranı, erkeklerde %26,3, kadınlarda ise %16,5'tir. İlköğretim veya ortaokul ve dengi mezunların oranı, erkeklerde %12,5, kadınlarda ise %7,1'dir. Lise ve daha üstü mezunların oranı, erkeklerde %9,8, kadınlarda ise %4,7'dir.

3.2.2. İlk ve Ortaöğretim Eğitim Sisteminde Engelli Öğrenciler Bakımından 1999-2012 Yılları Arasındaki Eğitim İstatistikleri

Engellilerin eğitim hizmetlerinden yararlanma oranları, 1999 yılı itibarıyla oldukça düşük bir seviyededir. Nitekim 1999 yılında Türkiye'de özel eğitim okullarında 14.164, özel eğitim sınıflarında 6.831 ve kaynaştırmalı eğitim sınıflarında 17.724 olmak üzere toplamda sadece 38.719 engelli birey eğitim görmektedir.

Ancak, söz konusu tablo, ilerleyen yıllarda olumlu yönde değişim göstermiştir. Grafik 3-4, 2005 yılında başlayan artışın, özellikle 2007-2008 öğretim yılından itibaren ciddi bir ivmelenme olduğunu göstermektedir. Özellikle, 2007-2008 eğitim-öğretim yıllarından itibaren ciddi bir ivme kazanan bu değişim, hâlâ ideal noktaya ulaşmamış olmakla birlikte, belirgin bir fark yaratmış ve eğitim gören engelli sayısı, 2013 yılı itibarıyla 220.649'a çıkmıştır. Grafığa göre bu ivmelenmenin daha çok kaynaştırmalı eğitimde ortaya çıktığı görülmektedir.



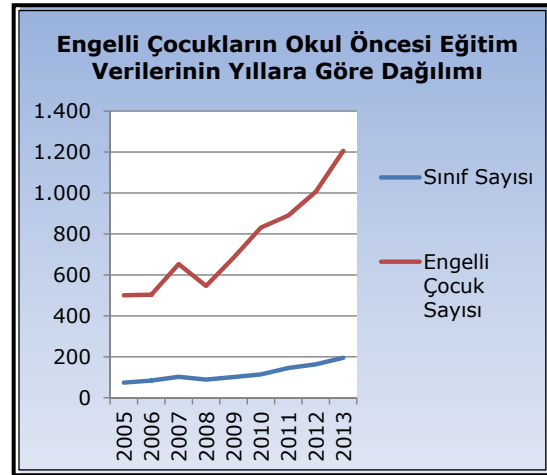
Grafik 3-4: Yıllara göre engelli öğrenci sayılarındaki değişim grafiği

3.2.2.1. Okul Öncesi Eğitim

Engelli çocukların okul öncesi eğitimi ülkemiz için yeni bir kavramdır. Ancak gerek bu tipte bir eğitim sisteminin gerektirdiği altyapı ihtiyacı, gerekse de uzmanlaşmış insan kaynakları ihtiyacı, bu konudaki temel sorundur.

Engelli Çocukların Okul Öncesi Eğitim Verilerinin Yıllara Göre Dağılımı		
Yıl	Sınıf Sayısı	Öğrenci Sayısı
2005	74	500
2006	84	503
2007	102	653
2008	89	546
2009	101	684
2010	114	831
2011	145	890
2012	163	1.006
2013	195	1.206

Tablo 3-1: Engelli çocukların okul öncesi eğitim verilerinin yıllara göre dağılımı



Grafik 3-5: Engelli çocukların okul öncesi eğitim verilerinin yıllara göre grafiksel hareketi

Tablo 3-1'de görüleceği üzere 2013 yılı itibarıyla okul öncesi eğitim hizmetinden yararlanan engelli çocuk sayısı 1.206'dan ibarettir. Söz konusu rakam, ülkemizdeki engelli çocuk sayısı düşünüldüğünde oldukça düşüktür. Ancak bundan daha önemlisi, yıllar içinde öğrenci sayısı artarken, sınıf sayısı o oranda artmamıştır.

3.2.2.2. Kaynaştırma Yoluyla Özel Eğitim

İzleme çalışmaları kapsamında kaynaştırılmalı eğitim konusunda elde edilen veriler iki farklı şekilde tasnif edilmiştir. Bu tasniflerden birincisi, 1999 yılından bu yana kaynaştırılmalı eğitim sistemi dâhilinde eğitim gören engelli bireylere ilişkin veriler olup, bu veriler hakkındaki görünüm, Tablo 3-2'de ortaya konmuştur¹⁹.

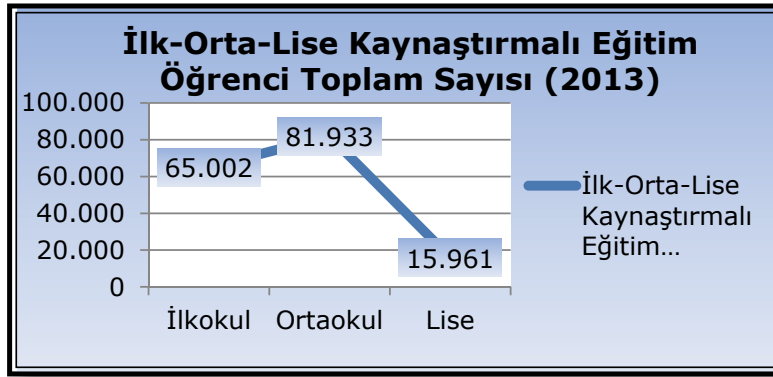
19. Engelli Bireylere İlişkin İstatistikî Bilgiler, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Araştırma Geliştirme ve Proje Daire Başkanlığı, Mart 2014 Bülteni, s.5, http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8110/files/istatistik_03-2014.pdf (erişim tarihi: 01.04.2014)

Kaynaştırmalı Eğitimdeki Engelli Öğrenci Sayısının Yıllara Göre Dağılımı														
Yıl	1999-2000	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013
Öğrenci Sayısı	17.724	23.915	29.074	31.708	35.625	42.225	45.532	55.096	58.504	70.685	76.204	93.000	148.753	161.295

Tablo 3-2: Kaynaştırmalı eğitimdeki engelli öğrenci sayısının yıllara göre dağılımı

Tablo 3-2, kaynaştırmalı eğitim kapsamında eğitim gören engelli öğrenci sayısının 1999 yılından bu yana, çok ciddi bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. 2007-2008 eğitim yılından itibaren yüksek bir ivme kazanan bu sayının, kaynaştırmalı eğitim modelinin sistem tarafından içselleştirilmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Ortaya konan bu tablonun ardından, engelli öğrencilerin, ilk-orta ve lise okul kategorilerine göre dağılımları ise Grafik 3-6'da ortaya konulmaktadır. Tablo 3-2'ye göre ilk ve ortaöğretim kurumlarında 161.295 engelli eğitim görmektedir. Diğer yandan, izleme çalışmaları kapsamına MEB'e yapılan başvuruya verilen cevaptaki 2013 yılı ilkökul-ortaokul ve lise seviyesinde ayrı ayrı detayları verilen engelli öğrenci sayısı toplamı 162.896 olarak görülmektedir²⁰. Söz konusu iki rakam arasındaki fark, verilerin işaret ettiği tarihle ilgili olup, rakam farklılığı ihmal edilebilir niteliktedir²¹.



Grafik 3-6: İlkokul-ortaokul ve lise kaynaştırmalı eğitim öğrencilerinin sayı grafikleri

Grafik 3-6, ortaokulda eğitim gören engelli öğrenci sayısının, ilköğretimde eğitim gören öğrenci sayısına oranla %26 artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu artışın ilkökulda eğitime başladığı anda zihinsel engelli olduğu fark edilmeyen birçok çocuğun daha sonra bu kategoriye alınmasından kaynaklanması olasıdır. Grafik 3-6'nın ortaya koyduğu bir diğer düşündürücü veri de, ortaokuldan liseye geçişteki engelli öğrenci sayısında yaşanan çok keskin düşüştür.

Bu noktada, kaynaştırmalı eğitim gören öğrencilerin sayısı kadar, bu öğrencilerin engel gruplarına göre dağılımlarını da irdelemek önemli hale gelmektedir.

20. MEB Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'nin 29.11.2013 tarih ve 86839228/622.03/3615462 sayılı bilgi edinme başvuru cevap yazısı

21. *Engelli Bireylere İlişkin İstatistikî Bilgiler* bülteninde verilen veri Eylül 2013 tarihli. Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği tarafından yapılan bilgi edinme başvurusuna karşılık verilen cevap yazısı ise 29.11.2013 tarihli. Kasım 2013 itibarıyla 162.896 engelli öğrenci görülmektedir.

Engel Türlerine Göre Ve Eğitim Kategorilerine Göre Engelli Öğrenci Dağılımları			
Yetersizlik Yetenek Türü	İlkokul	Ortaokul	Lise
Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu	6.613	7.362	112
Dil ve konuşma güçlüğü olanlar	2.779	2.408	430
Duygusal ve Davranış Bozukluğu Olan Birey (sosyal, duygusal uyum güçlüğü olanlar)	208	323	10.716
Eğitilebilir (hafif düzey) Zihinsel Öğrenme Yetersizliği	36.883	52.872	3.181
Görme Yetersizliği	535	714	249
İşitme Yetersizliği	3.953	3.836	681
Ortopedik Yetersizlik	8.471	7.061	364
Otistik	876	586	126
Özel Öğrenme Güçlüğü Olanlar	2.886	3.311	90
Serebral Palsi	69	162	
Sınır Zekâ Düzeyinde Yetersizlik	404	2.325	
Süregelen Hastalık	415	357	
Üstün Yetenekliler	322	247	12
Yaygın Gelişimsel Bozukluk	588	369	
TOPLAM	65.002	81.933	15.961

Tablo 3-3: MEB bünyesinde 2013 yılında ilkokul-ortaokul ve lise kaynaştırmalı eğitim öğrencilerinin engel türü ve sayılarına göre dağılımları

Tablo 3-3'deki verilere göre 2013 yılı itibarıyla, 65.002 engelli öğrenci, ilkokullarda kaynaştırmalı eğitim kapsamında eğitim görmektedir. Bunun paralellinde gerçekleşen Kaynaştırmalı eğitim kapsamında ortaokul eğitimi gören öğrenci verileri, ilkokul verileri ile mukayese edildiğinde, oldukça ilginç değişimler olduğu gözlenmektedir.

Her şeyden önce, daha önce izah edildiği üzere zihinsel engelli öğrenci sayısında ciddi bir artış kaydetmektedir. Bunun dışında, görme engelli öğrenci sayısının, ilkokuldaki öğrenci sayısına göre arttığı, işitme engelli öğrenci sayılarının ise kendini koruduğu görülmektedir. Bu durumun, ilkokulu özel eğitim okullarında okuyan öğrencilerin, ortaokuldan itibaren kaynaştırmalı eğitime geçmelerinden kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun dışında sonradan engelli olan öğrencilerin de bu sayılara dâhil olması muhtemeldir.

Ancak buna karşın, ortaokul seviyesinde ortopedik engel grubunda ciddi bir düşüşün olduğu görülmektedir. Bu durumun okulların ortopedik engellilerin mimari ve fiziki ihtiyaçlarına göre düzenlenmemiş olmasından, engelli çocuğun okula gidiş ve gelişleri sırasında ihtiyaçları olan taşıma sistemi sorunlarından kaynaklanması ciddi bir olasılıktır.

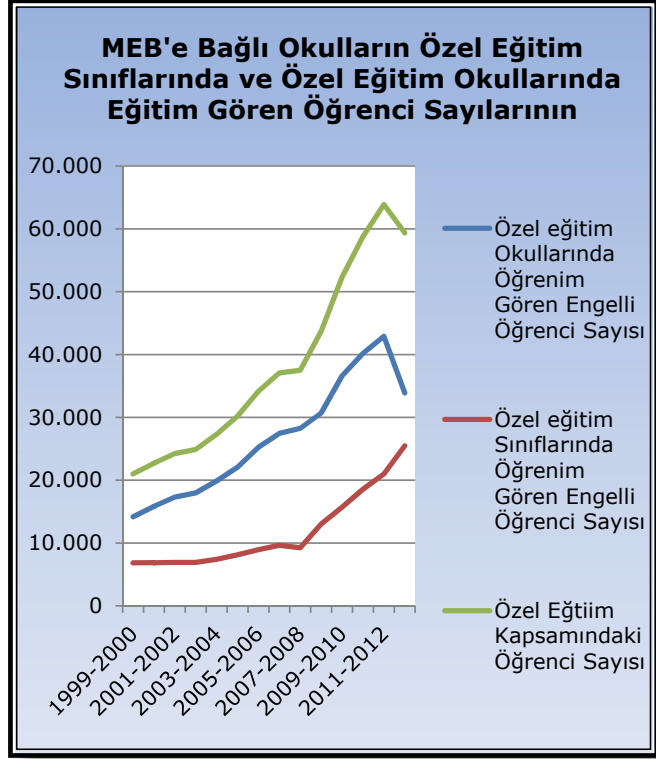
MEB verilerine göre kaynaştırmalı eğitimin lise dönemine devam eden öğrenci sayısı, en dramatik düşüşün yaşandığı kategoridir. Her şeyden önce, lise aşamasında, öğrenme yetersizliği olan zihinsel engelli bireylerin birçoğu, eğitim sisteminin dışına itilmektedir. Bunun paralelinde otizmlili öğrenci sayısı örneğinde olduğu gibi ortaokulda 586 olan öğrenci sayısının lise aşamasında 126'ya düşmesi gibi çok keskin düşüş gösteren engel grupları da mevcuttur. Öğrenme yetersizliği ya da otizmi olan bireylerin meslek liselerine ya da özel yetenek gerektiren konservatuar gibi bölümlere yönlendirilmesi konusunda sistemin mevzuatı yeterince içselleştirmemiş olması, bu dramatik düşüşlerde etki sahibidir. Bu keskin düşüşler yanında bir başka dramatik değişim de spastik engelli veya süregelen hastalık sahibi engelli bireylerin lise seviyesi öğrenci rakamlarında görülmüyor oluşudur. Bir başka deyişle, bazı kategorilerdeki engel gruplarına dâhil öğrenciler, eğitim sisteminin dışında kalmıştır.

3.2.2.3. Özel Sınıflarda, Özel Eğitim Okullarında ve Özel Kurumlarda Eğitim

Özel eğitim hizmetleri Türkiye’de üç tip kurum üzerinden yürütülmektedir. Bu kurumlar, spesifik olarak bir engel grubuna yönelik eğitim veren okullar, örgün eğitim kurumlarının içinde bir engel grubuna yönelik olarak eğitim veren sınıflar ve son olarak da özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleridir.

MEB’in bu kurumlar üzerinden sürdürdüğü özel eğitim istatistikleri Tablo 3-4’de gösterilmiş, bu sayısal verilerin ortaya koyduğu grafiksel seyir de Grafik 9’da ortaya konulmuş, Özel Eğitim Kurumları ve Rehabilitasyon Merkezleri konusundaki veriler de Tablo 3-4 ve Grafik 3-7’de ortaya konulmuştur.

Özel Eğitim Kapsamındaki Engelli Öğrenci Sayısının Yıllara Göre Dağılımı			
Yıllar	Özel Eğitim Okulları	Özel Eğitim Sınıfları	Toplam Öğrenci Sayısı
1999-2000	14.164	6.831	20.995
2000-2001	15.838	6.862	22.700
2001-2002	17.320	6.912	24.232
2002-2003	17.988	6.912	24.900
2003-2004	19.895	7.405	27.300
2004-2005	22.082	8.130	30.212
2005-2006	25.238	8.921	34.159
2006-2007	27.439	9.643	37.082
2007-2008	28.252	9.252	37.504
2008-2009	30.671	13.015	43.686
2009-2010	36.599	15.712	52.311
2010-2011	40.189	18.576	58.765
2011-2012	42.896	20.968	63.864
2012-2013	33.877	25.477	59.354



Tablo 3-4: Özel eğitim kapsamındaki engelli öğrenci sayılarının yıllara göre dağılımı

Grafik 3-7: Özel eğitim kapsamındaki öğrencileri sayılarını yıllara göre grafiksel hareketi

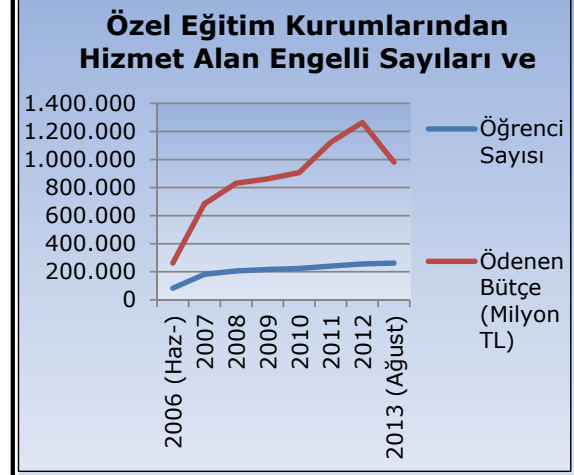
Tablo 3-4’ün özel eğitim okulları ve sınıfları bazında koyduğu rakamlar, her iki kategorideki öğrenci sayılarında 1999 yılından bu yana ciddi artışlar yaşandığını göstermektedir. Ancak, rakam bazındaki incelemede, özel eğitim sınıflarında eğitim gören öğrenci sayısı artışının özel eğitim okullarındaki öğrenci sayısı artışından çok daha fazla olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim 1999-2000 eğitim yılında özel eğitim okullarında eğitim gören engelli öğrenci sayısı 14.164 iken, bu rakam 2012-2013 yılında 2,5 kat artarak, 33.877’ye çıkmıştır. Buna karşın özel eğitim sınıflarında eğitim gören engelli öğrenci sayısı 1999 yılında 6.831 iken 2012-2013 eğitim yılında yaklaşık 4 kat artarak, 25.477’ye çıkmıştır. Bu bağlamda oransal açıdan özel eğitim sınıflarındaki öğrenci sayısı, özel eğitim okullarında eğitim gören öğrenci sayısından daha fazla artış göstermektedir. Bu, devletin tercihini özel eğitim sınıflarından yana gösterdiğinin açık delilidir.

Engellilere yönelik özel eğitim kurumları ve rehabilitasyon merkezlerinin hizmetlerinde ise, ciddi bir gelişme ve atılımın olduğu aşıkardır. MEB’in izleme çalışmalarında yapılan başvurulara verdiği cevaplara göre, Türkiye’de özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden hizmet alan engellilerin ve aldığı hizmetler karşılığında devletin bu kurumlara yapmış olduğu ödemelerin miktarlarını gösteren veriler, Tablo 3-5 ve Grafik 3-8’de gösterilmektedir.²²

22. MEB, Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği’nin 30.12.2013 tarih ve 86839228/622.03/4051923 sayılı cevap yazısı

Özel Kurumlardan Hizmet Alan Engelli Sayısı ve Bütçenin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Öğrenci Sayıları	Miktar (TL)	Kurum Sayısı
2013 (Ağs.)	262.522	981.586.231	1.744
2012	255.848	1.263.384.975	1.748
2011	240.679	1.122.235.128	1.657
2010	223.920	906.720.974	1.860
2009	216.106	862.663.787	1.755
2008	205.831	830.961.428	1.486
2007	181.878	684.710.016	410
2006 (Haz-)	82.952	263.187.188	104



Tablo 3-5: Özel eğitim kurumlarından hizmet alan engelli sayıları ve devletin ödediği bütçe rakamlarının yıllara göre dağılımı

Grafik 3-8: Özel eğitim kurumlarından hizmet alan engelli sayıları ve devletin ödediği bütçe rakamlarının yıllara göre dağılımı grafiksel gösterimi

Özel kurumlarda eğitim hizmeti alan engelli öğrencilerin sayısal verileri incelendiğinde, 2006 yılından 2013 yılı Ağustos ayına kadar, özel eğitim hizmeti alan engelli sayısında istikrarlı bir yükselişin olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar grafik incelemesinde 2012 yılından sonra bir düşüş görünse de, 2013 verilerinin Ağustos ayına kadar olan 8 aylık dönemi kapsamı, söz konusu düşüşün sadece yıl bütçesinin tam olarak oluşmamasından kaynaklandığını göstermektedir. Verilere göre, engelli sayısındaki artışa bağlı olarak özel eğitim kurum sayısı bakımından yaşanan artışın, 2008 yılında en yüksek noktaya olan 1.860'a çıktıktan sonra gerileme yaşadığı ve sektör ihtiyaçları çerçevesinde 1.744 sayısına düştüğü görülmektedir.

Personel sayısı bakımından bu 1.774 kurumda, "Aralık 2013 tarihi itibarıyla MEBBİS²³ sisteminden alınan verilere göre 18.901 eğitim uzmanı (rehber öğretmen, öğretmen, uzman öğretici, usta öğretici, danışman, psikolog, fizyoterapist, odyometris, odyoloji ve konuşma bozuklukları uzmanı, dil ve konuşma bozuklukları uzmanı, dil ve konuşma bozuklukları terapisti, dil ve konuşma bozuklukları pataloğu) görev yapmaktadır. Ayrıca Aralık 2013 tarihi itibarıyla MEBBİS sisteminden alınan verilere göre 2.555 fizyoterapist" görev yapmaktadır.²⁴

3.2.3. Eğitim Kurumlarında Erişilebilirlik İmkânları

Engelli Hakları İzleme Çalışmaları kapsamında, eğitim kurumlarının erişilebilirliklerinin sorgulanması özel bir yer tutmuştur. Ancak, MEB'e bağlı okulların erişilebilirlikleri yönünde yapılan çalışmalar hakkında veri talep eden bilgi edinme başvurusuna, MEB tarafından bir yanıt verilmemiştir. Bunun dışında TBMM'ye verilen soru önergelerine verilen cevaplarda, ya da yapılmış bağımsız araştırmalarda bu yönde veri bulunup bulunmadığı araştırılmış, ancak bir sonuç alınamamıştır.

Ancak bunun yerine, engelli bireylerin (başvuru ya da şikâyet gibi sebeplerle) sıkça gitmeleri muhtemel olan İl Millî Eğitim Müdürlüklerinin fiziki ve hizmet erişim koşullarının sorgulanması için bilgi edinme başvuruları yapılmıştır. Detayları, *MEVZUATTAN UYGULAMAYA ENGELLİ HAKLARI İZLEME RAPORU 2013-"Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler"* adlı kitabının eğitim başlığında da anlatıldığı üzere MEB İl Müdürlük Binaları, engelli bireyler için gerekli erişim düzenlemeleri bakımından ciddi anlamda yetersizdir.

3.2.4. Eğitimci ve Eğitim Destek Hizmet Sorunları

Engelli bireylerin ilk-orta ve yüksek eğitim hizmetlerini genel bir çatı altında toplayan özel eğitim hizmetleri sistemi, bir taraftan sistemden, bir taraftan insan kaynaklarından kaynaklanan sorunlar yaşamaktadır.

23. MEBBİS: Millî Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri

24. MEB, Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'nin 30.12.2013 tarih ve 86839228/622.03/4051923 sayılı cevap yazısı.

Hepsinden önce, eğitim gören engellilerin, eğitim yaşı içerisinde olan engelli nüfusunun ne kadarlık bir oranını temsil ettiği belirsizdir. Özellikle son 10 yılda engelli öğrenci sayısında çok ciddi bir yükseliş olmakla birlikte, eğitim hakkından, gerçek kitlenin ne kadarının yararlanabildiği tartışma konusudur. Bugün için, elde ki en neti veri, 2013 yılı itibarıyla, Türkiye'deki ilk ve orta kademeli her türlü eğitim kurumunda kaynaştırmalı ya da özel eğitim gören engelli sayısının 220.649, yükseköğretimde eğitim gören engelli sayısının ise 6.540 olduğu yönündedir.

Eğitim sisteminde, engelli öğrenci sayısı bakımından görülen yetersizliğin paralellinde, engelli çocukların eğitiminde görev alan öğretmenlerle sayısında da sorunlar yaşandığı açık bir gerçekliktir. MEB, özellikle zihinsel engelli sınıf öğretmenliği alanında yaşanan bu açığın kapatılması için özel bir uygulamaya gitmiştir. MEB Öğretmenlerinin Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği ile Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 80 sayılı kararı hükümlerince²⁵ (bir sertifika programından geçirilmek kaydıyla) başka bir alanda görev yapan ve aslen uzmanlığı başka bir alan üzerine olan (özellikle sınıf) öğretmenlerin, zihin engelliler öğretmenliğine geçmesine olanak sağlanmıştır.

2009 yılından sonra başlayan bu uygulama sonrası, MEB verilerine göre, toplamda 4.473 öğretmen ataması yapılmıştır.²⁶ Ancak, bir sertifika programından geçirilerek zihinsel engelliler öğretmenliğine geçiş yapan öğretmenlerin, zihinsel engelli çocukların eğitiminde ne derece başarılı olacağı tartışmalıdır.

MEB'in yaptığı bu uygulama, bu alanlarda lisans eğitimi almış eğitimci açığını ortaya koymaktadır. Ancak yakın zamanda bu açığın, yeni mezun olacak eğimcilerle kapatılması olası görünmemektedir. Zira izleme çalışmalarında YÖK'e yapılan başvuruya verilen cevaba göre: "Hâlihazırda 59 üniversitede özel eğitim bölümünde eğitim verilmektedir. İlgili bölümde zihin engelliler öğretmenliği, işitme engelliler öğretmenliği, görme engelliler eğitimi, üstün zekâlılar öğretmenliği ve özel eğitim öğretmenliği gibi akademik birimler bulunmaktadır. İlgili bölümün 2013 yılına ait kontenjan sayısı 1.650'dir."²⁷

Bu veri değerlendirilirken bir hususun gözden kaçırılmaması çok önemlidir. YÖK tarafından yetiştirilen uzmanlara, sadece MEB'e bağlı özel eğitim sınıfları ya da özel eğitim okullarında ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu uzmanlar, aynı zamanda özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde de istihdam edilmektedir. Yani uzman eğitimci arzı, buralar tarafından da emilmektedir.

Eğitimci sayılarındaki bu sıkıntılı durumun paralelinde yine özel eğitim hizmetlerinin bir diğer önemli parçası olan destek eğitim programları da sorunlu bir alandır. Destek eğitim hizmetleri, (kaynaştırmalı eğitim, özel eğitim sınıfı ve özel eğitim okulu) hizmetlerinin yürütüldüğü MEB okullarında mevzuat gereği açılması öngörülen destek eğitimi odalarında ve özel kurumların bünyelerinde verilen bireysel ve grup çalışma odaları hizmetlerinden oluşmaktadır. Ancak, özellikle MEB'e bağlı devlet okullarında destek odalarının fiilen açılmadığı bilgisi, alanda çalışan STK'lar tarafından sıkça dillendirilmektedir. Keza, izleme çalışmaları sırasında MEB'e, destek eğitim odalarında kullanılmak üzere temin edilen eğitici materyallerin sayı ve nitelikleri ile harcanan bütçe konusunda yapılan bilgi edinme başvurusuna, MEB tarafından herhangi bir yanıt verilmemiştir.

Destek eğitim programlarının yürütüldüğü özel eğitim merkezlerinde de çok ciddi sorunlar söz konusudur. Sahada faaliyet gösteren STK'lara yönelik tarama çalışmalarında, birçok sorun dile getirilmiştir. Resmi ve ölçülebilir verilere dayanmamakla birlikte, STK'larca yapılan bildirimler ışığında derlenen sorunları şu başlıklar altında sıralamak mümkündür:

- Destek eğitimleri mevzuatıyla ilgili olarak ciddi sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunun temelinde, destek eğitimleri için belirlenen yaş sınırları vardır. 18.01.2000 tarihli ve 23937 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan MEB Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 39. maddesinde, ilköğretiminin tamamlamış, ama ortaöğretime devam edemeyecek zihinsel engelli bireyler için açılacak mesleki eğitim okullarında zihinsel

25. Bkz. Talim ve Terbiye Kurulu'nun 80 No'lu kararı <http://oyegm.M.E.B.gov.tr/www/talim-terbiye-kurulu-80-nolu-karari/icerik/35> (erişim tarihi: 05.05.2014)

26. MEB'in 29.11.2013 tarih ve 86839228/622.03/3615462 sayılı cevap yazısı

27. Yükseköğretim Kurulu Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı'nın 04.11.2013 tarih 19924119-602.04.01/58193 sayılı cevap yazısı

engellilerin eğitim almasına 20 yaş sınırı getirilmiştir.²⁸ Daha sonra, 18.12.2004 tarih ve 25674 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan düzenleme bu yaş sınırı 21'e çıkarılmıştır.²⁹ Ancak, yönetmeliğin ilgili maddesinin getirdiği yaş sınırı, ayrı ayrı alınan iki mahkeme kararıyla iptal edilmiştir.³⁰ Hâlihazırda, yönetmelikte yaş sınırını düzenleyen bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak, uygulamada bu konuda sorunlar yaşanmaya devam etmektedir.

- Rehabilitasyon merkezlerinde her engelli öğrenci haftada 8 saatlik bireysel destek eğitimi almaktadır. Bu ders saati, ihtiyaca cevap vermemektedir,
- Rehabilitasyon merkezlerinde çalışan uzmanların, birçok kurumda (personel maliyetlerini azaltmak düşüncesiyle) uzman oldukları alanların dışındaki derslere de girdiği girebildiği ifade edilmektedir.
- Bu sorundan daha da vahimi, sadece usta öğretici sertifikası alan lise mezunu çalışanların, yetkisi olmadığı halde uzaman pozisyonunda eğitimci görevi üstlenmesidir. STK bildirimlerinde, usta eğitimcilerin, lisans seviyesinde eğitim almış olmayı gerektiren bireysel eğitim derslerine girdiği dile getirilmektedir,
- BEP'lerin öğrenci bazında hazırlanmaktan ziyade, fiili durumda neredeyse belirli sayıda BEP örneğine indirildiği, başka bir deyişle standartlaştırıldığı da yine STK temsilcileri tarafından dillendirilmektedir. Diğer yandan, BEP'lerin bu haliyle bile tam olarak uygulanmadığı; özellikle rehabilitasyon merkezlerindeki eğitimlerde, sosyal beceriler, öz bakım eğitimleri gibi modülün önemli parçalarına gereken önemin ve emeğin sarf edilmediği, modülün sosyal hayata katılımı hedefleyen merkez dışı etkinliklere yer verilmediği ifade edilmektedir.
- Merkezlerde verilen destek eğitimlerine yapılan bir diğer eleştiri ise, ders saatlerinin 45 dakika olarak belirlenmiş olmasıdır. STK yetkilileri ve uzmanlar, her çocuğun kendine özgü bir dikkat süresi olduğunu, dolayısıyla, dikkati çabuk dağılabilen otizmli ya da hiperaktifiteli çocuklarda bu sürenin, çocuğun ilgisine göre ayarlanması gerektiğini dile getirmektedirler.

Özel eğitim sınıfları, özel eğitim okulları ve özel eğitim kurumlarında yaşanan sorunların, özel eğitim sistemi sorunlarının ana omurgasını oluşturduğu açıktır. Ancak, kaynaştırmalı eğitim alanında eğitimci-engelli öğrenci ilişkisinin ne kadar doğru bir zemine oturtulduğu da belirsizdir. Kaynaştırma sınıflarında eğitim gören zihinsel engelli çocukların durumu burada tam bir soru işaretidir. Bu sınıflarda sınıf öğretmenliği yapan öğretmenlerin bu konuda eğitilmesi gerekmektedir.

MEB, bu sorunu, hazırladığı kılavuzlarla çözmeye çalışmaktadır. "Okullarımızda Neden, Niçin, Nasıl Kaynaştırma Yönetici – Öğretmen – Aile Kılavuzu" Eylül 2010 da hazırlanmış, MEB'in web sitesinde yayınlanmıştır. Ancak sorunun kılavuzlar yayınlamakla ne derece çözüleceği sorgulanmaya muhtaçtır.

3.2.5. Engellilerin Eğitim Hayatında Maruz Kaldıkları, Kötü Muamele, Şiddet, Taciz ve İstismar Olayları

Engelli bireyler, kendini savunma konusundaki fiziksel ya da kısıtlılıkları sebebiyle, kötü muamele, şiddet ve istismar gibi insanlık suçlarına maruz kalabilmektedirler. Özellikle son yıllarda medyada bu tip saldırı, şiddet ve cinsel istismar olaylarını bildiren haberlere daha sık rastlanır olmuştur.

Bu noktada, genel bir tespit olarak, engellilerin eğitim hizmetlerinden daha fazla yararlanmasıyla birlikte, eğitim alınan kurumlarda engelli bireylerin uğradıkları kötü muamele, şiddet ve taciz haberlerinin görülme sıklığının artması arasında bir ilinti olması ihtimal dâhilindedir. Engelli birey, eğitim alınan mekânlarında, bu kuruluşların eğitim mekânları oluşu ve ayrıca güvenlik mekanizmalarının bulunuyor kabul edilişi sebebiyle engelli yakınlarının izleme alanının dışında kalabilmektedir. Zira engelli aileleri, engelli yakınları konusunda

28. Bkz. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği m. 5, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23937_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23937_1.pdf (erişim tarihi: 25.05.2014)

29. Bkz. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 5. madde, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041218.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041218.htm>

30. Bkz. Danıştay 8. Daire'nin 2007/6457 E. ve 12.12.2007 tarihli kararı

dış mekânlarda olduğu kadar risk algılamamaktadırlar. Bu olgular da olayların yaşanma sıklığındaki artışta birer faktör olarak kabul edilebilir.

İzleme çalışmalarının medya tarama çalışmaları sonuçlarına göre 2012 ve 2013 yıllarında toplam 87 haberde, engellilerin eğitim aldığı okul ya da rehabilitasyon merkezlerinde yaşanan, kötü muamele, şiddet ve istismar olaylarına yer verilmiştir. Şüphesiz ki, bu haberler sadece medyaya yansıyan haberlerdir ve buz dağının sadece görünen kısmına denk düşmektedir.

Bu noktada olası sorun odakları şu şekilde sıralanabilir:

- MEB tarafından ruhsatlandırılan kurumlarda, denetlemelerin yeterli yoğunluk ve sıklıkta yapılmadığı, akla gelen ilk olasılıklardan birisidir,
- Eğitim kurumlarında her kademede görev alan kişilerin psiko-sosyal durumları ya denetlenmemekte ya da yetersiz bir şekilde denetlenmektedir. Periyodik kontroller yapılmamakta, sınav, psikolojik test vb. yöntemlerle yeterlilikleri sorgulanmamaktadır.
- Aileler, kötü muamele, şiddet ve her türlü istismara karşı yeterince dikkatli davranmamaktadırlar. Bu olayların olmaması için ne tür tedbirler almaları gerektiği ve yaşanan olayın nasıl fark edilebilecekleri konusunda yeterli bilinç seviyesinde değildirler.

Şüphesiz ki, engelli bireylerin eğitim kurumlarında maruz kaldıkları kötü muamele, şiddet ve har türden istismar olayında yukarıda sıralanan olasılıkların dışında olasılıklar da mevcuttur.

3.3. Yükseköğretim Hakkının Kullanımı

3.3.1. Engelli Öğrencilerin Yükseköğretim Alanındaki Verileri ve Analizler

İzleme çalışmaları, yükseköğretim konusundaki çalışmalarını, yükseköğrenim öğrencilerinin sayısal verileri, yüksek öğrenimde fiziksel erişim, hizmete erişim ve destek hizmetleri başlıkları halinde ele alarak veriler toplamıştır.

3.3.2. Yüksek Öğrenimde Engelli Öğrenciler Bakımından Durum

Tablo 1, 2012-2013 ve 2013-2014 akademik yılına ait, hâlihazırda eğitim gören engelli-engelsiz üniversite öğrencilerinin sayısal verilerini ortaya koymaktadır.³¹

2012 ve 2013 Yılları Yükseköğrenim Öğrenci Sayıları			
Yıllar	Kız	Erkek	Toplam
2012 Kasım	1.953.800	2.351.199	4.304.999
2013 Kasım	2.494.095	2.943.887	5.437.982

Tablo 3-6: Türkiye'deki yüksek eğitim kurumlarında 2012 ve 2013 eğitim yılı başları itibarıyla eğitim gören öğrenci sayıları

Tablo 3-6'ya göre üniversite eğitimi gören öğrenci sayıları çok ciddi büyüklükleri işaret etmektedir. 2012 yılındaki öğrenci sayısı 4.304.999 iken bu rakam, 2013 yılında 5.437.982'ye çıkmıştır. Öğrencilerin kız ve erkek öğrenciye göre dağılımlarında erkek öğrenci sayısının daha fazla olduğunu görülmekle birlikte, oransal olarak birbirine yakın bir tablo söz konusudur. Bu saptamanın ardından yükseköğrenime eğitim gören engelli öğrencilerin sayısı irdelendiğinde ise, verilerin oldukça düşündürücü sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir.

31. Yükseköğretim Kurulu Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı'nın 04.11.2013 tarih 19924119-602.04.01/58193 sayılı ve 07.03.2014 tarih ve 19924119-708.99/14251 sayılı cevap yazısı

Yükseköğrenim Engelli Öğrenci Sayıları 2012 ve 2013 Yılları			
Yıllar	Kız	Erkek	Toplam
2012 Kasım	4.854	10.481	15.335
2013 Kasım	2595	3.945	6.540

Tablo 3-7: Yüksek öğretim kurumlarında eğitim gören engelli öğrenci sayıları (2012-2013)

Tablo 3-7’de de görüleceği üzere, yükseköğretim seviyesinde eğitim gören engelli sayısı 2012 yılı içerisinde 15.335³², 2013 yılı Kasım ayı itibarıyla da sadece 6.540’tır³³. Üniversitelerde örgün eğitime devam eden engelli öğrenci sayısı 3.856, Uzaktan eğitim okuyan engelli öğrenci sayısı 146 ve Açık Öğretimde okuyan engelli öğrenci sayısı 1.248’dir³⁴.

Engelli öğrenci sayısının bütün öğrencilerin sayısı ile yapılan mukayesesinde, arada uçurum denecek derecede bir farkın olduğu görülmektedir. Tablo 3-8, bu durumu ortaya koymaktadır. Buna göre, engelli yükseköğrenim öğrenci sayısı, genel öğrenci sayısı içerisinde 2012 yılında onbinde 35, (%0,0035) 2013 yılında ise onbinde 12 (% 0,0012) oranında yer tutmaktadır.

2012 ve 2013 Yılları Yükseköğrenim Öğrenci Oransal Karşılaştırma			
Yıllar	Toplam Öğrenci Sayısı	Engelli Öğrenci Sayısı	Oranı (%)
2012 Kasım	4.304.999	15.335	0,0035
2013 Kasım	5.437.982	6.540	0,0012

Tablo 3-8: Engelli öğrencilerin, engelsiz öğrenci sayılarıyla mukayesesi (2012 ve 2013 yılları)

Şüphesiz ki, engelli üniversite öğrencilerinin fırsat eşitliği içerisinde yükseköğretim hakkından faydalanamadığı iddiasında bulunmak için sadece engelli /engelsiz öğrenci sayılarının mukayese edilmesi yeterli değildir. Bunu yapabilmek için üniversite eğitim çağında olan, yani 18-30 yaş arası engelli birey sayısını bilmek, bunun yanında ne kadarının üniversite eğitimi alabilecek zihinsel beceri sahibi olduğunu da ayırtırmak ve bu ayırtırmadan sonra mukayese yapmak en doğru yoldur. Ancak, bugünkü veri sistemi içerisinde bunu yapabilmek mümkün değildir. Buna karşın, resmi olarak referans alınabilecek kaynak olan 2002 Özürlüler Araştırması verileri, kesin olmasa da fikir vermesi bakımından dikkate alınmalıdır.

2002 Özürlüler Araştırması’nın sonuçlarına göre, yaş sınırı dilimlendirmeleri, 0-9, 10-19 ve 20-29 yaşları arasında yapılmıştır. Çalışmadaki değerlendirmeye referans sağlaması bakımından, 20-29 yaş aralığı üzerinden bir değerlendirme yapmak, en azından bir fikir edinme imkânı sağlayabilecektir. 2002 Özürlüler Araştırması verilerine göre, %12,29 olan engelli nüfusunun %7,30’u 20-30 yaş arasındadır.³⁵ Bu oransal tabloya göre, 8,5 milyon engellinin 637.000’i üniversite eğitim yaş sınırları içerisinde ve 637.000 engelli bireyden sadece 6.540’ı yüksek eğitim görmektedir. Buna göre, üniversite çağındaki engelli genç nüfusunun, %1’inin biraz üzerinde bir orana tekabül etmektedir. Bu noktada, söz konusu rakama, 18-20 yaş arası genç engelli nüfusun dâhil olmadığı ve demografik yapının 2002 yılından bu yana değişiklikler içermesinin olası olduğunun altı özellikle çizilmekte fayda vardır.

Diğer yandan, engelli öğrenci sayılarının kendi içlerinde irdelenmesinde, kız ve erkek öğrenci sayısındaki oransal farkın, engelsiz öğrenciler arasındaki çok daha fazla olduğunu ortaya çıkmaktadır. Tablo 3-9’da da görüleceği üzere, 2012 yılında engelli erkek öğrenci sayısı, kız erkek öğrenci sayısının iki kattan daha fazladır. Bunun dışında, engelli öğrencilerin engel türlerine göre dağılımları da ele alınması gereken bir diğer konudur. YÖK’ten sağlanan 2 yıllık veriden sadece 2012 verileri, engelli öğrencilerin engel türlerine göre dağılımlarını içermektedir.

32. Yükseköğretim Kurulu Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı’nın 04.11.2013 tarih 19924119-602.04.01/58193 sayılı cevap yazısı

33. Yükseköğretim Kurulu Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı’nın 07.03.2014 tarih ve 19924119-708.99/14251 sayılı cevap yazısı

34. A.g.e.

35. Türkiye Özürlüler Araştırması, s.6

2012-2013 Eğitim Öğretim Yılı Engel Türleri ve Cinsiyete Göre Engelli Öğrenci Sayıları																								
Engel Türü	Görme		İşitme		Fiziksel		Dil ve Konuşma		Dikkat Eksikliği (Hiperaktif)		Psik. Prob.		Zihinsel		Öğrenme Güçlüğü		Kronik Hastalıklar		Asperger veya Yüksek Fonk. Otistik Bireyler		Geçici Yetersizlikleri Olanlar		Diğer	
Cinsiyet	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
Sayısı	1.105	2.828	530	1.034	465	831	49	94	62	70	504	1.105	2	9	46	32	306	293	3	4	8	7	1.774	4.174
Engel Türüne Göre Toplam	3.933		1.564		1.296		143		132		1.609		11		78		599		7		15		5.948	

Tablo 3-9: Yüksek öğrenimde eğitimlerini sürdüren engelli öğrencilerin cinsiyet ve engel türlerine göre dağılımı (2012 yılı)

Tablo 3-9'a göre, engel grupları arasında yükseköğrenim oranı en yüksek grup, "diğer" kategorisinde tanımlanan engellilerdir. Ancak "diğer" kategorisinin birçok engel türüne ait sayıların birleşiminden oluşması sebebiyle, değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bu çerçeveden bakıldığında, öğretim gören engelliler arasında en yüksek sayı ve orana, görme engellilerin sahip olduğu görülmektedir. Görme engellilerden sonra psikolojik sorunlara bağlı engellilik yaşayan (psiko-sosyal engelli) bireyler, onların ardından da işitme engelliler en yüksek oran ve sayıya sahiptirler. Eğitimin seviyesinin ilerlemesiyle birlikte, dramatik bir şekilde düşüş yaşayan zihinsel engelli bireylerin yüksek eğitimden faydalanma oranlarının neredeyse yok denecek kadar az seviyeye düştüğü görülmektedir. Bu noktada, zihinsel engelli birey nüfusu içerisinde yüksek eğitim görebilecek yeti ve kabiliyette olan engelli birey sayısının çok fazla olmadığı akla gelebilir. Ancak, bu kabiliyete sahip engelli bireylerin yükseköğretime katılabilecek olanlarının içerisinde çok azının bu imkâna erişebildiğini söylemek de yanlış olmayacaktır.

Ancak, bütün bu değerlendirmenin ötesinde, tekraren söylemek gerekir ki, Türkiye'de engelli bireylerin yüksek eğitim hizmeti alma konusunda çok ciddi bir dezavantaj yaşadıkları açıktır. Karar vericilerin ve uygulayıcıların bu sorun üzerine odaklanmalarına acilen ihtiyaç bulunmaktadır.

3.3.3. Yükseköğretimde Engelli Hizmetleri Konusunda Teşkilatlanma

Üniversitelerin, engelli öğrencinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir teşkilatlanma yapısı kurmuş olması, ilk ve en gerekli koşuldur. Bu amacı gerçekleştirmesi için üniversitelerde Engelliler Danışma ve Koordinasyon Merkezleri' kurulmuştur. Ancak danışma merkezlerinin kurulması, sorunların giderildiği anlamına gelmemektedir. İşte bu noktadan hareketle, 174 vakıf ve devlet üniversitesine engellilere yönelik destek hizmetlerini sağlayacak birim ve hizmetler oluşturup oluşturmadığı sorgulanmıştır.

Söz konusu sorgulamayı yapan bilgi edinme başvurularına, 174 üniversite içerisinde sadece 29 tanesi cevap vermiştir. Cevap veren üniversiteler içerisinde 19 tanesi, engelli öğrencilerine yönelik olarak bir veri tabanı oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu 29 üniversiteden 14'ü istatistiksel bir çalışma yapmıştır. Diğer taraftan engellilikle ilgili rapor, araştırma vb. bir yayın faaliyetinde bulunan üniversite sayısı ise sadece 5'tir. Bu verilerdeki düşük performans göstergeleri, yükseköğretim kurumları engelli öğrenci birimlerinin görevlerini düzenleyen 12. maddesinin (c) fıkrasındaki görevlerin ne derece yerine getiril(me)diği konusunda tipik bir gösterge niteliğindedir.

Şüphesiz ki, bu veriler, engelli öğrencilerin yükseköğretim sırasında aldıkları hizmetin kalitesini belirleyen birincil ve en önemli faktör değildir. Bu bağlamda, ikinci aşamada toplam 174 üniversiteye, teşkilat yapısında, engelli bireylerin spesifik ihtiyaçlarına cevap verecek personel istihdam edip etmediği, üniversitenin işaret dili bilen personelinin olup olmadığı, engelli öğrencilere hizmet veren bir sosyal hizmet uzmanının bulunup bulunmadığı, üniversitenin web sayfalarının engelli bireylerin erişimine uygun olup olmadığı sorulmuştur.

107 üniversite, yapılan bilgi edinme başvurusuna cevap vermiştir. Verilerin ortaya koyduğu cevaplar ise oldukça düşündürücüdür. Zira 107 üniversitenin, sadece 6 tanesinde işaret dili bilen personel bulunmaktadır. Diğer taraftan üniversitelerin verdiği yanıtlara göre 107 üniversiteden sadece 20 tanesinde bir sosyal hizmet uzmanı çalıştırılmaktadır. Bilgi edinme başvurusunun son sorusu olan web sayfalarının görme ve işitme engellilerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek altyapıya haizlik içerip içermediği sorusuna verilen cevaplar açısından oluşan tablo da benzer şekilde, oldukça kötü bir performansı ortaya koymaktadır. Zira verilen cevaplara göre 107 üniversitenin sadece 8 tanesinin web sayfaları, görme ve işitme engelli bireylerin kullanımına uygun altyapıya sahiptir.

Yukarıdaki paragrafta izah edilen hususlar göstermektedir ki, üniversitelerde, engelli öğrencilerin hizmete erişimi bakımından teşkilatlanmada ve insan kaynakları istihdamı alanında ciddi bir sıkıntı mevcuttur. Mevzuattaki bu idealize edilmiş durum, fiilen hayata geçmemiştir.

3.3.4. Üniversitelerin Fiziki Erişilebilirlik İmkânları

Üniversitelerin teşkilat yapısı ile ilgili sorgulamanın ardından, ikinci aşamada üniversitelerin erişilebilirlik imkânlarının sorgulanması gündeme gelmektedir. Bu alandaki sorgulama iki kategoride yapılmıştır. Bu kategoriler şunlardır:

- Öncelikle üniversitelerin, erişilebilirlik koşullarının belirlenmesi,
- Üniversitelerin bu güne kadar, bu uygulamalar kapsamında yapmış oldukları/yapacakları işlemler ve bu yönde harcanmış bütçe büyüklükleri.

Buna göre, başvuru yapılan 174 üniversiteden 107 tanesi başvuruya cevap vermiştir. Söz konusu 107 üniversitenin sahip olduğu bina sayısı, 3.742 adet olup bu binaların 732 tanesi tek katlı, 3010 tanesi ise çok katlıdır. Bilgi edinme başvurularında bina kat sayısının sorulmasının sebebi, asansör, merdiven lifti vb. taşıyıcı sistem ihtiyacının kaç bina için geçerli olduğunu ve bu binalarda engelli ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulup bulunmadığını tespit edebilmektir. Söz konusu başvurulardan elde edilen verilerin detayı Tablo 3-10'da sunulmuştur.

Bilgi Edinme Başvurularına Cevap Veren Üniversitelerin Fiziki Erişim Düzenleme Durumları			
Düzenlemenin İçeriği	Yapılan	Yapılmayan	Yapılma Oranı (%)
Üniversiteler bünyesindeki binaların kaç tanesinde (görme, ortopedik, işitme ve fiziksel) engellilerin erişilebilirlikleri bakımından inceleme yapılmıştır?	2.775	967	74,16
Üniversiteler bünyesinde bulunan görme engelli bireyler için TSE standartları kapsamında hissedilebilir zemin uygulaması yapılan bina sayısı kaçtır?	127	3.615	3,39
Üniversiteler bünyesindeki çok katlı binaların kaçında asansör bulunmaktadır?	1.311	1.699	43,55
Üniversiteler bünyesindeki binalardaki asansörlerin kaçında sesli uyarı sistemi mevcuttur?	253	1.058	19,3

Üniversiteler bünyesindeki binaların girişlerine tekerlekli sandalye kullananlar için TSE'nin standartlarına uygun rampa, asansör gibi fiziksel düzenlemeler yapılmış mıdır?	1.659	2.083	44,33
Üniversiteler bünyesindeki kaç binada TSE'nin ilgili standartları kapsamında kullanabilecekleri engelli tuvaleti bulunmaktadır?	1.606	2.136	42,92
Üniversiteler bünyesinde bulunan, işitme engelliler için indüksiyon döngü-iyi duyma sistemleri kurulu bina sayısı kaçtır?	3	3.739	0,08

Tablo 3-10: Üniversitelerin fiziki erişim durumlarına ilişkin veriler

Tablo 3-10'daki verilere göre 107 üniversiteye ait 3.742 binanın %74'ünde, engelli bireylere yönelik erişim uygunluğu ve ihtiyaçların tespiti için bir çalışma yapıldığı bildirilmiştir. Diğer yandan, 3.742 binadan 3.615'inde görme engelliler için hissedilebilir zemin uygulaması yapılmadığı ve 2.083 tanesinde rampa, asansör vb. gibi hiçbir fiziksel düzenlemenin yapılmadığı ortaya çıkmıştır. Keza çok katlı olan 3.010 binanın 1.699 tanesinde asansör bulunmamakta ve asansör bulunan 1.311 tanesinde görme engelliler için kaçınıcı kata gelindiğini belirtir sesli uyarı sistemi bulunmamaktadır.

Üniversite binalarının işitme engelli bireyler için ortaya koyduğu tablo ise vahim denecek durumdadır. Zira hizmet verilen binaların sadece 6 tanesinde dili bilen personelin bulunmaktadır. Öte yandan, işitme cihazı kullanan engelli bireylerin (amfi, dersane, kafeterya, konferans salonu vb.) geniş ve kalabalık mekânlarda duymasını sağlayacak indüksiyon döngü sistemi bulunan bina sayısı sadece 3'tür. Keza son olarak 3.742 binanın 2.136 tanesinde engellilerin kullanımına uygun standartlarda bir engelli tuvaleti dahi bulunmamaktadır.

Bu noktada üniversitelerin erişim düzenlemelerine bu güne kadar ne kadar bütçe ayırdıkları da ayrıca sorgulanmıştır. İzleme çalışmaları sırasında YÖK'e yapılan başvuruda, üniversitelerin bu konularda ne kadar harcama yaptıkları konusunda bilgi talebinde bulunulmuştur.³⁶ Talep edilen bilgilere üniversiteler tarafından verilen cevaplar, YÖK eliyle 07.03.2014 tarihli üst yazı eşliğinde cevaplanmıştır. Toplamda veri bildirmiş 95 üniversitenin cevaplarının, izleme çalışmaları kapsamında yapılan derlemelerinde; Türkiye'de üniversitelerin, engelli erişim düzenlemelerine bu güne kadar sadece 12.519.986,36 TL bütçe kullandıkları görülmüştür.³⁷ Bu bütçe değerinin engellilerin erişim düzenleme ihtiyaçlarının karşılanması için ne kadar yetersiz olduğu açıktır.³⁸ Daha da vahimi, üniversiteler tarafından verilen ve derlenen verilere göre, 174 üniversite içinde 10 tanesi, erişim düzenlemelerine hiçbir bütçe ayırmamıştır.

3.3.5. Sınav Sisteminde Yaşanan Sorunlar

Açıklama Kutusu 3-1'de de görüleceği üzere, ÖSYM'nin, Yüksek Öğretim Programları Kontenjanları Kılavuzu'nda, engelli bireylerin bölüm seçim tercihleri yaparken, engel durumlarını dikkate alarak tercih yapmaları yönünde bir telkinde bulunulması, ayrımcı bir yaklaşımı ortaya koymaktadır.³⁹ Teknolojinin ve Türk Hukuk sistemine makul uyumlaştırma kavramının girdiği bir dönemde, engelli bireylere tercihini yaparken, artık terk edilmiş bir anlayış olan "tıbbi bakış açısıyla" yeteneğe göre değil, fonksiyon kaybına dayalı seçim yapmalarının önerilmesi, ayrımcı yaklaşımın göstergesi niteliğindedir.

36. Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği'nin 23.10.2013 tarih ve 201309-7EGK-2392 ve 201402-EGK/3263 sayılı bilgi edinme başvuruları

37. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'nın 11.02.2014 tarih ve 75850160-199-965 sayılı cevap yazısı

38. Üniversitelerden gelen bütçe bilgileri, üniversitelerde ayrılan toplam bütçe, üniversitelerdeki erişim düzenlemeleri harcamaları, eğitim materyal harcamaları ve toplam harcama kalemleri olarak talep edilmiştir. 1.184.631,56 TL harcamanın hangi kapsamda yapıldığı belirlenemediği için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bunun dışında Mustafa Kemal Üniversitesi'nden gelen verilerde maddi hatalar olduğu için değerlendirme dışı bırakılmıştır.

39. Bkz. 2013 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) Yüksek Öğretim Programları Kontenjanları Kılavuzu, s.8, <http://www.osym.gov.tr/dosya/1-69322/h/2013-osys-kont-kilavuzu-baski-temmuzeni.pdf> (erişim tarihi: 09.05.2014)

2013 Öğrenci seçme ve Yerleştirme sistemi (ÖSYS) Yüksek Öğretim Programları Kontenjanları Kılavuzu

2.1.2. ENGELLİ ADAYLARIN TERCİHLERİNİ YAPARKEN GÖZ ÖNÜNDE TUTACAĞI HUSUSLAR

Görme engelli adayların, engelleri yüzünden başarılı olamayacakları yükseköğretim programlarını tercih etmemeleri gerekir. Bu adayların, başarılı olabilmeleri için, büyük ölçüde dile dayanan veya işitme gerektiren sosyal, iktisadi ve beşeri bilimler alanlarındaki yükseköğretim programlarını tercih etmeleri beklenir.

Bedensel engelli adayların, yükseköğretim programları ile ilgili tercihlerini belirlerken engellerini dikkate almaları yararlarına olacaktır. Örneğin, ellerini kullanamayan adayların, ellerin kullanılmasını gerektiren yükseköğretim programlarını tercih etmeleri öğrenimleri sırasında aşılması imkânsız güçlüklerle karşılaşmalarına neden olabilir.

Engelli adayların, yükseköğretim programları tercihlerini belirlerken üniversitelerin engelliler ile ilgili birimlerinden yükseköğretim programları konusunda bilgi almaları yararlarına olacaktır.

Açıklama Kutusu 3-1: 2013 Öğrenci seçme ve Yerleştirme sistemi (ÖSYS) Yüksek Öğretim Programları Kontenjanları Kılavuzu

Yukarıda kısaca özetlenen olumsuz yaklaşımın dışında, özellikle mevzuatın, engelli kişilere sınavda tek tipçi çözümler sunmasından kaynaklanan sorunlar da çok ciddi hak ihlallerini gündeme getirmektedir. Zira ÖSYS sınavlarındaki dezavantaj kaldırıcı özel uygulamaların, kılavuzlarda, belirli şekillere sıkı sıkıya indirgenmiş olması, her zaman için engelli öğrenci açısından sorun üretebilecek cinstendir. Örneğin birden fazla engelin bulunduğu hallerde neye göre karar verileceği ya da kılavuzda belirtilen uygulamaların dışında, daha spesifik bir sınav uygulaması ihtiyacı duyan engelli bireyler için neler yapılacağı yönünde bir hüküm bulunmamaktadır. Mevzuatın yeterli esnekliği içermemesi, doğal olarak kimi vakalarda engelli bireyin, sınavlarda fırsat eşitliğini ortadan kaldıracak sonuçlar doğurabilmektedir. İzleme Çalışmaları sırasında rastlanan mahkeme kararları ve medya haberleri de bu durumu doğrular niteliktedir.

Ancak, bunun yanında, mevzuatın öngördüğü düzenlemenin, öngörülen şart ve koşullarda yerine getirilmemesinden kaynaklanan sorunlar da mevcuttur. Özellikle görme engelli bireylerin konu hâkimiyeti olmayan okuyucu/işaretleyicilerle sınava sokulduğu yönündeki şikâyetler, medya kuruluşlarında ya da sahada faaliyet gösteren STK'larca sıkça dile getirilmektedir. Bu olumsuzluklar, engelli bireylerin sınav performanslarına direkt olarak yansıyan, sınavda fırsat eşitliğini ortadan kaldıran bir duru yaratmaktadır.

Bu derecede olmasa da fırsat eşitsizliği, ortopedik engelliler için de geçerlidir. Ortopedik engelli bireylerin sınav yerlerinin iyi planlanmaması, yürüyemeyen ortopedik engellilerin sınav öncesinde kucakta taşınması, koltuk değneği kullanan engellilerin büyük fiziksel efor sarfederek, düşme riskleri altında sınav salonlarına ulaşmaya çalışmaları gibi sonuçlar üretmekte, tüm bu olumsuzluklar, doğrudan engelli bireyin sınav performansına yansımaktadır.

Engelli bireylerin YGS sınav sisteminde yaşadıkları sorunları ana hatlarıyla, yukarıdaki gibi ifade etmek mümkündür. Sınav sisteminden kaynaklanan hak ihlallerinin sayısal verilerini ortaya koyabilmek tam olarak mümkün olamamaktadır. Zira engelli bireylerin kaç tanesinin engel durumuna uygun olmayan yer ve koşullarda sınava girerek sınav performansının etkilendiğini ortaya koyan bir çalışma, hâlihazırda yapılmış değildir. Diğer taraftan birkaç olay dışında, engelli bireylerin birçoğu, yaşadığı hak ihlâli konusunda idari itiraz ya da hukuki başvurularda bulunmamaktadır. Dolayısıyla tabloyu tam olarak ortaya koymak mümkün olamamaktadır.

3.4. Sonuç ve Değerlendirme

Fırsat eşitliğinin sağlanamaması, engellilerin öğrenim hayatlarında yaşadıkları sorunların temelini teşkil etmektedir. Bu kapsamda, genelleme ve öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Engelli bireyler, geçmişten bu güne kadar, toplumun engelsiz bireylerine gibi eğitim olanağından –fırsat eşitliği prensibi çerçevesinde- yararlanamamıştır.
- 2- Devlet, özellikle son 10 yılda engelli bireylerin eğitim hayatından etkin ve fırsat eşitliği içerisinde yararlanabilmesi için ciddi bir çaba göstermiş, bu çabasını bir politikaya dönüştürmüştür. Bu kapsamda, özel eğitimin neredeyse her ihtiyacını gözetten bir mevzuat altyapısı kurmuştur.
- 3- Ancak mevzuat düzlemindeki bu yaklaşıma karşın, mevzuatın gereğini yerine getirecek lojistik unsurları sağlamadığı için uygulamada ideal bir sistem yaratılamamıştır
- 4- Lojistik olanaklardaki yetersizlikler, sorunu kökten çözmek yerine geçici ve hedeflenen amacı gerçekleştirmeyen ara çözümler üretilerek giderilmeye çalışılmıştır. Bu tedrici ve ara çözüm üretme amaçlarına ilk örnek, özel eğitim sınıfı öğretmenleri açığının giderilmesi için, kısa süreli eğitimler verilen sınıf öğretmenlerinin özel eğitime kaydırılması uygulamasıdır.
- 5- Sistemin eksik girdilerle yürütülmeye çalışılması, sistemin nihai noktası olan okullar ve Rehberlik Araştırma Merkezlerinde görevlilerle engellilerin ve ailelerinin karşı karşıya gelmesi sonucunu doğurmuştur,

Yukarıda ifade edilen hususlardan hareketle,

-Her şeyden önce, toplumda engelli bireylere yönelik olumsuz algının ortadan kaldırılması için eğitim sisteminde farkındalık eğitimlerine yer verilmelidir. Ders kitaplarında engellilere yönelik olumsuz algı oluşturacak içerikler kaldırılmalıdır.

-Kaynaştırmalı ya da özel eğitim veren her kademe ve tipteki okullarda ve yüksek öğretim kurumlarında engelli erişim standartlarının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu, erişim düzenlemeleri fiziki düzenlemelerle sınırlı olmayıp, bilgiye erişim düzenlemelerini de içermelidir.

-Engelli bireylerin eğitimi ile ilgilenecek her alandaki eğitimcilerin hizmet içi eğitimlerden geçirilmesi sağlanmalıdır.

-Engelli öğrencilerin okullarda ve rehabilitasyon merkezlerinde maruz kalabilecekleri kötü muamele, şiddet ve her türlü istismarın önlenmesi için etkin tedbirler alınmalı, denetim mekanizmaları kuvvetlendirilmelidir.

-Engelli bireylerin eğitiminin diğer çocuklar gibi, okul öncesi eğitimden başlaması esas olmalıdır. Ancak, Özel eğitim anaokulu sayısı, ciddi oranda düşük bir sayıya sahiptir. Bu sebeple devletin, özel eğitim ana sınıfı sayısını arttırması ya da bu olamıyorsa, (acil bir tedbir olarak ve geçici bir dönem için) özel eğitim anaokulu sayısını hızla arttıracak adımlar atması gereklidir. Bunun paralelinde eğitimci yetiştirecek lisans seviyesinde eğitim veren bölüm sayısının artırılması da şarttır.

-İlkokul, ortaokul ve lise seviyesindeki özel eğitim okullarının durumu da ayrı bir minvalde ele alınmalıdır. Eğitim sistemimiz, özel eğitim okulları üzerine dayalı eğitim sistemi yerine, kaynaştırmalı eğitim ve özel eğitim sınıfları modeline dayalı stratejiyi benimsemiş durumdadır. Bu seçim, doğru ve olumlu bir seçimdir. Ancak, özel eğitim okulu modelinin tez elden ve topyekûn kaldırılması da bugünkü şartlarda olası görünmemektedir. Bu sebeple, engel gruplarına uygun eğitimin uzman kadroların toplandığı noktalarda sürdürülme-ye devam edilmesi, MEB açısından en azından bir dönem için mecburi bir tercih gibi görünmektedir.

-Özellikle düz Lise, Anadolu ve Fen Lisesi gibi kurumlarda eğitim göremeyecek engelli öğrenciler için açılan özel eğitim meslek liseleri de bir başka irdelenmesi gereken konudur. Meslek liseleri, bu durumda olan

engelli öğrenciler için çok önemli bir alternatiftir. Meslek liseleri de, tıpkı ilköğretim seviyesinde olduğu gibi, kaynaştırmalı eğitim modelinin yaygınlaştırılacağı bir alan olarak düşünülerek özel tedbirlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

-Özel eğitim meslek liselerinin paralelinde, eğitime devam edemeyecek durumdaki engelli bireyler için hizmet veren Özel Eğitim Uygulama ve Mesleki Eğitim Uygulama Merkezlerinin sayısının artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

-Üniversiteler, teşkilat yapılarında engelli yükseköğretim öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun personel ve idari yapılanma çalışmalarını olması gereken seviyede yapmamıştır. Bu alandaki çalışmalarda yoğunlaşmak gereklidir.

-Üniversitelerde, fiziksel erişim ve akademik bilgiye erişim için gerekli olan düzenlemeler, konu ile ilgili mevzuatın yürürlüğe girdiği 2005 yılından bu yana kısıtlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Özellikle işitme engelliler bakımından düzenlemeler yok denecek kadar az gerçekleşmiştir. Üniversitelerin bu konudaki çalışmaları artırılmalıdır. YÖK, bu noktada ciddi bir izleme ve yönlendirme çalışması yapmalıdır.

-Yukarıda ifade edilen bütün sorunların çözümü için geliştirilecek eylem planlarında, STK'lar ve konunun uzmanı olan Aile ve sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Müdürlüğü'nün aktif katılımlarının sağlanması, hedefe ulaşmada ciddi bir parametre niteliğindedir.

4 ÇALIŞMA HAYATI

4. Çalışma Hayatı

Çalışma hayatı ekonomik getiriden daha fazlası olarak kabul görür. Bir başka ifadeyle, çalışma hayatı endüstriyel toplumlarda sadece ekonomik bir getiri değil, aynı zamanda sınıf ve statünün de tanımlayıcı parçasıdır; insanların sosyal ve ekonomik statüleri, işgücü piyasasıyla kurdukları ilişkiyle belirlenir. Toplumsal hayatın istihdam çevresinde şekillenmesi sebebiyle, bu çevreden uzaklaşmak ve dışlanmak beraberinde toplumsal hayattan dışlanmayı da getirmektedir. İstihdamın dışında konumlanmak, sadece yoksulluğu getiren ve artıran bir unsur değil, toplumsal ve politik izolasyonu da başlatan bir süreçtir.⁴⁰

Uluslararası hukuk açısından, Türkiye'nin 2008 yılında taraf olduğu EHS, engelli bireylerin istihdamına yönelik uyulması gereken maddeleri belirlemiştir. Sözleşme, çalışmayı bir hak temelinde tanımlarken işe, çalışma hayatına ve çalışma mekânına yönelik ilkeleri de taraf ülkelerin gündemine sokmuştur. Sözleşme, engellilerin erişilebilir bir çalışma hayatı ve çalışma ortamında kendi iradeleriyle seçtikleri bir işte çalışma fırsatı vermektedir.

Üyesi olduğumuz Avrupa Konseyi'nin, 2000 tarih ve 2000/78 EC sayılı İstihdamda ve İşte Eşit Muamele konusunda Genel Çerçeve direktifi de bağlayıcı bir rol oynar. Konsey Talimatı'nın Genel Hükümler Bölümü'nün 5. maddesi ise: "Engelli Kişilere Makul Olanakların (düzenlemelerin) Sağlanması" başlığını taşımakta ve "Engelli kişilerle ilgili olarak eşit muamele ilkelerine uyulmasını garanti altına almak bakımından bu kişiler için makul ölçüler içinde olanaklar sağlanmalıdır. Bu, işverenler için aşırı bir yük oluşturmadığı sürece, işverenler tarafından uygun önlemlerin alınmasını, özellikle ihtiyaçlar gerektirdiğinde özürlü kişilerin işe erişimleri, katılmaları, işte yükselmeleri veya eğitim görmeleri için düzenlemelerin yapılmasını kapsar." içeriğini taşımaktadır.⁴¹

4.1. Politika Analizi ve Genel Durum

5378 sayılı EHK'nın 14. maddesinde geçen "İşe alımda; iş seçiminden, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve şartlarına kadar olan safhaların hiçbirinde özörlülerin aleyhine ayrımcı uygulamalarda bulunulamaz" ifadesi, engellinin işe alımında ayrımcı uygulamaların önüne geçmeyi hedeflemiş, aynı maddede yer alan "Çalışan veya iş başvurusunda bulunan özörlülerin karşılaşabileceği engel ve güçlükleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve işyerinde fiziksel düzenlemelerin bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile işyerleri tarafından yapılması zorunludur"⁴² ifadesiyle de iş hayatında çalışanların engellilik durumlarına göre özel düzenleme yapılması görevi işverene devredilmiştir. Buna ek olarak, engelli çalışanlar için gerekli olan fiziksel düzenlemelerin sağlanması hususunda hem özel sektör hem de kamu kurum ve kuruluşları ek yönetmeliklerle sorumlu tutulmaktadır.

Benzer bir düzenleme Özörlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Merkezi Sınav ve Kura Usulü Hakkında Yönetmelik'in 20. maddesine göre de yer almaktadır. Buna göre: "Kamu kurum ve kuruluşları çalışma yerlerini ve eklentilerini, özörlülerin erişilebilirliğine uygun duruma getirmek, özörlülerin çalışmalarını kolaylaştıracak gerekli tedbirleri almak ve özörlülerin görev yaptıkları kadronun gereği olan işleri yapabilmeleri için özür durumlarına göre gerek duyulan yardımcı ve destekleyici araç ve gereçleri temin etmek zorundadır."⁴³

4.2. İstihdam Alanındaki İzleme Verilerinin Değerlendirilmesi

4.2.1. Genel Durum

Bu bölümde öncelikle 4857, daha sonra 657 sayılı yasaya göre çalışan engellilerin temel istatistikleri irdelenecektir.⁵⁰ ve üzeri personele sahip olan kamu kurumu ve özel kuruluşların sayıları, çalıştırmakla yükümlü oldukları engelli sayısı ve engelli çalışan sayısının yıllara göre dağılımı İŞKUR'dan temin edilmiştir.⁴⁴

40. Barnes, C. ve Mercer, G., *Disability*, Cambridge: Polity Press, 2003.

41. A.g.e., 5. madde: Engelli Kişiler İçin Makul Düzenleme.

42. Bkz. 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 14. maddesi, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf> (erişim tarihi: 20.03.2014)

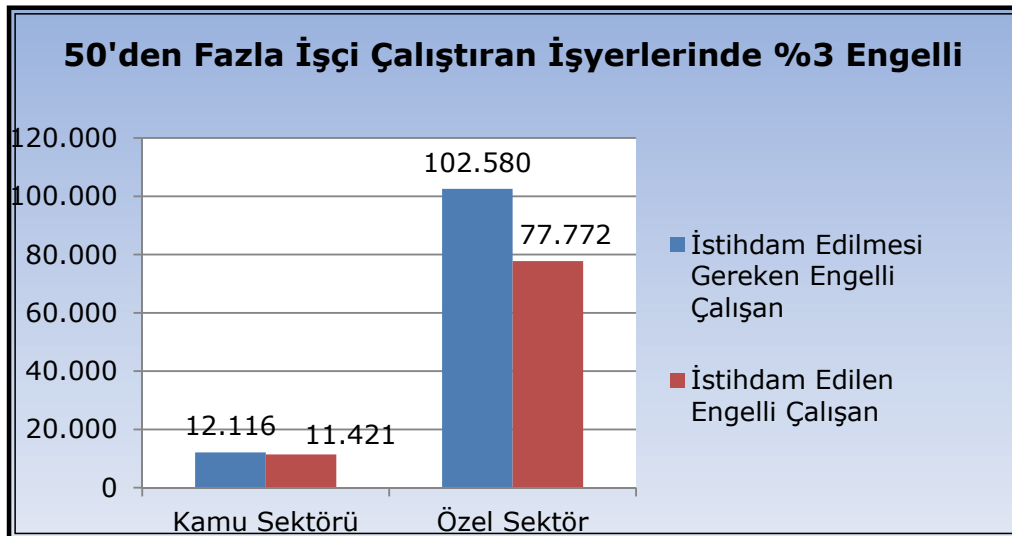
43. Bkz. Özörlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Merkezi Sınav ve Kura Usulü Hakkında Yönetmelik'in 20. maddesi, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=3.5.20112192&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (erişim tarihi: 21.05.2014)

44. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, İşgücü Piyasası ve İstatistik Dairesi Başkanlığı'nın 15.11.2013 tarih ve 18172670-622.3-38654 sayılı

Kamu Kurumu ve Özel Kuruluşların Sayıları, Çalıştırmakla Yükümlü Oldukları Engelli Birey Sayısı ve Çalışan Engelli Bireylerin Yıllara Göre Dağılımı								
Yıllar	Engelli Çalıştıran 50+ İşyeri Sayısı		50+ İşyerlerinin Çalıştırmakla Yükümlü Olduğu Engelli Sayısı		Engelli Çalışan Sayısı		Açık Kontenjan	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel
2013 (Ocak-Eylül)	880	17.728	12.116	102.580	11.421	77.772	695	24.808
2012	979	16.980	13.289	102.797	12.358	77.547	931	25.250
2011	1.004	15.118	13.511	91.877	12.347	71.088	1.164	20.789
2010	1084	14.511	14.466	84.658	12.603	66.359	1863	18.299
2009	1.096	12.847	14.634	75.243	12.653	58.876	1.981	16.367
2008	1126	13.268	13.666	75.194	11.286	55.077	2380	20.117
2007	1.613	17.864	16.341	71.959	88.300	49.784	-71.959	22.175
2006	1507	13.593	17.673	73.259	15.342	53.832	2331	19.427
2005	1.567	11.517	18.233	69.674	15.243	47.850	2.990	21.824
2004	1674	10.145	—	—	15.193	39.022	—	—

Tablo 4-1: Kamu kurumu ve özel kuruluşların sayıları, çalıştırmakla yükümlü oldukları engelli birey sayısı ve çalışan engelli bireylerin yıllara göre dağılımı

Özel sektör tüm yıllarda, kamu ise 2007 yılı haricindeki tüm yıllarda işe almakla yükümlü olduğu engelli çalışandan daha azını almıştır. 2007 yılında kamu sektörü engelli istihdam atağına kalkmışsa da diğer yıllar incelendiğinde bunun bir süreklilik göstermediği anlaşılmaktadır. Özel sektördeki açık kontenjan sayısı kamu sektörüne göre daha fazladır. Eylül 2013 tarihi itibarıyla 50'den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde %3 engelli çalışma zorunluluğu kapsamındaki istihdam verileri aşağıda görselleştirilmiştir.

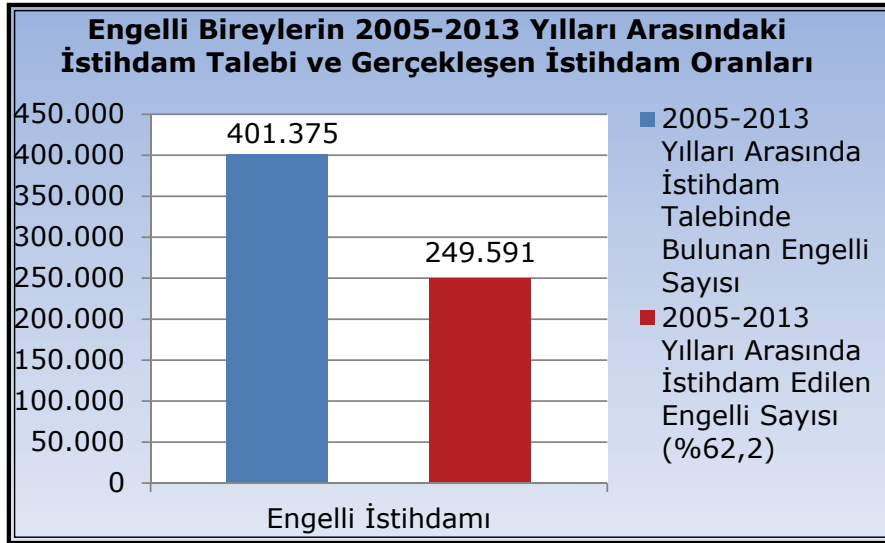


Grafik 4-1: 50'den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde %3 engelli çalışma zorunluluğu kapsamındaki istihdam verileri (Eylül 2013)

%3 engelli işçi çalıştırma zorunluluğu bulunan işyerlerinin 2013 yılında 114.696 engelli çalışanı olması gerekirken, bunun 89.193'ü istihdam edilmiştir. Özel sektör, istihdam etmesi gereken engelli çalışanın %24,2'sini istihdam etmemiştir. Engelli çalışan istihdam zorunluluğuna kamu sektöründe dahi tam olarak uyulmamıştır.

İŞKUR'dan temin edilen verilere göre 4857 sayılı İş Kanunu'nun 101. maddesi uyarınca 01.01.2006-01.11.2013 tarihleri arasında engelli işçi çalıştırma yükümlülüğünü yerine getirmeyen kamu ve özel sektör işyerlerine (136.527.231,24 TL) idari para cezası uygulanmış, bu cezanın 99.640.094,31 TL'lik tutarı tahsil edilmiştir. İdari para cezası uygulanan işyerlerinin kamu sektörü / özel sektör ayrımına ilişkin bilgi bulunmamaktadır.

Tabloda 4-1'e geri dönülerek yapılacak bir incelemede de görüleceği üzere, genel anlamda dikkati çeken ilk husus, başvuru yapan engellilerin çok az bir kısmının işe yerleştirildiğidir. Bu oran 2013 yılında %45, 2012 yılında ise %42'dir. 2005 ile 2013 yılları arasında engellilerin istihdam talebi ve işe yerleştirilenlerin grafiği aşağıda verilmiştir. Grafik 4-2, bu konuda 2005-2013 yılları arasındaki duruma genel bir bakış getirmek için hazırlanmıştır. Bu incelemenin 2005 yılından itibaren yapılması, 2005 yılında çıkan 5378 sayılı kanunun istihdam etmesini serimleyebilmek bakımından önemlidir.

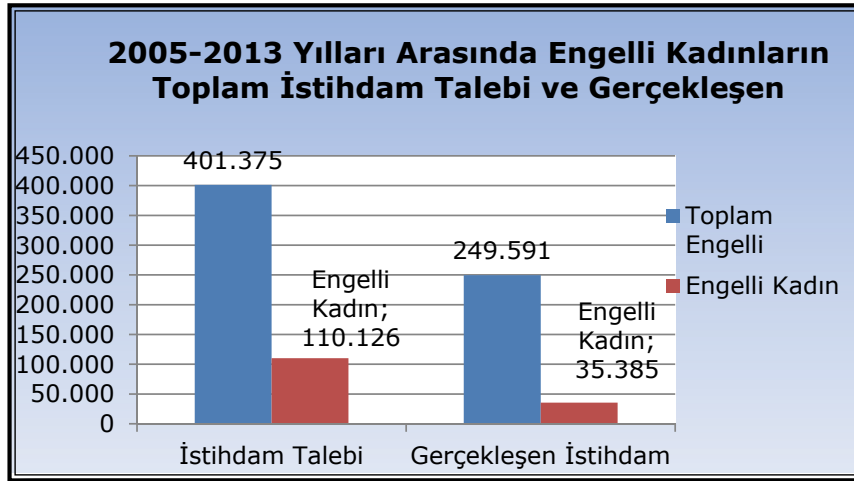


Grafik 4-2: Engelli bireylerin 2005-2013 yılları arasındaki istihdam talebi ve gerçekleşen istihdam oranları

Türkiye'de 2005-2013 yılları arasında istihdam talebinde bulunan 401.375 engelli bireyin sadece 249.591'i istihdam olanağı bulmuştur. İŞKUR'dan iş talebinde bulunan engelliler arasındaki 8 yıllık iş bulamama oranı %37,2'dir. 2013 "Hanehalkı İşgücü İstatistikleri"ne göre genel nüfusun işgücüne katılım oranı %50,8 iken 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması'na göre engelli bireylerin işgücüne katılım oranı %21,71; süregelen hastalığa sahip olanlarda %22,87'dir.⁴⁵ Özetle, işsizlik engelli bireyler açısından kritik bir noktadadır.

Verilerde dikkat çeken ikinci husus ise kadın engellilerin erkek engellilere göre oransal azlığıdır. Tablo 4-1'de de görüleceği üzere, özel sektörde yıllara göre erkek engelliler, kadın engellilerin 5-9 katı aralığında istihdam olanağı bulmaktayken, kamu sektöründe bu oran, 2003 yılına kadar 10-15 kat aralığında, 2003 yılından sonra 6-9 kat aralığına kadar düşmüştür. Bu duruma grafik 4-3'te toplu bir bakış getirilmiştir.

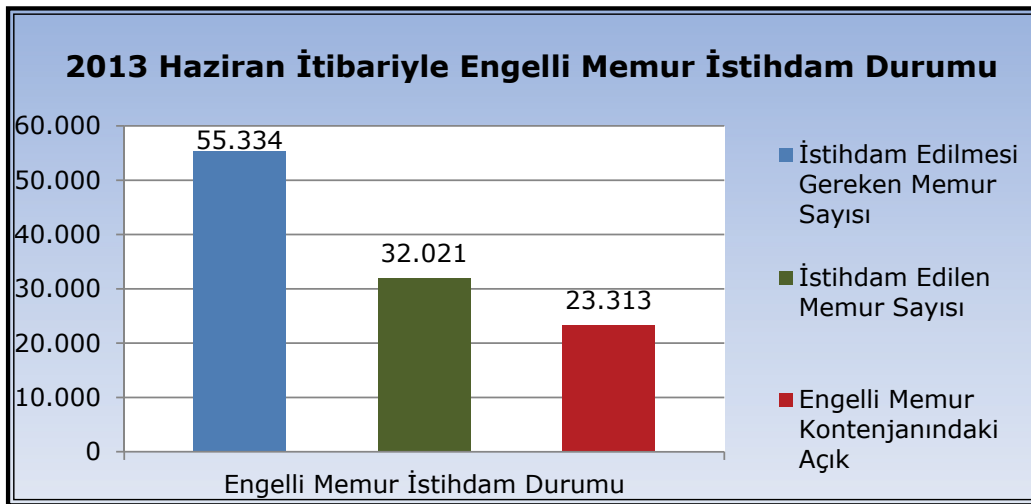
45. Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002, s. 14-15



Grafik 4-3: 2005-2013 Yılları arasında engelli kadınların toplam istihdam talebi ve gerçekleşen istihdamdaki payları

Engelli istihdamında kadın engelliler daha dezavantajlı konumda görünmektedir. İstihdam talebinde bulunan 401.375 engeli kişinin 110.126'sı engelli kadındır (%27). Ancak istihdam edilen 249.591 engelli kişiden sadece 35.385'i engelli kadındır (%14).

Devlet Personel Başkanlığı'ndan (DPB) alınan veriler, kamuda 657 sayılı Kanun'a tabi olan engelli memurların bilgilerini içermektedir. Aşağıdaki görsel, kamunun istihdam ettiği toplam engelli memur sayısı, istihdam etmesi gereken engelli memur sayısı, çalışan engelli memur sayısı ve açık kontenjan sayısını göstermektedir.



Grafik 4: 2013 Haziran İtibariyle Engelli Memur İstihdam Durumu

Devlet kadrolarında kanun gereği en az 55.334 engelli memur çalıştırılması gerekmektedirken, sadece 32.21 memur atanmıştır. Kamuda açık kontenjan 23.545'tir. Haziran 2013 itibariyle engelli memur kotasının %42'si hâlâ boştur. İstihdam edilen engelli memurların eğitim durumlarına göre dağılımı aşağıda gösterilmiştir.

İstihdam Edilen Engelli Memurların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımları						
Eğitim Durumu	Kadın	Kadın (%)	Erkek	Erkek (%)	Toplam	Toplam (%)
İlköğretim	517	8,20	4.078	19,30	4.595	14,30
Ortaöğretim	2.422	38,20	11.018	52,30	13.440	42,00
Ön lisans	1.659	26,20	4.496	21,30	6.155	19,20
Lisans	2.110	33,30	5.226	24,80	7.336	22,90
Lisansüstü	149	2,40	346	1,60	495	1,50
Toplam	6.340	100,00	21.086	100,00	32.021	100,00

Tablo 4-2: İstihdam edilen engelli memurların eğitim durumlarına göre dağılımları

Yukarıdaki tabloda gösterilen oranlar, cinsiyet grupları içerisindeki dağılımları göstermektedir. Örnek olarak ilköğretim mezunu kadınları gösteren %8,2'lik oran, işe yerleştirilmiş toplam engelli kadınlara göre çıkarılmıştır. İşe yerleştirilen kadın ve erkek engelliler arasında oransal bir uçurum olduğu için, kadınların ve erkeklerin kendi içlerinde uçurum üretecek farklı dağılımlarının olup olmadığı bu sayede tespit edilmiştir. Başka bir deyişle, istihdam edilen memurların eğitimine göre kadınlarla erkekler kıyaslanmamış, cinsiyet grupları kendi içlerinde kıyasa sokulmuştur.

Kadın engelliler ön lisans, lisans ya da lisansüstü mezunu olduklarında kamuda memur olma oranları, cinsiyet grupları içerisindeki kıyas baz alındığında, erkeklere göre artmaktadır. Bir başka ifadeyle, eğitim düzeyi düşük olan kadın engellilerin memur olma şansları erkeklere göre daha düşüktür. Ön lisans, lisans ve lisansüstü bir grup, kalan eğitim düzeyleri de ayrı bir grup olarak düşünüldüğünde, kadınların %61,8'inin ilk grupta; erkeklerin %71,6'sının ikinci grupta olduğu anlaşılmaktadır. İstihdam edilen engelli memurların engel oranlarına göre dağılımları aşağıda gösterilmiştir.

İstihdam Edilen Engelli Memurların Engel Oranlarına Göre Dağılımları						
Engel Oranı (%)	Kadın	Kadın (%)	Erkek	Erkek (%)	Toplam	Toplam (%)
40-60	5.188	75,70	19.488	77,40	24.676	77,10
61-80	885	12,90	3.205	12,70	4.090	12,80
81-100	784	11,40	2.471	9,80	3.255	10,20
Toplam	6.857	100,00	25.164	100,00	32.021	100,00

Tablo 4-3: İstihdam edilen engelli memurların engel oranlarına göre dağılımları

DPB'nin veri tabanında engellilik bakımından hafif düzey %40-60; orta düzey %61-80 ve ağır düzey %81-100 arası şeklinde kategorize edilmiştir. Tabloya göre memur olarak çalışan engellilerin %77,1'inin hafif düzey sınıflamasına; %12,8'i orta düzey, %10,2'si de ağır düzey engel oranına sahiptir. Bu çıktının en temelde söylediği husus, hafif düzey engellilerin memur olma şanslarının çok daha fazla olduğu; orta ve ağır düzey engellilerin; gerek eğitim gerekse de erişilebilirlik sorunları nedeniyle memur olma oranlarının sınırlı olduğudur. Cinsiyet gruplarına göre ise ayırt edici bir farklılaşma gözlenmemiştir. İstihdam edilen engelli memurların engel gruplarına göre dağılımları aşağıda tabloleştirilmiştir.

İstihdam Edilen Engelli Memurların Engel Gruplarına Göre Dağılımları						
Engel Grubu	Kadın	Kadın (%)	Erkek	Erkek (%)	Toplam	Toplam (%)
İşitme	479	7,00	1.406	5,60	1.885	5,90
Dil ve Konuşma	81	1,20	274	1,10	355	1,10
Süreğen (kronik)	323	4,70	1.408	5,60	1.731	5,40
Ruhsal ve Duygusal	48	0,70	349	1,40	397	1,20
Zihinsel	218	3,20	1.172	4,70	1.390	4,30
Ortopedik	2527	36,90	8091	32,20	10618	33,20
Görme	1419	20,70	5.654	22,50	7.073	22,10
Sınıflanamayan	1762	25,70	6810	27,10	8572	26,80
Toplam	6.857	100,00	25.164	100,00	32.021	100,00

Tablo 4-4: İstihdam edilen engelli memurların engel gruplarına göre dağılımları

DPB verileri engel grubu ve engel oranı çapraz sorgusunu yapmamaktadır. Hafif engellilerin istihdam oranlarının daha yüksek oluşundan hareketle, engel gruplarının kendi içlerinde de düşük derecedeki engellilerin istihdam oranlarının daha yüksek olacağı kuvvetle muhtemeldir. Tahminlerimize göre ortopedik engellilerin büyük çoğunluğu hafif düzey (%40 – 60) kategorisinde, görme engellilerin de, engelin tabiatına bağlı olarak, büyük çoğunluğu ağır düzey (%81 – 100) kategorisindedir. Diğer engel grupları içinse herhangi bir tahmin yürütememekteyiz. Tablodaki “sınıflanamayan” kategorisi ise ilginç bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğru ve kapsayıcı bir tasniflendirme yerine memur olarak çalışan engellilerin %26,8’ine tekabül eden bir oranın belirsiz bir özellikte olması (“sınıflanamayan”), tablonun yorumunu da zorlaştırmaktadır. Son olarak, cinsiyet gruplarına göre ayırt edici bir farklılaşma gözlenmemiştir.

İstihdam Edilen Engelli Memurların Kadrolarına Göre Dağılımı						
Sınıflar	Kadın	Kadın (%)	Erkek	Erkek (%)	Toplam	Toplam (%)
Genel İdare Hizmetleri Sınıfı	3.796	55,40	11.407	45,30	15.203	47,50
Sağlık ve Yardımcı Sağlık Hizmetleri Sınıfı	580	8,50	683	2,70	1.263	3,90
Teknik Hizmetler Sınıfı	161	2,30	1.018	4,00	1.179	3,70
Eğitim Öğretim Hizmetleri Sınıfı	686	10,00	1.573	6,30	2.259	7,10
Avukatlık Hizmetleri Sınıfı	16	0,20	41	0,20	57	0,20
Din Hizmetleri Sınıfı	34	0,50	848	3,40	882	2,80
Yardımcı Hizmetler Sınıfı	1.584	23,10	9.594	38,10	11.178	34,90
Toplam	6.857	100,00	25.164	100,00	32.021	100,00

Tablo 4-5: İstihdam edilen engelli memurların kadrolarına göre dağılımı

Kamuda açılan kadrolar kalifiye olmayan işlerin yürütülmesine yöneliktir. Her ne kadar İŞKUR kadro tanımlarını tarafımıza ulaştırmamış olsa da aynı çalıştırma sisteminin 4857 sayılı yasaya göre çalışan engelli işçiler için de geçerli olduğu bilinmektedir. Toplamda engelli memurların %82’si kalifiye olmayan işlerde çalıştırılmaktadır (Genel idare hizmetleri sınıfı: %47; Yardımcı hizmetleri sınıfı: %35).

4.2.2. Kamuda Yükselme

Kamuda engelli çalışan istihdamındaki ayrımcılığı ya da kamuda yükselme olanağının engelliler konusunda adil olup olmadığı, ortaya çıkarılması zor bir konudur. Ancak doğrudan olmasa da en azından dolaylı yöntemlerle, bu soruna dair ipuçları toplamak, çalışmanın bir hedefi olmuştur.

Bu bağlamda, kamuda üst ve orta düzey engelli çalışanın varlığını sorgulayabilmek bakımından 21 bakanlığa bilgilendirme başvurusunda bulunulmuş, hem bakanlık hem de bakanlığa bağlı kuruluşların ilgili verisi talep edilmiştir. 21 bakanlığın 18'i başvurulara cevap vermiştir.

Bakanlıklarda ve bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşlarda çalışan üst düzey engelli personel⁴⁶ durumu aşağıda tablolatırılmıştır.

Bakanlıklarda Engelli Üst Düzey Personel Durumu									
Bakanlık Adı	Kadro Adları								
	Müsteşar	Müsteşar Yardımcısı	Müşavir	Müşavir Yardımcısı	Gen Müdür	Gen. Müdür Yardımcısı	Daire Bşk.	Daire Başkan Yardımcısı	Toplam
İçişleri Bakanlığı	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Milli Eğitim Bakanlığı	0	0	1	0	0	1	0	0	2
Sağlık Bakanlığı	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı	0	0	2	0	0	0	0	0	2
Toplam	0	0	6	0	0	1	0	0	7

Tablo 4-6: Bakanlıklarda engelli üst düzey personel durumu

Tablo 4-6'nın ortaya koyduğu fotoğraf oldukça düşündürücüdür. Bakanlıkların merkez teşkilatlarında 7, bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşlarda ise 4 olmak üzere toplam 11 üst düzey engelli personel çalışmaktadır. Bakanlıklarda görev alan üst düzey engelli personelin 6'sı müşavir, 1'i genel müdür yardımcısıdır. Kaldı ki, üst düzey kadrolarda gösterilen müşavirlik kadroları da ayrıca ele alınmak durumundadır. Zira birçok kurumdaki müşavirlik kadrolarının karar ve icraat noktasında etkisi bulunmayan kadrolar olduğu çokça dillendirilmektedir.

Bakanlıklara Bağlı Kurum ve Kuruluşlarda Engelli Üst Düzey Personel Durumu ve Kurumlara Göre Dağılımı									
Kurum Adı	Kadro Adları								
	Müsteşar	Müsteşar Yardımcısı	Müşavir	Müşavir Yardımcısı	Genel Müdür	Genel Müdür Yardımcısı	Daire Bşk.	Daire Başkan Yardımcısı	Toplam
Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü	0	0	2	0	0	0	0	0	2
Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü	0	0	0	0	0	0	1	1	2
Toplam	0	0	2	0	0	0	1	1	4

Tablo 4-7: Bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşlarda engelli üst düzey personel durumu ve kurumlara göre dağılımı

46. Müşavirlik kadrosu üst düzey kategorisinde ele alınmıştır. Ancak, 657 sayılı Devlet Memuru Kanunu'nun 59. maddesine göre, istisnai kadro olarak tanımlanmıştır. Müşavir kadronun resmi anlamda üst düzey olması bir varsayım olup, aslen danışmanlık anlamına gelen müşavirliğin fiilen ne derecede üst düzey kadro olduğu, bağlı bulunduğu bakanlık ya da kamu kuruluşunun özel mevzuatına göre değişmektedir.

MEVZUATTAN UYGULAMAYA ENGELLİ HAKLARI İZLEME RAPORU 2013 - RAPOR ÖZETİ

Diğer taraftan devletin vali, kaymakam, bakanlık müsteşarlığı, diplomatlık, hâkim-savcılık vb. nitelikli kadrolarında çalışan bir engelli bulunmaktadır. Bu durum, bakanlıkların verdiği cevaplarda, özel bir gerekçeye dayandırılmamakla birlikte, kimi hallerde de yasalardaki mevcut düzenlemeye dayandırılmaktadır. Diğer taraftan, bakanlıklarda görev alan orta düzey engelli personel dağılımı ise şu şekildedir:

Bakanlıklarda Görev Alan Orta Düzey Engelli Personel Dağılımı										
No	Bakanlık Adı	Kadrolar								
		Şube Müdürü	Şube Müdür Yardımcısı	Uzman	Uzman Yardımcısı	Müfettiş	Müfettiş Yardımcısı	Mühendis	Diğer	Toplam
1	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1	0	0	0	0	0	7	0	8
2	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	2	0	0	0	0	0	0	0	2
3	Dışişleri Bakanlığı	0	0	0	0	0	0	0	2	2
4	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	0	0	0	0	0	0	4	0	4
5	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	1	0	0	0	0	0	194	1	196
6	İçişleri Bakanlığı	2	0	0	0	0	0	0	0	2
7	Kalkınma Bakanlığı	0	0	1	0	0	0	0	3	4
8	Maliye Bakanlığı	4	0	2	0	0	0	2	73	81
9	Milli Eğitim Bakanlığı	0	0	0	0	0	0	5	0	5
10	Milli Savunma Bakanlığı	0	0	4	0	0	0	1	4	9
11	Sağlık Bakanlığı	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Toplam		10	0	7	0	0	0	214	83	314

Tablo 4-8: Bakanlıklarda görev alan orta düzey engelli personel dağılımı

21 bakanlığın 11'inde toplam 314 orta düzey engelli personel bulunmaktadır. Bu 314 personelin %61'i Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nda çalışmakta, bu bakanlıktaki orta düzey engelli personelin de neredeyse hepsi mühendis kadrosunda görev yapmaktadır. Bu noktada fark yaratan bir diğer bakanlık da 81 personelle Maliye Bakanlığı'dır. Bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşlarda görev alan orta düzey engelli personel dağılımı aşağıda tablolastırılmıştır.

Bakanlıklara Bağlı Kurum ve Kuruluşlarda Görev Alan Orta Düzey Engelli Personel Dağılımı										
No	Bakanlığa Bağlı Kuruluş Adı	Kadrolar								
		Şube Müdürü	Şube Müdür Yardımcısı	Uzman	Uzman Yardımcısı	Müfettiş	Müfettiş Yardımcısı	Mühendis	Diğer	Toplam
1	BOTAŞ	0	0	1	0	0	0	0	0	1
2	Devlet Malzeme Ofisi Genel Müdürlüğü	0	0	0	0	0	0	0	1	1
3	Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü	1	1	1	2	0	0	0	0	5
4	Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü	2	0	0	0	0	0	0	0	2
5	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı	0	0	2	0	0	0	0	0	2
6	Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı	1	0	1	0	0	0	0	2	4
7	Spor Genel Müdürlüğü	1	0	0	0	0	0	3	0	4
8	Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü	0	0	0	0	0	0	1	0	1
9	TCDD Genel Müdürlüğü	0	0	1	0	0	0	1	0	2
10	TEMSAN Genel Müdürlüğü	0	0	0	0	0	0	3	0	3
11	TMO Genel Müdürlüğü	1	0	1	0	0	0	0	0	2
12	TÜBİTAK	0	0	2	12	0	0	1	0	15
13	Türkiye İş Kurumu	1	0	1	0	0	0	0	0	2
14	Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü	4	0	0	0	0	0	0	11	15
Toplam		11	1	9	14	0	0	9	14	58

Tablo 4-11: Bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşlarda görev alan orta düzey engelli personel dağılımı

Bakanlıklara bağlı 14 kurum ve kuruluş, toplamda 58 orta düzey engelli personel çalıştırılmaktadır. En fazla orta düzey engelli personele sahip olan kurumlar ise 15'er personelle TÜBİTAK ve Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü'dür.

Kamu sektöründe belirlenmiş kriterleri sağlayan her çalışan, kanunen yükselebilmektedir. Fakat Yukarıda ortaya konulan verilerden de anlaşılacağı üzere, engelli bireylerin kamuda yüksek ve orta düzeydeki pozisyonlara gelmeleri fiilen zor ve istisnaidir.

4.2.3. Fiziksel Koşullar

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un 14. maddesinde geçen "Çalışan veya iş başvurusunda bulunan özürliülerin karşılaşılabileceği engel ve güçlükleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve işyerinde fiziksel düzenlemelerin bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile işyerleri tarafından yapılması zorunludur"⁴⁷ ifadesiyle engelli çalışanların engellilik durumlarına göre özel düzenleme yapılması işverenin sorumluluğuna verilmiştir. Diğer taraftan, 5378 sayılı EHK'nın geçici 2. maddesine göre, bütün kamusal binaların engelli bireylerin erişilebilirliğine uygun olması gerektiği yönünde yasal yükümlülük bulunmaktadır.⁴⁸

Bu kapsamda kamu kurum ve kuruluşlarına bilgilendirme başvurusunda bulunulmuş ve engelli çalışanların çalışma ortamlarındaki fiziksel koşullar irdelenmiştir.

47. Bkz. 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 14. maddesi, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf> (erişim tarihi: 20.03.2014)

48. Bkz. 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun geçici 2. maddesi, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf> (erişim tarihi: 20.03.2014)

Bilgi Edinme Başvurusu Yapılan Kurumlar				
Başvuru Yapılan	Başvuru Sayısı (adet)	Cevap Verenler (adet)	Cevap Vermeyenler (adet)	Cevap Alma (%)
Bakanlıklar	21	12	9	57,14
Kamu Kurum ve Kuruluşları	62	41	21	66,13
Valilikler	81	63	18	77,78
Belediyeler (hizmet binaları)	81	43	38	53,09
Belediyeler (kentsel alanlar)	81	51	30	62,96
ASPB İl Müdürlükleri	81	50	31	61,73
SGK İl Müdürlükleri	81	68	13	83,95
İŞKUR İl Müdürlükleri	81	71	10	87,65
Milli Eğitim İl Müdürlükleri	81	60	21	74,07
Sağlık İl Müdürlükleri	81	49	32	60,49
Emniyet İl Müdürlükleri	81	51	30	62,96
Kaymakamlıklar	961	427	534	44,43
Üniversiteler	174	107	67	61,49
Toplam	1.947	1.093	854	56,14

Tablo 4-12: Bilgi edinme başvurusu yapılan kurumlar

Başvuru sayısı, cevap verenler, cevap vermeyenler ve cevap alma oranlarının yansıtıldığı tabloda dikkati çeken ilk husus, cevap alma oranının düşüklüğüdür. Örneğin kaymakamlıkların sadece %44,4'ü bilgilendirme başvurumuza cevap vermiştir. En fazla cevap ise sırasıyla İŞKUR İl Müdürlükleri (%87,6) ve SGK İl Müdürlükleri (%83,9) tarafından verilmiştir. Toplamda ise bilgilendirme başvurusu yapılan kamu kurum ve kuruluşların %56,1'i bu bilgilendirmeye yanıt vermiştir.

Bilgi Edinme Başvurularına Cevap Veren Kurum ve Kuruluşların Fiziki Erişim Düzenleme Durumları			
Düzenlemenin İçeriği	Yapılan	Yapılmayan	Yapılma Oranı (%)
Kamu kurum ve kuruluş binalarının kaç tanesinde (görme, ortopedik, işitme ve fiziksel dezavantajlı) engelli bireylerin erişilebilirlikleri bakımından inceleme yapılmıştır?	4.302	2.236	65,80
Kamu kurum ve kuruluş binalarının kaçında görme engelli bireyler için TSE standartları kapsamında hissedilebilir zemin uygulaması yapılmıştır?	393	6.135	6,02
Kamu kurum ve kuruluşlarının birden fazla katlı binalarında asansör bulunan bina sayısı kaçtır?	2.351	3.006	43,89
Kamu kurum ve kuruluşlarının birden fazla katlı binasında bulunan asansörlerinde sesli uyarı sistemi bulunan asansör sayısı kaçtır?	532	1.825	22,57
Kamu kurum ve kuruluş binalarında girişlerine tekerlekli sandalye kullananlar için TSE'nin ilgili standartları kapsamında rampa, asansör gibi fiziksel düzenlemeler yapılmış mıdır?	3.021	3.516	46,21
Kamu kurum ve kuruluş binalarının kaçında TSE'nin ilgili standartları kapsamında kullanabilecekleri engelli tuvaleti bulunmaktadır?	2.678	3.860	40,96

Kamu kurum ve kuruluş binalarının kaçında işitme engelliler için indüksiyon döngü-iyi duyma sistemleri kuruludur?	32	6.416	0,50
Kamu kurum ve kuruluş binalarının kaçında işaret dili bilen personel bulunmaktadır? (Bina sayısı üzerinden değerlendirme yapılmamış, kurum sayısı üzerinden değerlendirilme yapılmıştır.)	59	1.474	3,85

Tablo 4-13: Bilgi edinme başvurularına cevap veren kurum ve kuruluşların fiziki erişim düzenleme durumları

Bilgilendirme başvurusuna gelen cevapların derlendiği tabloda, kurumların %65,8'inin engelli bireylerin erişilebilirlikleri bakımından inceleme yaptığı gözlenmektedir. Ne var ki, birden fazla katlı binalara sahip kurumların sadece %43,9'unun asansöre sahip olduğu anlaşıyor. Toplamda asansörlerin sadece %22,6'sı sesli uyarı sistemine sahip. Bununla birlikte, kamu kurum ve kuruluş binalarında girişlerine tekerlekli sandalye kullananlar için TSE standartları kapsamında rampa yapan kurumların oranı ise %46,2'dir. TSE'nin ilgili standartları kapsamında engelli tuvaleti bulunan kurumların oranı ise %41 olarak göze çarpıyor. Hissedilebilir zemin uygulamasını gerçekleştiren kurumların oranı %6'dır. Son olarak, kamu kurum ve kuruluş binalarında işaret dili bilen personel oranı %3,9 iken indüksiyon döngü-iyi duyma sistemlerine sahip kamu kurum bina oranı %0,5'tir.

4.3. Sonuç

Türkiye Özürlüler Araştırması'na göre Türkiye'de engellilerin toplam nüfus içindeki oranı %12,29; işsizlik oranı ise engelliler arasında %15,46'dır.⁴⁹ Fakat engelli istihdamında asimetrik bir durum söz konusudur. Zira 2013 yılı itibarıyla İŞKUR'a iş talebinde bulunan 150 bin engelli iş bulamıyorken, engelli işçi çalıştırma yükümlülüğü bulunan işyerlerindeki engelli işçi kontenjanının 25 bini, ceza ödeme pahasına doldurulmamaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu'nun 101. maddesine göre engelli istihdam etmesi gereken kurumlar, çalıştırmadıkları her engelli için aylık 1.904 TL idari para cezasına çarptırılmaktadır. Ne var ki, açık kontenjanların en temelde söylediği husus, bu cezanın caydırıcı olmadığıdır. Bu noktada, engelli çalışan istihdam etmekle yükümlü işverenlerin aylık sabit bir ceza ödemeleri yerine katlamalı bir ceza sisteminin getirilmesi, inceleme ve denetleme mekanizmalarının güçlendirilmesi yerinde bir adım olacaktır.

2013 Hanehalkı İşgücü İstatistikleri'ne göre Türkiye'deki engelsiz bireyler arasındaki işsizlik oranı %9,7 iken, engelli işsizlik oranı, iş bulma ümidi olmayan ya da devletten sosyal yardım aldığı için iş talebinde bulunamayan engelliler sebebiyle gerçek anlamda ölçülemiyor. Ancak İŞKUR'dan iş talebinde bulunan engelliler arasındaki 8 yıllık iş bulamama oranı bile %37,2 şeklinde. Engelli bireylerin işgücüne katılım oranı sadece yaş üzerinden yapılmasının bu noktada yanlış sonuçlar vereceği açıktır. Bu noktada; engel türü, engellilik oranı, yaşanan coğrafya, bu alanda belirleyici faktörlerdir. Ancak buna rağmen ILO standartlarıyla yapılan hesaplamalar, engelli işsizlik oranlarının hesaplamasının reel durumdan uzaklaşmasına, hesaplamaların reele göre asimetrik sonuçlar vermesine sebep olmaktadır. Engelli bireylerin gerçek işsizlik oranının hesaplanan işsizlik oranlarından çok daha yüksek olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak bunun hesaplanması her şartta ve koşulda; (1) gerçek bir engelli nüfus hesaplamasının yapılmasına, (2) engelli bireylerin (sosyal yardımların doğurduğu, iş talebinden ehven-i şer bir tercih olarak kaçınmayı içeren refleksleri hesaba katan, engellilerin yeti kaybının engellilik oranına göre değil, yeti durumuna göre hesaplandığı reel bir işgücüne katılım hesabını baz alan) işsizlik oranı hesap sisteminin getirilmesine bağlıdır.

Türkiye gerek ulusal mevzuatla gerekse de taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle engelli bireylerin çalışma haklarını güvence altına almıştır. Fakat yasaların tam anlamıyla uygulandığını söylemek doğru olmayacaktır. Öyle ki, kamu sektörünün kendisi engelli çalışan kotasını doldurmamaktadır.

Kadın engelliler erkek engellilere göre istihdam alanında daha fazla ayrımcılığa uğrayarak diskalifiye edilmektedirler. İŞKUR verilerine göre istihdam edilen engellilerin sadece %14'ü kadındır. Bununla birlikte engelli kadınların işten çıkamayacakları ve şikâyet mekanizmalarını devreye sokamayacakları düşünüldüğünden, iş hayatında yoğunlukla tacize maruz kalmaktadırlar. İlginç bir veri olarak, memur kadroları incelendiğinde genellikle eğitim düzeyi yüksek kadınların kamuda yer alabildikleri gözlenmektedir. Bir başka ifadeyle, eğitim düzeyi düşük olan kadın engellilerin memur olma şansı erkeklere göre daha düşüktür.

49. Tufan, İ. ve Arun, Ö., Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 İkincil Analizi. TÜBİTAK, Proje no: SOBAG-104K077, 2002.

Engelli memurların %82'si kalifiye olmayan işlerde çalıştırılmaktadır. Her ne kadar izleme çalışmalarında İŞKUR kadro tanımlarına ulaşılammış olsa da aynı çalıştırma sisteminin engelli işçiler için de geçerli olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, kalan %18'lik kadronun da kalifiye iş olduğu kesin değildir. Zira kamuda engelli memurun kalifikasyonları ne düzeyde yüksek olursa olsun "hiç iş yaptırmama" sık rastlanan bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Engelli istihdamının kanunlarla garanti altına alınmış olmasının ana hedefi toplumsal katılımı sağlamaktır, fakat engellilere sadece kalifiye olmayan / angarya işlerin verilmesi bu hedeften sapılmasına neden olmaktadır.

EKPSS'nin uygulanış biçiminin ötesinde, sınavın kendisi de bir sorgu alanıdır. Zira engelli bireylerin, EKPSS üzerinden belirlenen kadrolara başvurmaları istenmiştir. Fakat KPSS ve EKPSS üzerinden belirlenen kadrolar aynı değildir ve EKPSS'de nitelsiz personel kadroları açmaktadır. Bu açıdan, engelli birey kendi iradesi doğrultusunda iki tür sınava da girebilmeli kalifiye kadroları engelli bireylerin de puan ölçüsünde elde edebilme-lerinin önündeki engeller kaldırılmalıdır.

Aktif istihdam politikası olarak mesleki eğitim kapsamındaki kurs ve kursiyer sayısı 2005 yılından 2013 yılına kadar artış göstermiştir. İstatistiklere cinsiyet perspektifiyle bakıldığında, kursiyer engelli kadınların oranının (%37), istihdam talebi (%21,5) ve işe yerleştirme (%12,4) oranından çok daha fazla olduğu gözleniyor. Engelli kadınların istihdam talebi ve gerçekleşen istihdam oranları ile kursiyer oranı arasındaki farkın bu denli fazla olması, mesleki kursların işlevini de sorgulatmaktadır. Pasif istihdam politikası olarak sağlanan "2022 aylığı" ise 2013 Eylül verilerine göre 584.317 engelli ve engelli yakınına verilmektedir. Fakat bu aylığın hem çok düşük meblağda sağlanması hem de aylığın bağlanma kriteri olarak getirilen muhtaçlık sınırının çok düşük olması (255,22 TL) sebepleriyle 2022 aylığının engelli yoksulluğunun azaltılmasında başat bir rol oynamaktan uzak olduğu söylenebilir.

Raporun sorguladığı bir diğer alan ise engellilerin kamuda üst düzey pozisyonlarda yer alıp almadığıydı. Alınan verilere göre engellilerin kamuda üst düzey pozisyonlarda yer almasını engelleyen ideolojik ve algısal bir bariyer söz konusu. Tıbbi model ürünü olan engelliye dışlayıcı politik belirlenim, üst pozisyon ile engelli arasındaki ilişkiyi koparmaktadır.

5387 sayılı EHK'nın 14. maddesine göre işyerinde engelli çalışanlara uygun fiziksel düzenlemeler işverenlerin sorumluluğundadır. Ne var ki, kamu bu uyarlamaları "külfet" olarak düşünmektedir. Proje kapsamında yapılan bilgi edinme başvurusu verilerine göre kamu bu noktada sınıfta kalmıştır. Örnek olarak, kamu kurum ve kuruluş binalarında TSE'nin ilgili standartları kapsamında kullanabilecekleri engelli tuvaleti bulunan bina oranı %40,96 iken birden fazla katlı binalarda asansör oranı %43,89'dur.

İzleme çalışmalarında ayrıca, istatistiklerin ötesine geçerek medya taraması ve hak ihlâl bildirimleri temel alınarak engellilerin çalışma hayatında yaşadıkları ayrımcılıklar 11 kümede toplanmıştır:

- 1- Kamu sektörünün benimsediği ve gerçekleştirdiği rol kültüründe, engellilerin kamudaki "kutsal" rolleri yerine getirebilecekleri düşünülmemektedir. Şüphesiz ki bu varsayımın altında normal/anormal düalizmi ve bu düalizmin uzantıları olan "yetersizlik" ve "kapasitesizlik" alt varsayımları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, toplumda engelliler için bir pozisyon algısı bulunmaktadır. Bu pozisyonun dışına çıkan ve kendi mesleğini icra etmek isteyen engelliler mobbinge maruz kalarak caydırılmaya çalışılmakta ve kendi algılarına uygun pozisyona geçmelerine teşvik edilmektedirler.
- 2- Engelli çalışanı yıldırma ve işten çıkmasının kendi rızasıyla gerçekleşmesini hedefleyen mobbing, çalışma hayatında sık rastlanan bir baskı uygulamasıdır. İş yerinde istenmeyen bir kesim olan çalışan engelliler, dolaylı ve doğrudan mobbing uygulamalarına maruz kalmaktadırlar.
- 3- İşverenler engelliler arası engel türü ve engel oranı bazında bir tür seçime giderek "sağlam engelliler"i tercih etmektedirler. "Sağlam engellilik" fiziksel olarak engelli gibi görünmeyen ya da tercihen iç hastalıklar sebebiyle, %40'lar civarında derecelere sahip raporu olan engellileri içermektedir. Bir engelli çalışan işini ne ölçüde iyi yaparsa yapsın, fiziksel görüntüsü ya da ruhsal, zihinsel engeli işin temel kriterleriyle gerçekleştirildiği düşüncesinin önüne geçmektedir.
- 4- Çalışma mekânının engellilere göre tasarlanmaması ve çalışana göre iş yerine, işe göre çalışan arama hususu engellilerin uygun iş yapmasının önündeki engel haline gelmektedir. Engelli çalışanlar sadece algısal değil fiziksel bariyerlere de maruz kalmaktadır. Zira fiziksel bariyerin kendisi, algısal bariyerlerin bir sonucudur. Engelli çalışanı kurum içinde görmeme isteği fiziki yapıdan doğan baskıdan geçmektedir.
- 5- Özel sektör kanun gereği 50 ve daha fazla işçi sahipse %3 oranında engelli çalıştırmak zorundadır. Fa-

kat özel sektör, bu kanuna uymayarak engelli kotasını doldurmayıp ceza ödemeye razı olabilmektedir. Bu "rıza"nın arkasında iki neden bulunmaktadır. Birinci nedeni kapitalizmin imajı ile engellilerin imajı arasında uçurum olduğu düşüncesidir. Özel sektörün bir diğer estetik kaygısı ise müşterileri ile engellileri karşı karşıya getirmeme isteğidir. İkinci neden ise engellilerin daha fazla iş kazası yapma olasılığı düşüncesinde yatmaktadır. Engellileri istihdam etmeyerek engellilerin yaşayacağı iş kazalarını sıfırladığını düşünen özel sektör, olası bir kazada tazminat ödeme ihtimallerinin de bu şekilde azaldığını düşünmektedir.

- 6- Engellilerin hukuk önünde eşitlik ilkesinden faydalanamadıkları ve birçok davada aleyhlerine karar çıktığı tespit edilmiştir.
- 7- Engellilerin çalışma hayatındaki en kritik sorunlarından birinin "Eşitlenme gayreti olarak daha fazla çalışma ve sömürülme" olduğu gözlenmiştir. İşverenlerin engelli çalışanlara yönelik sergiledikleri hata odaklı yaklaşım, tehditlerle dolu bir çalışma hayatını ve dolayısıyla engellilerin engelsizlere oranla daha fazla çalışmalarına neden olmaktadır. "Engelli gibi algılanmamak" ve "kapasitesiz engelli" imajlarını yıkmak için geliştirilen bu strateji en nihayetinde engellilerin sömürülmelerinin kapısını aralamaktadır.
- 8- Bir diğer önemli sorun alanı ise engelli çalışanların sağlık sorunlarına inanmama refleksidir. Tıbbi modelin bir çıktısı olarak sağlık raporu alan engelli çalışanlara amirlerin inanmaması, rapordan bağımsız kanıt istemesi ve raporun bedelini performans notuyla ödetmeleri söz konusudur. Rapor alan engelli çalışanların engellilik hanelerine bir çarpı daha atılmaktadır.
- 9- Engelliler iş hayatında tecrit edilmektedirler. Engelliler hem fiziksel hem de ilişkisel yönden tecride tabii tutulmaktadır. Çalışan engelliler işyerinde tecrit edilerek unutulmak istenen bir kesim oldukları hatırlatılmaktadır.
- 10-Engellilere aldıkları maaş üzerinden baskı kurulmaktadır. Engelli çalışanların "yük" paradigmasında değerlendirilmeleri ve engelsiz çalışanlarla eşit maaş almalarının işyerinde problemleştirildiği tespit edilmiştir. Engellilerin iş yapma kapasitelerinin olmadığı düşüncesi, aldıkları, maaş engelsiz çalışanlar tarafından taciz aracına dönüşebilmektedir.
- 11-Son olarak kamu sektöründe engellilere yönelik "potansiyel kaytarıcı bakışı" hâkimdir. Kanuni hakların kullanımı "suistimal" olarak düşünülmekte ve hak kullanma teşebbüsü damgalamayı artırmaktadır.

Engelli istihdamına yönelik sadece istatistiklere odaklanmak türlü düzeylerde ayrımcılıkları gizlemektedir. Buna paralel olarak, sosyal politikalar gösterge üretme ve göstergeleri güçlendirme uğraşına girdiği müddetçe, işyerinde ve istihdam etrafındaki diğer alanlarda yaşanan eşitsizlik ve ayrımcılıklar görünürleşmemektedir –ki sadece istatistik bazında dahi ayrımcılık tespiti yapılabilmektedir. Sosyal politika üretmenin başlangıç noktası engellilere yönelik kurumsal ve yaklaşımsal ayrımcılık mekanizmalarının tanımlanması olmalıdır. Bu açıdan bu çalışma, sosyal politika üretimine bilimsel bir zemin oluşturma iddiasını taşımaktadır.

Politika önerisi olarak, her şeyden önce politika yapıcılar engelli istihdam politikalarının medikal bir bakış ürünü olduğunu kabul etmeli ve politikaları revize etmek için sosyal modeli içselleştirmelidirler. Bununla birlikte işverenler engellilerin dünyasını daha yakından tanıyacak araçlara sahip olmalı, engellilerin kapasiteleri ve verimlilikleri ile ilgili varsayım setleri kullanmayı bırakmalı ve ulusal mevzuat ve uluslararası sözleşmelerden haberdar olmalıdırlar. Ayrıca, engelsiz çalışanların ve amirlerin sadece engellilerin çalışma hayatıyla ilgili değil, engelliliğin tüm yönleriyle ilgili eğitim almaları önemlidir. Kurum bütçelerinin "fiziksel düzenleme" kalemlerinin kullanılıp kullanılmadığı kontrol edilmeli ve gerektiği halde kullanılmadıysa kuruma soruşturma açılmalıdır.

Türkiye’de engellilik ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının büyük bir kısmı hayırseverlik eksenli faaliyet göstermektedir. Sivil toplum kuruluşlarının, yardım temelli mikro sosyal politika araçlarını kullanmak yerine, hak eksenli ve engellilerin sosyal ve politik açıdan taleplerine yanıt verecek bir yapıya kavuşmaları gereklidir. Hâkim düşüncenin aksine, engelliler pasif değil, sistematik şekilde ayrımcılığa uğratıldıkları çalışma hayatında bile kendi stratejilerini üretmektedirler. Engellilerin deneyimleri politika üreticileri tarafından dikkate alınmalı ve "engelli sesi"nin politika metinlerinde hissedilmesi gerekmektedir. Ayrıca insana yakışır iş (*decent-work*) için politika üreticiler, işçi ve işveren sendikaları ve hak eksenli çalışan sivil toplum kuruluşları işbirliği içerisinde olmalılar. Sendikalar da toplu iş sözleşmelerinde çalışan engellilere yönelik maddeler hazırlamalı ve bu maddelerin hayata geçip geçmediğinin takipçisi olmalıdır.

5 SAĞLIK

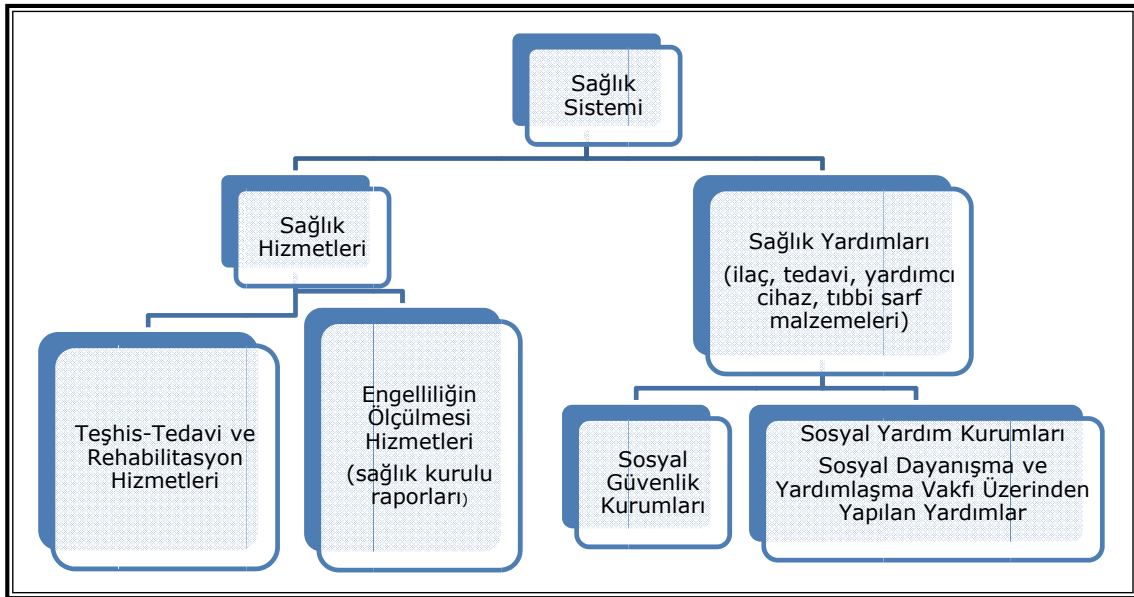
5. Sağlık

Engelliler, sağlık hizmetlerinden daha sık ve yoğun olarak faydalanmak durumundadırlar. Zira:

- Engelliler, fiziksel ya da psikolojik açıdan daha fazla risk altındadır. Örneğin hareket kısıtlılığı olan bir ortopedik engelli, hareketsizliğe bağlı olarak kalp-damar, sindirim ve üriner siste sorunları yaşamaya daha yakındır,
- Engelli bir bireyin engel durumu, süregelen bir hastalığa bağlı olarak geliştiği hallerde hastalık ve engellilik paralel olarak yaşanan bir olgu haline gelmektedir. Hemofili, ileri derecede diyabet ya da kalp yetmezliği vb hastalıklar, beraberinde engellilik yaratan fonksiyon kayıplarını da beraberinde getirebilir.
- Engelli birey, engelliliğin yaşattığı psiko-sosyal travmalar altındadır. Bu travma, psikolojik açıdan sağlık yardımını gerektirdiği gibi, travmaya bağlı olarak engelliği, madde bağımlılığı gibi sağlığı tehdit eden olumsuzluklar yönünden riskli gruba sokmaktadır.

Yukarıda sıralanan hususlar, engelli bireylerin sağlık hizmetlerinden ve bunun gerektirdiği harcamaları karşılayan yardımlardan diğer bireylere göre daha fazla oranda yararlanmalarını gerekli kılmaktadır.

5.1. Politika Analizi ve Genel Durum



Şekil 5-1: Sağlık sistemi şeması

Şekilden de görüleceği üzere, engellilere yönelik sağlık sistemi uygulamaları iki ayaktan oluşmaktadır. Bu alanlar, teşhis-tedavi hizmetleri ve habilitasyon-rehabilitasyon hizmetlerini kapsayan sağlık hizmetleri ile bu sistemi destekleyen sağlık yardımları sisteminden oluşmaktadır.

1-Teşhis-tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri

Teşhis tedavi hizmetleri, engelli bireylerin engelliliğe bağlı olan ve olmayan tüm sağlık sorunlarının çözümünü hedeflemektedir. Habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetlerindeki temel hedef ise, bağımsız yaşam ve sosyal hayata katılımın sağlanmasıdır. Ortopedik engelli bireyin, tekerlekli sandalye, koltuk değneği ya da yürüme cihazlarıyla, işitme engellilerin kulaklık cihazlarıyla desteklenmesi, psiko-sosyal destek süreçlerinden geçirilmesi vb. uygulamalar bunun bazı örnekleridir ve her engellilik türü için benzer bir durum ve uygulama vardır.

2-Engelliliğin ölçülmesi hizmetleri

Engelliliğin ölçülmesi (raporlama) hizmetleri, engelliye sağlanacak tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin belirlenmesi, onun yararlanacağı her türlü tıbbi cihaz, yardımcı cihaz ve sarf malzemelerinin tip ve miktarlarının tespitinde rol oynamaktadır. Ancak diğer taraftan bu hizmetler, engelli bireylerin sağlık hizmetleri dışındaki istihdam, emeklilik, sosyal yardımlar, eğitim, erişim vb. haklara erişimdeki temel araçtır. Raporların buradaki fonksiyonu durum tespiti ve tescilinin yapılmasına yöneliktir.

Sağlık hizmetleri kapsamında sağlanan bu iki kategorideki hizmetlerden engellilerin yararlanması sırasında hizmete erişimin kolaylaştırılması için Sağlık Bakanlığı tarafından çok ciddi ve önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin titizlikle uygulanmasının sağlanması için de 07.12.2010/79 sayılı “Özürlü Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin Genelge” yayınlanmıştır. Bu genelgede altı çizilen uygulamalar, evrensel standartlarla örtüşmektedir. Ancak, mevzuatın yaşama ne derece geçtiğinin ölçülmesi önemlidir ve izleme çalışmalarının temel hedef de bu ölçümü yapmak olmuştur.

3-Sağlık yardımları

Engelli bireylerin gerek sağlık hizmetleri temini, gerekse de her türlü ilaç, yardımcı tıbbi cihaz, tıbbi sarf malzemeleri temini anlamında sağlık yardımlarından yararlandırılması, sosyal devletin asli sorumluluklarından kabul edilmektedir.

Bu kapsamda 5510 Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, her vatandaşı, prim ödemek şartıyla sağlık sigortası kapsamına almıştır. Ekonomik yoksunluk içerisinde olan vatandaşlar da, primi devlet tarafından ödenmek kaydıyla sağlık güvencesine kavuşmuştur.

Bu yönüyle, sistem engelli bireyleri kapsayıcı bir niteliğe sahiptir. Engelli bireyler bakımından sağlık yardımları, her türlü teşhis tedavi giderlerini, (süreğen hastalığa bağlı engellilikte) ilaç yardımlarını, tıbbi cihaz yardımlarını, yardımcı tıbbi cihaz yardımlarını, tıbbi malzeme yardımlarını, tıbbi sarf malzemesi yardımlarını ve günlük yaşam kalitesini artıran (örneğin: yataklak hastalara yönelik alt bezi vb) diğer malzemelerini kapsamaktadır.

Engelli bireylerin yararlandığı tüm yardımlar, SGK mevzuatının bir parçası olan Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) kapsamında karşılanmaktadır. Sağlık yardımları SUT’ta, her durum için belirlenen bir bedel üzerinden yapılmaktadır. Son olarak 2013 yılı Mayıs ayında yayınlanan SUT, 18.03.2014 tarihinde güncellenen haliyle yürürlüktedir.

5.2. Sağlık Hizmetlerinin Engelli Erişimi ve Hizmet Temini Yönünden Elde Edilen Verilerin İrdelenmesi

5.2.1. Rehabilitasyon Hastanelerinin Kapasite ve Ülke Genelindeki Dağılımları

İzleme çalışmalarında elde edilen verilere göre, Türkiye genelinde spesifik olarak psiko-sosyal engellilere hizmet etmek üzere kurulmuş 13 ruh ve sinir hastanesi ve diğer engel gruplarına hizmet vermek üzere kurulmuş 17 fizik tedavi ve rehabilitasyon hastanesi olmak üzere toplam 30 hastane bulunmaktadır. Söz konusu hastanelerin illere göre dağılımı, Tablo 5-1’de sunulmaktadır.

Engellilere Yönelik Spesifik Hizmet Veren Branş Hastanelerinin İllere ve Kamu/Özel Hastane Durumuna Göre Dağılımları					
İl/Hastane	Ruh Sağlığı Hastaneleri		Fizik tedavi ve Rehabilitasyon Hastaneleri		Genel Toplam
	Özel	Kamu	Özel	Kamu	
Adana		1			1
Ankara		1	1	1	3
Bolu		1		1	2
Bursa				1	1
Elazığ		1		1	2
Giresun				1	1
İstanbul	2	2	1	2	7
Kahramanmaraş				1	1
Kastamonu				1	1
Kocaeli			1		1
Kütahya				1	1
Manisa		1			1
Nevşehir				1	1
Samsun		1	1	1	3
Tokat		1			1
Trabzon		1		1	2
Yalova	1				1
Hastanelerin Özel/Kamu Durumuna Göre Toplamları	3	10	4	13	30

Tablo 5-1: Engellilere yönelik spesifik hizmet veren branş hastanelerinin illere ve kamu/özel hastane durumuna göre dağılımları

Tablo 5-1'e göre Türkiye'nin 81 ilinden sadece 17'sinde engellilere yönelik spesifik hizmet veren hastane bulunmaktadır. Spesifik hastaneler içerisinde, özel olarak bir engel grubuna hizmet veren bir tek hastane bulunmakta olup, bu hastane, Bursa'da bulunan Bursa Spastik Çocuklar Hastanesi ve Rehabilitasyon Merkezi'dir. Branş hastanelerinin iki türünün de bulunduğu il sayısı sadece 6'dır. Bu iller, Ankara, Bolu, Elazığ, İstanbul, Samsun ve Trabzon'dur. Nüfusu 1 milyonun üzerinde olan (Adana, İzmir vb.) birçok ilde iki farklı kategoride hastane bulunmadığı gibi, bu illerin bir çoğunda da spesifik hizmet veren hastanelerden bir tanesi bile bulunmamaktadır. Ancak, 15 milyonu geçen nüfusu ile dünyadaki birçok ülkeden daha fazla nüfusa sahip İstanbul'da sadece 4 hastanenin bulunması, kapasite sorununa çok daha ciddi bir şekilde işaret etmektedir. Bu hastanelerin kapasite bakımından dağılımları ise tablo 5-2'de sunulmaktadır.

Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanelerinin İllere ve Yatak Kapasitelerine Göre Dağılımları		
Sıra No	İl	Yatak Sayısı
1	Ankara	270
2	Bolu	225
3	Giresun	35
4	İstanbul	362
5	Kahramanmaraş	50
6	Kastamonu	205
7	Kütahya	250
8	Nevşehir	120
9	Samsun	135
10	Trabzon	75
Toplam Yatak Kapasitesi		1.727

Tablo 5-2: Fizik tedavi ve rehabilitasyon hastanelerinin illere ve yatak kapasitelerine göre dağılımları

Tablo 5-2'ye göre, rehabilitasyon hastaneleri Türkiye'nin 10 ilinde bulunmaktadır ve bu hastanelerin yatak kapasitesi toplamda sadece 1.727'dir. İstanbul'daki bu hastanelerden rehabilitasyon hastanelerinin kapasitesi sadece 362'dir. Rehabilitasyon hastaneleri, özellikle (omurilik felci, polio sekeli, spastik felçli, spina bfidalı ya da kas hastalığı bulunan) ortopedik engelli bireylere hizmet veren hastanelerdir. Ortopedik engelli bireyler, bu hastanelerde yardımcı cihazlarla, cihazlandırılma ve adaptasyon eğitimleri, eklem ve kas sistemlerinin korunması için fizik tedavi hizmetleri ve bireysel bağımsızlıklarını kazandırıcı adaptasyon eğitimleri almaktadırlar. Ancak bu hastanelerde sadece engelli bireyler değil, romatizma, kireçlenme, omurga fıtıklaşması vb. sebeplerle tedavi gören hastalar da hizmet almaktadır. Bu kadar geniş bir konseptte hizmet veren fizik tedavi ve rehabilitasyon hastanelerinin, engelli bireylerin ihtiyacına ne derece cevap verebileceği, sorgulanmaya muhtaçtır.

Sonuç olarak, hastanelerin sayıları, sergiledikleri dağılım ve kapasiteleri, Türkiye'nin geneli bakımından yetersizdir. Kaldı ki, yukarıda da belirtildiği üzere, hem ruh ve sinir hastalıkları hastaneleri, hem de fizik tedavi ve rehabilitasyon hastaneleri sadece engellilere hizmet vermemektedir. Bu hastanelerin branşına göre süregelen olmayan ve engellilik yaratmayan birçok hastalıkların tedavisine yönelik hizmet verdiği unutulmamalıdır.

5.2.2. Hastane ve Ağız Diş Sağlığı Merkezleri'nin (ADSM) Erişim Durumları

Hastane ve ADSM'lerde engellilerin hizmete erişimlerinin sorgulamasında, başvuru alan 476 kuruluşun, 250 tanesinden cevap alınmıştır. Başvurulara verilen cevapların genel değerlendirmesi Tablo 5-3'de ortaya konulmuştur.

Hastane ve Ağız Diş Sağlığı Merkezlerindeki Hizmetlerin Engelli Erişimine Uygunluk Verileri (250 hastane ve ADSM)			
Düzenleme Konusu	Var	Yok	Uygulama Oranı (%) (250 hast)
İşaret Dili Bilen Personel Durumu	164	86	0,66
Görme Engelli Bireyler İçin Hasta Hakları Bilgi Yazısı, Tıbbi Müdahale Onam Formu vb. Evrakların Kabartma (braille) Alfabe İle Çıktıları ya da CD, MP3 vb. Materyaller Bulunma Durumu	29	221	0,12

Polikliniklerinde Engelli Hastalara Yardımcı Olmakla Görevlendirilmiş Bir Birim Bulunma Durumu	119	131	0,48
Polikliniklerinde İşlemlerini Kendi Yapamayacak ya da Kendini İfade Edemeyecek Durumdaki Engelli Hastalara Yardımcı Olmakla Görevlendirilmiş Personel Durumu	195	55	0,78
TSE Standartlarına (TS 9111'e) Uygun Engelli Tuvaletleri Bulunma Durumu	199	51	0,80
Engelli Bireylerin Kişisel Öz Bakımlarını Yapmak Üzere; İçinde Duş, Alt Değiştirme Ünitesi vb. Donanım Bulunan Özel Odalarının Bulunma Durumu	74	176	0,30
Web Sayfalarının, Görme Engelli Bireylerin Ekran Okuyucu Programlar Bakımından Uygun Bir Altyapıya Haiz Olma Durumu	18	232	0,07
Web Sayfalarının, İşitme Engelli Bireyler İçin Basitleştirilmiş Dil, Görsel Anlatımlar vb. Bakımından Uygun Bir Altyapıya Haiz Olma Durumu	41	209	0,16

Tablo 5-3: Hastane ve Ağız Dış Sağlığı Merkezlerindeki hizmetlerin engelli erişimine uygunluk verileri (250 hastane ve ADSM)

Tablo 5-3, hastaneler ve ADSM'ler konusunda oldukça düşündürücü sonuçlar ortaya koymaktadır. Bilgi edinme başvurusuna cevap veren hastaneler içinde durumu en dramatik olanlar, sorulan düzenlemelerin hiç birine sahip olmayan hastanelerdir. Toplanan verilere göre 21 hastane ve ADSM'de, engelliler için hiçbir düzenleme bulunmamaktadır. Bu sağlık kuruluşları içinde üniversite hastaneleri dahi bulunmamaktadır.

476 başvuruya cevap veren 250 sağlık kuruluşunun 86'sında, yani %34'ünde, işaret dili bilen bir personel bulunmamaktadır. Sağlık merkezlerinin görme engelli bireylere yönelik sesli ya da kabartma yazılı materyallere kaydedilmiş, (hasta hakları bildirisi, aydınlatılmış onam belgeleri vb.) bilgilendirici evraklar bakımından durumu oldukça kötüdür. Nitekim 250 sağlık kuruluşundan 221'inde, yani %88'inde bu tip bir materyal bulunmamaktadır. Hastanelerin fiziksel sorunları yüzünden bağımsız hareket edemeyecek ya da kendini ifade edemeyecek durumda olan engellilere yardımcı olacak birim ya da personel bulundurma durumları bakımından ortaya koydukları tablo da iç açıcı değildir. Nitekim 250 sağlık kuruluşunun 221'inde engelli bireylere yardımcı olacak herhangi bir birim bulunmamakta, 250 hastanenin 131'inde bu konuda görevlendirilmiş bir personel bulunmamaktadır.

Hastanelerin engelli tuvaleti ve (yatışlı olmayan tedaviler için hastaneye gelen) yatalak ya da oturacak durumda olmayan engellilerin öz bakımlarını gerçekleştirecekleri özel oda bakımından performansları sıkıntılıdır. Zira 250 sağlık kuruluşundan 51 tanesinde engelli tuvaleti dahi bulunmamakta, 176 tanesinde ise özel bir bakım odası bulunmamaktadır. Ayrıca 250 sağlık kuruluşunun, 232 tanesinin web sitesi görme engelliler için, 209 tanesi de işitme engelliler için uygun altyapı içermemektedir.

Görüleceği üzere birçok hastane ve ADSM'nin erişim olanakları, engelli bireyler için uygun koşulları sağlamamaktadır. Kaldı ki, söz konusu hizmet ve düzenlemelerin bulunduğunu ifade eden hastane ve ADSM'lerin bu düzenlemeleri ne derece standartlara uygun olarak yaptığı da belirsizdir.

5.2.3. Teşhis ve Tedavi Hizmetlerinde Erişilebilirlik ve Hizmet Standartları

Sağlık Bakanlığı'nın yayınladığı 2010/79 sayılı Özürlü Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin Genelge'de, sağlık kuruluşlarına her türlü fiziki düzenlemenin yapılması talimatı verilmiş, bunun yanında, hizmet kalitesini artırıcı birçok uygulama da öngörülmüştür. Ancak, genelgede altı çizilen hususlarda sorunlar yaşanmaya devam etmektedir. İzleme çalışmaları sırasında, bireysel hak ihlal bildirimi yapılan web sayfasına engelli kişilerce bildirimler yapılmıştır. Diğer taraftan, medya tarama çalışmaları sırasında, yaşanan sorunlar hakkında yapılmış birçok habere rastlanmıştır. Bu haberlere ilişkin olarak detaylı örneklerle, *MEV-ZUATTAN UYGULAMAYA ENGELLİ HAKLARI İZLEME RAPORU 2013 "Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler"* kitabında yer verilmiştir. Bu noktada, söz konusu içeriğe ilişkin bazı sorun başlıkları aşağıda sunulmaktadır.

Genelgede, “Özürlülere sunulan sağlık hizmetleri konusunda ilgili personel hizmet içi eğitim programlarına alınacak ve eğitimlerinin sürekliliği sağlanacaktır” uyarısı bulunmaktadır. Ancak, izleme çalışmalarında 250 sağlık tesisinden alınan bilgiler göstermiştir ki, birçok hastanede, engelliler ile ilgilenecek bir personel dahi bulunmamaktadır. Kaldı ki, personelin eğitiminin ne derece yeterli olduğu da tartışmalıdır. 30.05.2013 tarihli Yurt Gazetesi haberinde, İstanbul’daki bir hastanede üzerine röntgen cihazı yıkılan bir kadının ölüm haberrine yer verilmiştir. Olay, bir engelli çocuğunun röntgenini çekilmesi esnasında, personelin, anneden engelli çocuğun ellerini ve kollarını tutması için yardım istediği sırada gerçekleşmiştir. Ölümle sonuçlanan bu olayda olduğu üzere, bir çok engellinin hastanelerde, röntgen, manyetik rezonans (MR), tomografi vb. uygulamalar sırasında gerekli olan transfer işlemlerinin, engelli yakınlar tarafından yerine getirildiği bilinmektedir.

Sağlık hizmetlerinin engelliler bakımından bir diğer önemli alanı olan evde tıbbi bakım hizmetlerinde de sorunlara rastlanılmaktadır. Düzenli takip ve tıbbi uygulama ihtiyacı olan engelli bireyler için evde bakım hizmeti çok önemli bir uygulamadır. Ancak 30.08.2012 tarihli Türkiye Gazetesi’nde yer alan bir haberde, evde bakım hizmeti sunmak bir yana, kimi illerde, başvuran engelli bireylere ya da yakınlarına “böyle bir hizmetimiz yok” denilerek olumsuz yanıt verilebilmektedir. Hizmetin verildiği durumlarda ise günleri bulan gecikmelerle bu hizmetin sağlandığı yönünde medya haberlerine de ayrıca rastlanılmıştır.

Engelli bireylerin hastanelere erişiminde ulaşım desteği ciddi bir sorundur. 2010/79 sayılı Genelge’de bu konuda “Özürlü ve kimsesiz hastaların başvurdıkları sağlık kuruluşundan başka bir sağlık kuruluşuna nakli gerektiğinde, imkânlar ölçüsünde transferi sağlanacaktır” uyarısı mevcuttur. Ancak, medya taramaları sırasında engelli bireylerin transferi konusunda sorun bildiren birçok habere rastlanılmıştır. 4.12.2012 tarihli Türkiye Gazetesi haberinde, 32 gün yoğun bakımda tedavi gördükten sonra, taburcu edilen zihinsel engelli bir kadının hastanenin nakil desteği vermemesi sebebiyle, yakınları tarafından bir aracın bagajında evine götürüldüğü bildirilmektedir.

Bugün için sağlık hizmetleri alanında bu tip hak ihlallerinin sayısı ve yayıldığı alt başlıklar konusunda kesin bir sayısal veri sağlamanın olanağı bulunmamaktadır. Ancak, bu alandaki sorunların titizlikle takip edileceği, ölçüleceği izleme çalışmalarının devamında büyük bir fayda olduğu açıktır

5.2.4. Sağlık Kurulu Raporları Sorunu

Sağlık kurulu raporları sağlık alanının içinde, iki boyutla yer almaktadır. Birincisi, sağlık kurulu raporları, belirli bir tedavi, tedavinin gerektirdiği ilaç, tıbbi cihaz, yardımcı cihaz, sarf malzemesi vb. hizmet ve yardımlarının belirlene aracıdır. İkinci olarak, engelliler, (vergi indirim ve muafiyetlerden faydalanma, engelli aylığı ve bakım yardım desteği, ehliyet alımı vb.) birçok alandaki haklarından, sağlık kurulu raporları vasıtasıyla yararlanmaktadır.

Engellilere verilen sağlık kurulu raporları, tıbbi yaklaşımın bir ürünü olarak, fonksiyon kaybına vurgu yapmaktadır. Fonksiyon kayıpları Balthazard Formülü ile hesaplanmaktadır. Ancak bu formül, gerek kendi yapısı, gerekse de sağlık personeli tarafından iyi bilinmemesi sebebiyle çokça itilaflı durumların yaşanmasına sebep olmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, bir engelli kişilere farklı hastanelerde, farklı derecelerde raporların verildiğine sıkça şahit olunmaktadır.

Diğer yandan, engelli raporlarının tıbbi yaklaşımla hazırlanması ve raporu veren ekip içerisinde sadece sağlık personelinin bulunması önemli hak kayıplarını gündeme getirebilmektedir. Özellikle engelli kişilerin bakım yardımı alıp almayacağı, engelli kişinin bir işte çalışıp çalışamayacağı, emekli olup olamayacağı ve benzeri alanlardaki diğer konuların sadece sağlık personelinin bulunduğu heyetlerin verdiği raporlarla belirlenmesi, birçok olumsuzluk doğurabilmektedir.

Raporlamalar, gerek raporu talep eden, gerekse de raporu veren sağlık personelinin sırtına yüklenmiş bir kambur haline dönüşmüş durumdadır. Rapor derecelendirmelerinde, sağlık personeli, engelli bireyle, engellilik durumu tespitini zorlaştıran sistem arasında sıkışıp kalmıştır. Böyle hallerde sağlık personeli, ya rapor derecelerini cetvellerde gösterilenden düşük oranda vermekte ya da engelli bireyi, başka hastanelere yönlendirerek sorumluluktan kurtulmaya çalışmaktadır. Bu durum, özellikle yüksek teknoloji protezlerin verilmesini karara bağlayan heyet raporlar alımları sırasında çokça yaşanmaktadır.

Ana hatlarıyla bu şekilde ifade edilebilecek olan sağlık kurulu raporları sorunu, yukarıda ifade edilen konuların dışında, randevu sürelerinin uzun olması, raporlamalar için engel türünü ilgilendirmeyen disiplinlerden tetkik istenmesi, rapora nihai şeklini veren heyet gün toplanma sayılarının azlığı vb. birçok sorunu daha bünyesinde barındırmaktadır. Sağlık sistemi, baş başa kaldığı bu sorununun açmazlarını, engelli bireye yansıtma yöntemiyle çözme yoluna gitmektedir. Sorunların çözümü, ancak ve ancak sistemde köklü bir değişikliğe gidilmesiyle mümkündür.

5.2.5. Sağlık Alanında Engelliliğin İstismarı

Çoğu engelli birey, engelliliğinin ortadan kaldırılacağı bir tedavi umudunu yaşamının odağı kılmış durumdadır. Bu durum, kimi zaman sağlık sektörünün de dâhil olduğu bir “umut tacirliği” sektörünü doğurmaktadır. Bu sektörde, bilimselliği kanıtlanmamış, tıbbi uygulamaların deney ya da ticari kazanç amacıyla engelliye uygulanmasına, akupunktur gibi palyatif yarı medikal tedavi yöntemlerine, biyoenerji uygulamaları gibi kanıtlanmış bir etkisi bulunmayan uygulamalara, merdiven altlarında masörlük uygulamalarına, bilimsellik ile ilgisi olmayan bitkisel tedavi uygulamalarına hatta halk arasında “hoca” adı verilen kişilerin büyü uygulamalarına dahi şahit olunabilmektedir.

İzleme çalışmaları sırasında, bu konuda sözde “umut” veren reklamlara dahi rastlanmış bulunmaktadır. Söz konusu uygulamaların ilgili kurumlar tarafından ne kadar denetlendiği ve haklarında yapılan işlemlerin caydırıcılığı tartışma konusudur. Ancak bir gerçek vardır ki, engellilik, bu alanların istismarına açık bir konudur ve istismar edilmektedir.

5.3. Sağlık Yardımları Alanında Elde Edilen Verilerin İrdelenmesi

5.3.1. Nitelik, Engel Gruplarına Göre Dağılım ve Bütçe Değerleri Bakımından Sağlık Yardımlarına Ait Verilerin İrdelenmesi

Engelli hakları izleme çalışmaları, sağlık yardımlarını, sağlık hakkının hayata geçmesinin 3 temel başlığından biri olarak kabul etmiştir. Ancak, sağlık yardımları konusunda yapılan veri toplama çalışmaları, neredeyse hiç veri toplanamayan bir alan olmuştur.

Bu alandaki verilere ulaşabilmek için, izleme çalışmaları kapsamında SGK’ya bilgi edinme başvurularında bulunulmuştur. SGK söz konusu başvuruya, “talep edilen verilerin bir kısmı ilgili SGK veri tabanında yer alan veri desenine uygun olmadığından, kalan diğer talepleri ile ilgili olarak da veri tabanında yer alan tıbbi malzeme verilerinin sistematik analize henüz uygun olmaması ve sisteme veri girişinde eksiklikler olması nedeniyle talep reddedilmiştir” cevabını vermiştir.⁵⁰

Bu bağlamda, bugün için Türkiye’de engellilere yönelik sağlık yardımlarının miktarını, engel türlerine göre dağılımını, dağılımın içerdiği yardım kalemlerinin niteliğini irdeleme imkânı bulunmamaktadır. Bu olumsuzluğun bir uzantısı olarak sağlık yardımlarının sayısal anlamda yeterliliği konusunda bilimsel ya da tutarlı bir yorum yapma imkânı da bulunmamaktadır.

Bu alandaki irdelemeler, ihlâl bildirim vakaları, medya haberleri ve STK bildirimleri üzerinden yapılmak durumunda kalmıştır.

5.3.2. Uygulamada Yaşanan Sorunlara Dair Veriler

İzleme çalışmaları sırasında görülmüştür ki, engelli bireylerin sağlık yardımları konusunda yaşadıkları sorunun odağında SUT ve onun uygulamalarına esas olan cetvellerdeki fiyat ve miktar belirleme sistemi yer almaktadır.

Zira Sağlık hizmet, yardım ve diğer uygulamaların finansmanı SUT ekseninde şekillenmektedir. SUT, engelliler bakımından, klasik sağlık hizmet ve yardımlarının dışında, ortez, protez, medikal cihaz teminini, yaşam boyunca kullanılmak durumunda olan (engelliliğin ilerlemesini yavaşlatan ya da önleyen) ilaçlar ya da ürünler

50. SGK Genel Sağlık Sigortası Genel Müdürlüğü’nün 06.03.2014 tarih ve 11145944/605/1307207 —382504 sayılı cevap yazısı. Ayrıca ilgili yazıya ulaşmak için www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ekler.xls linkinden Ek- 28’e bakınız (erişim tarihi: 03.05.2014)

katater, kolostomi setleri vb. tıbbi sarf cihazlarının temin koşullarını belirlemesi bakımından, özel bir yerdedir.

Yukarıda ifade edilen hususlar çerçevesinde, engellilerin yaşadığı en önemli sorun, SGK'nın bir takım medikal cihaz ve sarf malzemeleri için cüzi ödemeler yapmasıdır. Fiyatlar, çoğu durumda piyasa koşullarının altındadır.

Diğer yandan, kimi hallerde –mali kaygılar sebebiyle– birçok yardımcı medikal malzeme de SUT'un kapsamı dışında bırakılmaktadır. Örneğin, yataklak bir hasta için, kişisel bakım ihtiyacını gidermesinde en büyük etken olan, transfer liftleri raporlara rağmen karşılanmamaktadır. Keza, (ellerini kullanamayacak derecede ağır engelli) yataklak engelli bireyler için dolaşım ve kas-eklem sistemi sorunlarının oluşmasını engellemede büyük etkisi olan elektrikli kalkış, elektrikli sürüşlü ayakta pozisyonlandırma cihaz bedelleri karşılanmamaktadır. Böyle durumlarda, engelli bireyin raporlandığı malzemenin bedeli, o malzemeye yakın bir başka malzeme üzerinden (cüzi miktarda) bedellendirilmekte ya da hiç bedel ödenmemektedir. SUT ödeme sistemi, bu tür durumlar için esnek olmayan bir formattadır.

Yukarıda ifade edilen sorunun ötesinde, genel olarak SUT'ta engelli bireyin ihtiyacı olan her türlü medikal malzemenin karşılanmasında, standartlaştırılmış bir ödeme anlayışının geliştirilmiş olması da sorunun bir diğer önemli kaynağıdır. Bu bağlamda, engellilerin temin edecekleri ve bedeli ödenecek yardımcı cihazların nitelikleri engellinin fiziksel özellikleri ve ihtiyaçlarına göre değil, standart cihaz tiplerin bedelleriyle sınırlı tutulmaktadır. Üstelik bu cihazlar için piyasa koşullarının çok altındaki ödemeler yapılmaktadır. Bu sorunun, özellikle ortopedik engellilerin kullandığı (mekanik ya da akülü) tekerlekli sandalyelerde, işitme engelliler için daha yüksek standartlı, teknolojisi yüksek işitme cihazlarında kendini göstermektedir. Şüphesiz bu yaklaşımda mali kaygılar belirleyicidir. Ancak engelli bireyin, sağlığının korunarak, bireysel bağımsızlığını artırarak sağlanacak cihazın, hem insan onurunun, hem temel hakların, hem de engelli bireyin ekonomik ve sosyal hayata katılımının gereği olduğu açıktır.

SUT'un, kurgusundaki bu sorunların dışında, bir diğer sorun da, malzeme bedelinin sağlanma koşulunun her zaman, tıbbi endikasyonlara bağlanması ve sosyal endikasyonlara yer verilmemesidir. Örneğin SUT'a göre ortopedik engelli bireylere sağlanan akülü tekerlekli sandalyelerin temini için, yürüyemeyecek durumdaki engelli kişilerin ellerini kullanamayacak şekilde (el fonksiyonlarının kısıtlılık ya da efor sarfetmesinde sakınca bulunan bir) fonksiyon kaybının olması şartı aranmaktadır⁵¹

Koşullardan da anlaşılacağı üzere, kriterler tamamen tıbbi bakış açısına indirgenmiştir. Bu bağlamda, ellerini kullanabilen ama işine ya da okuluna gitmek için tekerlekli sandalyesi ile her gün çok uzun mesafe katetmek zorunda olan engelliler, akülü sandalye alamayacaklardır. Keza benzer şekilde kol gücüyle sandalyeyi hareket ettirmenin imkânsız olduğu engebeli bir bölgede yaşayan engelli bireyler de akülü sandalye alamayacaklardır. Bu durum, medikal malzemenin bireysel bağımsızlık kazandırma fonksiyonunun yerine getirilmemesi sonucunu vermektedir.

SUT'un bu kriterlerinin değiştirilmesi için STK'lar tarafından davalar açılmaktadır. Açılan davalarda, mahkemeler genelde dava konusu maddelerin yürütmesinin durdurulmasına karar vermişlerdir. Ancak daha sonrasında, yargılama sürerken, SGK tarafından yürürlükteki SUT hükümleri kaldırılmış, küçük değişiklikler içeren yeni SUT'lar çıkarılarak yürümekte olan davaların konusuz kalarak düşmesi sağlanmıştır.

Nitekim konu hakkında bir grup STK tarafından 2008 yılı SUT'ta akülü tekerlekli sandalye için standart bir bedel belirlenmesine ilişkin düzenlemenin iptali için açılmış bir dava buna örnektir. Davada Danıştay 10. Dairesi; SUT'ta fiyat belirlenmesi düzenlemesinin yürütmesini durdurmuştur.⁵² Ancak SGK bu karara uymak yerine, henüz kesin karar dahi verilmemişken, 2010 yılında yeni bir SUT çıkarmıştır. SGK bu yeni SUT'ta, bir önceki SUT'un hakkında yürütmeyi durdurma kararı verilmiş hükümlerini aynen muhafaza etmiştir.⁵³

51. 10.04.2014 tarihli değişiklik tebliği işlenmiş güncel 2013 SUT, Ek-3C2, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/mevzuat/yururlukteki_mevzuat/tebligler (erişim tarihi: 20.05.2014)

52. Danıştay 10. Dairesi'nin 2009/4576 E. sayılı kararı

53. Bkz. SUT 2010, 25.03.2010 tarihli 27532 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete

STK'lar, bu kez de SUT 2010 için aynı gerekçelerle dava açmış, bu davada da Danıştay 10. Dairesi, neredeyse 2009 yılındaki karara birebir benzeyen bir kararla yürütmeyi durdurma kararı vermiştir.⁵⁴ Ancak, 2009 yılındaki Danıştay kararı nasıl çıkarılan yeni SUT ile konusuz kaldıysa, 2010 yılındaki kararın akıbeti de benzer şekilde olmuştur.

Görüldüğü üzere, engelliler açısından sorun doğuran hükümlerle ilgili davalarda yargı yoluna başvurma arzu edilen sonucu vermemektedir. Artık bu konuda engelli bireyler arasında "öğrenilmiş çaresizlik" yaygın olup hak arama yollarının tüketildiği kanısı yerleşmektedir. Tüm bu olumsuzluklar, bürokratik prosedürler ve medikal malzemenin engelli birey tarafından satın alınıp, ücretinin kurum tarafından (45-60 gün) sonra ödenmesi uygulamasıyla birleşince, sistem engelliler bakımından oldukça hırpalayıcı hale dönüşmektedir. Bu zorlu süreç yüzünden hakkını kullanmaktan vazgeçen engelliler olmakta, engelliler, yardım toplayan STK'lardan tekerlekli sandalye vb. medikal malzemeyi bağış şeklinde almaya çalışmaktadırlar.

Şubat 2014'te, 5510 sayılı Kanunda yapılan değişiklik ile SUT'ta (engelliler konusunda) öngörülen her türden sağlık yardımlarının belirlenmesinde ASPB'nin görüşünün alınmasını zorunlu kılan düzenleme bu bağlamda olumlu bir adımdır. Bu değişikliğin, sorunların çözümü için –yeterli olmasa da başlangıç olarak- olumlu bir etki yaratacağı değerlendirilmektedir.

5.4. Sonuç ve Değerlendirme

Engellilerin sağlık hizmetleri ve yardımları konusunda sahip oldukları haklar, eşitlik ilkesinin bir gereğidir. Şüphesiz ki, engellilerin sağlık hakkının kapsamı ve yararlanma koşulları bakımından ülkemizde 10 yıldır çok ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Ancak, izleme çalışmaları, engelli bireylerin yaşadıkları sorunların sürdüğünü göstermektedir. Söz konusu sorunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

5.4.1. Sağlık Hizmetleri Bakımından

Engelli bireylerin sağlık hizmetlerinden daha etkin ve kaliteli bir biçimde yararlanmasını hedefleyen Sağlık Bakanlığı'nın 2010/79 sayılı Özürlü Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin Genelge ve bu genelgenin dayanak aldığı yasal mevzuata rağmen devlet ve üniversite hastaneleri ile ADSM'ler, engelli bireylere kaliteli ve etkin bir hizmet sunulmasını sağlayacak hizmete erişim olanaklarına hâlâ yeterince sahip değildir. Sağlık tesislerinde, işaret dili bilen personel bulunmayan hastane ve ADSM sayısı ciddi boyuttadır. Benzer durum, engelli tuvaleti ve oturmayacak durumda olan/yatalak engelli bireylerin ihtiyacı olan öz bakım odaları için de geçerlidir. Görme engelli bireyler için kabartma yazılı ya da sesli bilgilendirici materyal bakımından her kategorideki hastane ve ADSM'lerin durumu oldukça kötüdür.

Engellilere yönelik spesifik tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin verildiği fizik tedavi ve rehabilitasyon hastaneleri ile psiko-sosyal engelli bireylere hizmet veren ruh ve sinir hastalıkları hastanelerinin sayısı, ülke genelindeki yayılımı, tedavi ve yatak kapasitesi bakımından ihtiyaca cevap vermekten çok uzaktır.

Hastane ve rehabilitasyon merkezlerinin, engelli kişilerin yaşadığı yere yakın olmasının, ayakta tedavi-rehabilitasyon hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının, verimlilik ve hasta menfaati açısından önemli olması sebebiyle bu konuda acil ve kapsamlı bir eylem planı geliştirmesine ihtiyaç vardır.

Engelli bireylerin (ilaç, enjeksiyon, pansuman, tetkik vb. ihtiyaçları konusunda) düzenli hizmet almak durumunda oldukları konularda evde tıbbi bakım destek hizmetlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu hizmet tipi, gerek engellinin konforu, gerekse de basit sayılabilecek tıbbi uygulamalarının evde tıbbi bakım hizmetleriyle karşılanması, hastaneler üzerindeki yükün hafifletilmesi bakımından avantajlı bir yöntem niteliğindedir.

Sağlık kurulu raporlarının, sadece medikal yaklaşımla, engelli kişilerin fonksiyon kaybına göre düzenlenmesi, özellikle yeti tespitine dayalı iş ve işlemler için düzenlenen raporların hatalı sonuçlar üretmesine sebep olmaktadır. Bu sebeple raporlama tekniklerinin değişmesi, raporlamada sadece sağlık personelinin belirleyiciliğinin sona erdirilmesi gerekmektedir.

54. Danıştay 10. Dairesi'nin 2010/6710 E. sayılı kararı

Özellikle yardımcı cihaz temini, muafiyetler ve emeklilik gibi engelli kişilere kamu tarafından sağlanan destekler konusundaki heyet raporlarında sağlık personelinin, kurul rapor derecelerini eksik vermelerine sıkça rastlanılmaktadır. Bu durumun personelin derecelendirme cetvelleri hakkında bilgi sahibi olmamalarından olduğu kadar, yüksek derecelerde rapor vermekten çekinmelerinden kaynaklanması olasıdır.

Bu bağlamda, her alanda olduğu gibi engellilerin sağlık alanındaki sorunlarının çözümü, mevzuatın uygulama ile senkroziyasyonunu sağlayacak bir mali kaynağın ayrılması, sağlık personelinin eğitilip bilgilendirilmesi, saha uygulamalarının denetlenip izleneceği etkin tedbirler geliştirilmesi ve devlet kurumları ile STK'lar arasındaki iletişim kanallarının geliştirilmesiyle mümkün olabilecektir.

5.4.2. Sağlık Yardımları Bakımından

SUT, engelli bireylerin ihtiyacı olan her tıbbi cihaz, yardımcı tıbbi cihaz ve sarf malzemesinin bedelini karşılamamaktadır. Özellikle yüksek maliyetli ya da yeni tasarlanmış cihaz ve ürünlerin SUT'a dâhil edilmesinden kaçınılmakta, SUT'a dâhil edilmesine, idarece direnç gösterilmektedir. 6518 sayılı Kanun'daki değişiklik ile engellilere sağlanacak sağlık hizmeti, tıbbi cihaz, yardımcı tıbbi cihaz ve sarf malzemelerinin belirlenmesi sürecinde ASPB'nin görüşünün alınmasının zorunlu tutulması yönündeki düzenleme, bu noktada olumlu bir adımdır. Ancak, ASPB'nin görüş verme düzeyinden, karar alma mekanizmasında belirleyici olması konumuna getirilmesi bir gerekliliktir. Diğer taraftan, süreçlerde engelliler konusunda faaliyet gösteren STK'ların söz sahibi olmasının sağlanması, sorunun çözümünde bir diğer önemli ve faydalı yöntem olacaktır.

SUT'un tıbbi cihaz, yardımcı tıbbi cihaz ve sarf malzeme bedeli ödeme sistemini, tek tipçi bir cihaz ya da malzeme bedeli ödeme sistemi üzerine kurmuş olması başlı başına bir sorundur. Her engellinin ihtiyacı kişiye özeldir. Dolayısıyla kullanacağı yardımcı cihaz ve malzemenin de kişiye özel çözümler üzerinden bedellenmesi gerekmektedir. SUT'un bu yönünün değiştirilmesine yönelik olarak açılan davalarda mahkemeler sıklıkla yürütmeyi durdurma kararı vermektedir. Ancak SGK, mahkemenin nihai kararını beklemeden, dava konusu uygulamayı mevcut haliyle koruyacak şekilde yeni bir SUT çıkararak ya da SUT'u güncelleyerek mahkemelerde süren davaları konusuz bırakmaktadır. Bu durum, SGK'nın, mali kaygıların da etkisiyle bu politikayı sürdürmek istediğinin göstergesi olmaktadır. Bu anlayışın, sağlık yardımları konusunda karar verici olan hükümet ve Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın geliştireceği politikalarla sonlandırılmasına ihtiyaç vardır.

SUT tarafından sağlık yardımlarının ödenmesi konusundaki fiyatlandırma politikası, piyasa koşullarına uymamaktadır. SUT, fiyatlandırma yaparken, piyasadaki en düşük ücreti baz almaktadır. Ancak en düşük ücretli ürün, eski tasarım ve teknoloji, engellinin ihtiyaçlarına cevap vermeyen, kullanım konfor ve verimliliği olmayan, kullanım ömrünü çabuk dolduran ürün anlamına gelmektedir. Bu anlayış, temin edilen üründen beklenen tıbbi ve sosyal faydanın elde edilememesi sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla, mali kaygılarla yürütülen bu politika, makro düzeyde aslında ülke ekonomisi açısından bir kayıp anlamına da gelmektedir.

Bu noktada, yüksek teknoloji ürünlerin bedellerinin karşılanmasının, rekabet ve ürün talebindeki artışa sebebiyle maliyetleri ciddi şekilde düşüreceği unutulmamalıdır. Diğer taraftan, özellikle yüksek maliyetli cihaz ya da yardımcı cihaza ihtiyaç duyan engelli birey sayısının da çok yüksek sayılarda olmadığı, SGK'nın ve Maliye Bakanlığı'nın bu tip malzemelerin getireceği ekstra maliyeti de gerçekçi sayı ve maliyetler üzerinden yapmasının yararlı olacağı da aşikârdır.

SUT tarafından tıbbi cihaz, yardımcı cihaz ve sarf malzeme bedellerinin ödeme usulleri ve süreleri engelliler bakımından sıkıntı yaratmaktadır. Önce cihaz ya da malzemenin alınıp, 45-60 gün arasında ödeme yapılması şeklindeki uygulama, engellilere ve yakınlarına sıkıntı yaratmaktadır.

Yukarıda, özetle anlatılan değerlendirmelerden hareketle özellikle hükümet ve idare makamının sağlık alanında, yıllardan beridir süre gelen sorunları çözebilmek adına STK'ların da katılımını sağlamak koşuluyla bir çözüm sürecine girmesi beklenmektedir. Zira tedavi edici ya da destekleyici tedbirlerin alınmaması, engelli bireyler bakımından geriye dönülemez başka sorunları da beraberinde getireceği çok açıktır.



Bu rapor özeti, Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği ile İstanbul Bilgi Üniversitesi ortaklığıyla yürütölmüş olan "Engelli Hakları İzleme Grubu Projesi" kapsamında yayınlanan, MEVZUATTAN UYGULAMAYA ENGELLİ HAKLARI İZLEME RAPORU 2013 "Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler" kitabından derlenerek hazırlanmıştır.

SABANCI VAKFI
HİBE PROGRAMLARI
KAPSAMINDA DESTEKLENMEKTEDİR.